

148490

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GENEL GAZETECİLİK BİLİM DALI

**MEDYADAKİ ŞİDDETİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ
ETKİ VE SONUÇLARININ MEDYA ETİĞİNİN DE
ELE ALINARAK DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

T. Gülhüma SAVAŞ

Danışman: Filiz BALTA PELTEKOĞLU

İstanbul, 2001

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

1 MEDYANIN ETKİLEME GÜCÜ	1
1.1 Medya ve Medyanın Etkileme Gücü	1
1.2 Görsel Medyada (Televizyonun) İnsanları Etkileme Gücü	5
1.3 Medyanın Etki Gücünü Kullanma Şekilleri	10
2 MEDYADA ETİK	
2.1 Medyada Etik Kavramı	15
2.2 Medyanın Ahlaki Sorumluluğu	17
2.2.1 Medya Ahlaki Sorumluluğunu Yerine Getirme Koşulları	21
3 MEDYADA KULLANILAN ŞİDDETİN ÇOCUKLAR ÜZERİNE ETKİSİ	25
3.1 Şiddet ve Şiddetin Çeşitleri	25
3.2 Görsel Medya (Televizyon) ve Şiddet Bağlantısı	28
3.2.1 Medyanın Şiddeti Kullanma Nedenleri	28
3.2.2 Televizyonda Şiddet Gösterimi ve Yaratacağı Düşünülen Sonuçlar	33
3.2.3 Televizyon Programlarının Sıralamasında Şiddet	38

3.3 Şiddet – Televizyon İlişkisine Ait Teoriler	42
a. Catharsis Teorisi	42
b. Saldırgan Örnekler Teorisi	43
c. Takviye Saldırganlık Teorisi	43
d. Deneysel Öğrenme Teorisi	43
4 OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN ŞİDDET EĞİLİMİ	44
4.1 Çocuklar İçin Televizyon	44
4.2 Televizyondaki Şiddet Gösteriminin Çocuklar Üzerindeki Etkileri	49
4.2.1 Televizyon ve Şiddet	49
4.2.2 Televizyondaki Şiddetin Çocuklara Zararları	51
4.2.3 Çocuğun Şiddete Yönelmesinde Aile	55
4.2.4 Çizgi Filmler ve Şiddet	66
4.2.5 Televizyondaki Şiddetin Çocuklar Üzerindeki Etkileri	73
4.3 Çocuklar Üzerinde Medyanın Şiddet Bağlamında İlişkisine Ait Teoriler	77
4.3.1 Sosyal Öğrenme Modeli ve Bandura Deneyi	77
4.3.2 Modelleme Teorisi	77
4.4 Medya-Şiddet-Çocuk Bağlamında Basındaki İlkeler ve Yasalar	79
a. Gazetecilik Meslek Ahlakı Uluslararası İlkeleri	79
b. Avrupa Sınırötesi Sözleşmesi	79
c. BM Genel Kurulu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	80
d. Basın Ahlak Yasası	80
e. Basın Kanunu	81
f. RTÜK Yönetmeliği	82

g. Radyo ve Televizyonların Kuruluşları ve Yayınları Hakkında Kanun (3984)	83
h. 2954 Sayılı TRT Yasası	84

SONUÇ

KAYNAKÇA

EKLER

(Çocuk-Şiddet-Aile ve Televizyon Bağlamında
Çocukların Şiddetten Etkilenme Dereceleri Anket
Çalışması)

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun yüzyıllardır sürdürdüğü sözlü iletişim; çağın gereklerine ve teknolojinin gelişimine uygun olarak yazılı , iletişim ürünlerini yanına almış, kağıt ve matbaanın keşfiyle de ilk olarak gazetelerle, sanayileşmenin sonucunda da elektronik iletişim araçlarıyla kitle kültürünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devir, artık “*Kitle İletişimi*” devridir.

Kendi başlarına, yalnız bireyler olarak yaşayamayacaklarını anlayan insanlar, elektronik iletişim araçlarının özellikle ulaşılabilirliğinin kolaylığı açısından “*televizyonun*” gelişmesiyle kitle kültürüne hızlı bir geçiş yapmışlardır. Kitle kültürünü ateşleyen en önemli ürünler ise bu kültürle yerleşen Kitle İletişim Araçlarından bombalanan mesajlardır.

Bu mesajlar zamanla öylesine çoklaşmıştır ki mesajı alan ve göderen arasındaki ikili iletişim tek yönlü bir akışa sahne olmaya başlamıştır. Bu “gönderenin” bakış açısidir. Gönderilen mesajlar; KİA’nın ticari birer kuruluş olmalarına ve kendilerinden beklenen sermaye getirilerine göre şekillenmiş durumdadır. Rating ve tiraj kavgasının arasına sıkışan en önemli mesaj ise ne yazık ki “*şiddet*” olmuştur.

Çalışmamızda, bu mesaj bombardımanı içerisinde en fazla ihmal edildiğine inandığımız ve korunması gerektiğini düşündüğümüz, kitle iletişim araçlarının sadık tüketicileri olan çocuklar okul öncesi ve ilk okul çağı çocuklar üzerine eğilecek ve medyadaki, özellikle eğitimleri göz önüne alındığında televizyonlardaki şiddetin onlar üzerindeki etki ve sonuçlarını incelemeye çalışacağız.

Bunu yaparken amacımız; çocukların özellikle televizyon programlarının içeriğinden kaynaklanan şiddetten ne derecede etkilendiklerini anlamaya çalışmak, çocuğun birey olarak içerisinde

yaşamını sürdürdüğü, büyüdüğü ve yaşantısının ilk etkilerini aldığı aile/aile çevresinden elde ettiği edinimleri de bu içeriğe dahil ederek çocuklardaki şiddet davranışlarının kökenine inmek olacaktır. Bu nedenle çocuk, televizyon ve ilişkisinin yanısıra çocuk-aile-şiddet kavramlarına da değinilecektir.

Bu amaçla; öncelikle birinci bölümde; medyanın etkileme gücü kavramından yola çıkarak medya nedir ve medyanın etkileme gücü kavramlarına değinildikten sonra yine aynı bölüm içerisinde medyanın etki gücünü kullanma şekillerine değinilecektir.

İkinci Bölümde medyanın, etkileme gücünü kullanım yolunun medya etiği açısından değerlendirilmesi yapılacak, etik kavramı, medyanın ahlaki sorumlulukları ve bunları yerine getirme koşulları irdelenecektir.

Üçüncü bölümde medyanın etik değerleri bir kenara bırakıp ticari kaygılarla yaşantısını sürdürmesinden dolayı kullandığı başlıca konu tipi olan şiddet ve şiddetin çeşitleri konusu ele alınarak buradan özellikle televizyon-şiddet bağlamında şiddet kavramı açıklanılacaktır.

Dördüncü bölüm; çocukların şiddet eğilimlerinin, çocuk için televizyon, televizyondaki şiddet gösteriminin çocuklar üzerine etkileri, televizyondaki şiddetin zararları, çizgi filmler ve şiddet, şiddete yönelmede aile, başlıkları altında çocukların şiddeti nasıl ve nereden kaynak olarak edindiklerinin ve hem aile hem de televizyondaki şiddet bazında hangisinin daha etkin olduğu açıklamalarının yer aldığı bölümdür. Bunu yaparken 85 çocuk üzerinde uygulanan "Çocuk-Şiddet-Aile ve Televizyon Bağlamında Çocukların Şiddetten Etkilenme Dereceleri" adlı anket çalışması da bu başlıklar arasında söylenenleri destekleyici bir köprü olarak kullanılacaktır. Dördüncü bölüm, çocuklar üzerinde medyanın şiddet bağlamında ilişkisine ait teorilerle son bulacaktır.

Son olarak; medyanın çocukları korumada şiddet bağlamındaki ahlaki sorumluluklarını dile getirilecek, meslek ilkeleri, ahlak yasaları ve kanunlarla bunun nasıl şekillendirildiği konusu ilkeler, yasalar ve kanunların içeriklerinden alıntılar yapılarak açıklanacaktır.

Sonuç, Bibliyografya bölümünün ardından, çalışmada “Ek” bölümünde yer alan, 12 Aralık 2001-13 Şubat 2002 tarihlerini kapsayan Çocuk-Şiddet-Aile ve Televizyon Bağlamında Çocukların Şiddetten Etkilenme Dereceleri” adlı anket çalışması yer almaktadır.

Bu anket çalışmasının yapılma amacı; farklı ekonomik ve sosyal yerleşim bölgelerinde yaşayan, farklı aileler, yetiştirme ve yetiştirilme şekilleri olan 85 birinci ve ikinci sınıf öğrencisinin televizyona bakış açılarını öğrenmek, hayatlarının büyük bir bölümünü okul ve uyumadan arta kalan zamanlarda çizgi film seyrederek geçiren bu çocukların televizyondan etkilenme derecelerini bulmak ve özellikle şiddetin yaşamlarında ne derece yer tuttuğunu bulup, şiddeti öğrenme kaynaklarına inmektir. Bu noktada çocuklar için televizyon nedir sorusundan başlayarak, en çok seyrettikleri çizgi filmlere bakılacak, bu çizgi filmlerin nasıl ve ne yönde etkilediği soruları yöneltilerek çocuklar açısından çizgi film-şiddet kavramının açıklanılması anket sorularıyla açıklanılmaya çalışılacaktır. Ayrıca aile içi şiddet yaşayıp yaşamadıkları anket sorularıyla bulunmaya çalışarak çizgi filmdeki şiddet ile aile içi şiddetin kıyaslamasına gidilecektir.

Bu anket çalışmasındaki sınırlılıkların birincisi öğrencilerin yaşlarını küçük olması bakımından dikkatlerinin kolayca dağılması ve özellikle şiddet sorularında kimi zaman cevap vermede isteksiz oluşlarıdır. Bu anketin ders saatleri içerisinde yapılması da sınırlılık açısından bakılması gereken ayrı bir konudur.

Bu çalışmanın medya-çocuk-şiddet ilişkisine bir nebze dahi olsa açıklık getirmesi en büyük dileğimizdir.

1 MEDYANIN ETKİLEME GÜCÜ

1.1 Medya ve Medyanın Etkileme Gücü

Toplumun tümünün veya önemli bir kısmının alıcı konumda olduğu, kitlelere yönelik iletişime “*kitle iletişimi*” denilmektedir. Kitle iletişimini sağlayan araçlar (gazete, radyo, televizyon, dergi ...vb. gibi) ise “*kitle iletişim araçları*” olarak isimlendirilmektedirler. Günümüzde “Medya” olarak da adlandırılan bu araçlar; herhangi bir bilgiyi kısa zamanda geniş kitlelere en hızlı şekilde ulaştırabilmekte ve bu nedenle de günlük yaşamda çok etkili ve önemli bir yer tutmaktadırlar.

Daha geniş çevrelere ve kitlelere seslenebilmek, onlarla kolayca ve en hızlı bir şekilde iletişim kurabilmek ihtiyacı ve arayışı içinde olan birey, teknoloji sayesinde bu emeline medya aracılığıyla ulaşabilmiştir.¹

Yeni İletişim Teknolojileriyle yaşam; siyaset, ekonomi, kültür gibi düzeylerde değiştiği gibi, bireysel düzeyde, günlük yaşam düzeyinde de değişiyor. Makro düzeydeki değişimin, bireysel ya da aile düzeyindeki değişimlerin birikmiş yansıması, uzaktan görünüşü olduğu söylenebilir.²

Kitle İletişimi; medyayı kullanarak kitle ile iletişimi ima eder; ancak bu kitleler, kitlelerle iletişim halinde değildirler. Siyasal ve ekonomik güç sahipleri kitlelerle karşılıklı iletişimde bulunmaz, kitlelere paketlenmiş enformasyonla yönetici amaçlarını iletirler. Bu anlamda da “dinlemek değil, *söylemek*” önemlidir.³

¹ A.Raşit Kaya, *Kitle İletişim Sistemleri*, Ankara: Teori Yayınları, 1985, s.2.

² Haluk Şahin, *Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgürlüğü*, İstanbul: Basın Konseyi Yayınları, 1991, s.31.

³ İrfan Erdoğan, *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*, Ankara: İmge Yayınevi, 1997, s.242.

Kitle İletişim Araçlarının kişilerin tutumları, dünya görüşleri ve davranışları üzerindeki etkileri son derece önemlidir. Son yıllarda bu konu üzerinde yapılan çeşitli bilimsel araştırmalar, istatistikler KİA'nın etkilerini derinlemesine sebepleriyle açıklar niteliktedir. Kitle iletişimde iletiyi kodlayan araçların daima bir amacı vardır. Bu amaç; iletinin doğru ve eksiksiz bir biçimde kodlanarak hedef kitleye ulaştırılmasıdır. O halde iletişim amaçlı bir faaliyettir. Bu anlamda etki; mesajın amaçladığı niyete ulaşma ölçüsüdür, derecesidir. Bu derecenin niyete; yani mesajın amacına ulaşmasına yakınlık ya da niyetle çakışma oranına göre etkisizlikten çok etkililiğe kadar değişen iki uç arasında çeşitlilik göstermektedir.⁴

Medyanın kitleler üzerinde çok çeşitli etkileri vardır. Bunları da gönderdiği kodlamalarla sunan iletişim araçları, görsel anlamda bunu gönderdiği görüntüler ve sesler aracılığıyla gerçekleştirirken, içerik açısından da çeşitli programları kişilere sunmaktadırlar.

Medyanın etkisi üç şekilde görülür. Bunlar; psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve politiktir.⁵

Mesajın kendisi, mesajın dağılım alanı ve kişilerin mesaj hakkındaki deneyimleri medyanın etkisini arttırıcı yönde rol oynamaktadır.⁶

Medyadan etkilenme kişilerin kültür ve eğitim düzeyleriyle direkt olarak bağlantılıdır. Eğitimsiz kişiler ekranda izlediklerini aynen kabul etmeye yatkın iken, daha eğitilmiş olanlar gördüklerini kabul etmeden önce başka kaynaklara teyit ettirme yolunu izlemektedirler. Özellikle televizyon gibi çok kanallı ortamda, insanların kendi düşüncelerine uyan yayın ve programları seçtikleri unutulmamalıdır. Bu durumda izleyicilerin yeni düşünce ve fikirlerle karşılaşma olasılığı azalmaktadır ve yerleşmiş bir görüşün (örneğin politik

⁴ İrfan Erdoğan, a.g.e. s.265.

⁵ Hibert, Ungarait, Bohn, Mass Media, Chicago: Longman, 1979, 52.

⁶ Hibert, Ungarait, Bohn, a.g.e. s.53-54.

görüşlerin) televizyon yayınları ile değiştirilmesi pek kolay değildir. Bu yüzden yayınların sınırsız gücünden bahsetmekten ziyade “*pekiştirici*” etkisi üzerinde durulmalıdır. TV yayınları izleyiciler üzerinde ancak daha önceden aşına oldukları ve yakınlık duydukları konularda etkili olmaktadır.⁷

Yazılı basın, radyo, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçları, ancak kişilerin varolan görüş ve kanılarını güçlendirebilmekte fakat değiştirilmelerinde fazlaca etkili olamaz. Yani kitle iletişim araçları *varolan fikirleri desteklemektedir*.

Medya üzerinde yapılan çalışmalar göstermiştir ki medya, özellikle de seyirlik medyanın saldırısı iki yanlıdır: Bir yandan baskıcı mesajlar saldırısıyla halkı kısıkaç altına alan ticari medya, devlet faaliyetlerinin ayrıntılarını ve boyutlarını demokratik süreçlerden ve halktan gizleyerek ihanete suç ortağı olmaktadır. Medyanın etkisinde kalma sonucunda; medya, kişileri tıka basa doldurduğu sözcük ve imgelerden bağımsız olacak bir biçimde “*düşünme yeteneklerini yoketmektedir*.”⁸

Bütün bunlara rağmen medya etkisi üzerinde yapılan ilk araştırmalar etkinin, örneğin medyanın oy verme üzerindeki etkisinin “en az etki” olduğunu buldu. Etkiyi azaltan ara etkenler olarak da aynı yaş grubu, diğer sosyal gruplar, yakın çevre verildi. Bunun anlamı, izleyicilerin, okuyucuların hiç düşünmeden medyaya ve mesajlarına bağlanmadıkları ve yönetilmedikleridir. Medya tutumları değiştirmemekte, var olan tutumları desteklemektedir. Bu anlamda en az etki; zaten yaratılmış tutumlara ve inançlara karşı yapılan iletilerin ya reddedildiği, ya yanlış anlaşıldığı ya da tersine döndürülerek karşı tepki olarak gönderildiği, kısaca değişim yapmadığı demektir. Bu, bir anlamda da yaratılmışın sömürüsüdür.⁹

⁷ Emir Turan, *Türkiye’de TV*, İstanbul: Altın Kitaplar, 1996, s.9.

⁸ Noam Chomsky, *Medya Denetimi*, İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1995, s.17.

⁹ İrfan Erdoğan, a.g.e. s.266.

Sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler değil, aynı zamanda gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan ülkelerde de ciddi korkular ve sıkıntılar yaşanmaktadır. Burada tehlikeli olan biraz evvel de bahsettiğimiz durum olan “düşüncenin gücünü yitirmesi” dir.

Kitle İletişim Araçlarının “*akıl denetimi*” eylemini kabul etmekle şu iki nokta daha önemle vurgulanmalıdır:

1. Gerçek kamusal olaylardan kaynaklanan seyirlik temsiller “*algılamayı manipüle*” eder ve olayların doğal sonuçlarını denetler.
2. Özellikle seyirlik medya kamunun, kitle iletişim araçlarının gürültüsüne ve imgelerine maruz kalarak verilen önyargılardan bağımsız olarak düşünmesini ve algılamasını önler.¹⁰

Bu anlamda medyada yer alan reklamlar ikna, propaganda ise haberdır.¹¹

Bu anlayıştan hareketle medyanın içeriğini etkileyen ve bu yolla da halkın manipüle edilmesine, bilerek (ticari medyaların anlayışına göre parasal akışın sürmesini sağlamak) ya da şirket veya devletin manipülasyonu altında, neden olan beş ana kategori söyleyebiliriz.

- a. Medya çalışanlarından kaynaklanan etkiler. Kişilerin kişisel tutum ve mesleki rolleri bu etkilerdendir.
- b. Medya tekdüzeliğinden kaynaklanan etkiler. Medyanın genel yapısal durumudur.(haber değerleri, tarafsızlık standartları, resmi kaynaklara bağlılık...vs.)
- c. İçerik üzerindeki örgütsel etkiler. Medya örgütlerinin amaçları vardır ve bunların en yaygın olanı para kazanmaktır. Bu anlamda medya örgütleri para kazanmak amacıyla içerik üzerinde (şiddet de bunlardan biridir) istedikleri gibi oynamaktadırlar.
- d. İçeriğe medya örgütlerinin dışından gelen etkiler. (hükümet, çıkar grupları)

¹⁰ Noam Chomsky, a.g.e. s.25.

¹¹ Noam Chomsky, a.g.e. s.27.

e. İdeolojinin yarattığı etkiler. Kapitalist ekonominin getirileridir. Amacın kar etme ve serbest pazar değerlerine inanmak olduğu bu tarz yapıda medyalar gündemlerini ve yapılarını buna göre ayarlamaktadırlar.¹²

Medyanın en büyük etkisini sosyo-ekonomik açıdan görmekteyiz. Medya ticari kuruluşlar bütünü haline geldiğinden, tekelleştiğinden beri, çıkar gruplarının, ki bunlar para akışını sağlayan reklamverenler, bu akışın devamının gelmesini destekleyen hükümet ya da herhangi bir siyasal örgüttür, amaçlarına hizmet etmektedir. Medyanın kişiler üzerindeki etkisi de bu amaçlara göre şekillenmekte ve düzenlenmektedir.

1.2 Görsel Medya (Televizyonun) İnsanları Etkileme Gücü

Çağımız iletişim çağıdır ve bu çağda sözlü ve görüntülü iletişim alanında en çok kullanılan araç şüphesiz televizyondur. Büyük ve olağanüstü bir sıçrayış yapan iletişim teknolojisinin bir uzantısı olan, uydu aracılığıyla yapılan televizyon yayınları ülkelerin yayın ilkelerini, yasaklarını geçersiz kılmaktadır. Bu anlamda sınırlar ötesi televizyon anlayışı oluşmuş, bu nitelikte yayınlar yapan ve çoğu özel şirket olan televizyon şirketleri ortaya çıkmıştır. Teknolojik değişim ekonomik, siyasal, kültürel, toplumsal ve hukuksal yapıda da değişimlere yol açmıştır.

“Kamu hizmeti” anlayışı geri plana itilerek “deregulation” yani kuralsızlık dönemi başlamıştır. Bu dönem içinde tek amaç tüketim arttırıcı çalışmalar, dolayısıyla da programlardır.¹³

¹² Yasemin İnceoğlu, *Medya ve Toplum*, İstanbul: Der Yayınları, 1998, s.64.

¹³ Yasemin İnceoğlu, a.g.e. ss.145-146.

Bu durumda “Televizyon insana ne yapıyor?” sorusuna yanıt olarak; *“daha tatsız, çünkü olanları yorumlamayınca, şiirini yazmayınca ya da hayal gücü çalışmayınca, ruhları aynalara benziyor, ama doğanın aynası değil de çevrede bulunanların aynası.”* Duygusal yanıtını alıntı yaparak verebiliriz.¹⁴

Bu noktada medyanın kişiler üzerindeki etkileri şu şekilde sınıflandırılabilir¹⁵:

1. Biliş ve anlayış üzerindeki etkiler.
2. Tavrı değişimi ve değerler üzerindeki etkiler.
3. Davranışsal değişiklikler üzerindeki etkiler.

Ancak bu etkilerin yarattığı belirli problemler de bulunmaktadır. Bunlar ise; medyanın çocuklar üzerindeki etkileri, toplum üzerinde medyanın şiddet etkileri olarak tanımlanabilir.

1. Medyanın bilişsel ve anlayış üzerindeki etkileri yanlış yorumlara meydan vermesi, gerçeklerin saptırılması yoluyla olur ki bu durum aynı zamanda hedef kitlenin de yanlış yorumlaması, gerçekleri kabul etmemesi ile de gerçekleşecektir. Kişilerin mesajlara verecekleri emosyonel tepkiler, aynı zamanda mesajın önceki deneyimlerle birleştirilerek tanımlanması bu etkiler içindedir.
2. Tavrı değişimi ve değerler üzerindeki medya etkisi kısa sürelidir. Çabuk değişebilir ancak kalıcı değildir. Aşağıda da söyleneceği gibi varolan bir politik görüşü değiştirmede ya da sigara alışkanlığı olan birine sigara içmek zararlıdır mesajını vererek nasıl uzun vadede etkili olabilecektir.
3. Davranışsal değişiklikler üzerinde medyanın etkisi yine kalıcı değildir. Medyanın günlük pompaladığı mesajlardan örneğin; giyim-kuşam değişimi, bir ürünün daha fazla kullanılması, alışveriş, protestolara katılımı sağlayabilir ancak bu toplumsal

¹⁴ Paul Feyerabend, Çev: Ertuğrul Başer, *Akla Veda*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s.12.

¹⁵ Hibert, Ungurait, Bohm, a.g.e. 55.

onayın alınmasını da içeren davranış bütünlüğünün sonucunda elde edilir.

O halde televizyon diğer Kitle İletişim Araçları gibi, izleyiciler adına dünyayı kategorileştirmekte ve bütün bunları da kendi doğrularını ortaya koyarak yapmaktadır. Diğer yönüyle ekran, içine aldıklarının bir o kadarını da sınırlı çerçevesinin dışında tutar. Televizyonun yaptığı, çerçevelemekten çok maskelemektir. Bu anlamda kişileri tembelliğe, düşünce tembelliğine götüren bir etki televizyon ekranlarından hızla yayılmaktadır. İnsanların, kendi yaşamlarındaki en önemli kimi önemli sorunların bile nasıl ve niçin ortaya çıktığını; bunların önlenip önlenemeyeceğini anlamasını gitgide güçleştirmektedir. Bu yüzden gerçek hayattan kaçış olanağı sunan televizyon haberleri, reklamları, programları bunun için ilgi çekici gelmektedir.¹⁶

İletişim teknolojileri yaygınlaşmadan insanların kurduğu toplumsal ilişkiler yüzyüze temasa dayanıyordu. Şimdi ise gelişen teknoloji insanın kendisine benzeyen insanlar bulmasındaki rastlantı ögesini azaltmaktadır. Bunun bir tür yabancılaşıma ve yüzeyselleşme döneminin başlangıcı olduğu söylenebilir.¹⁷ İletişim Teknolojisinin gelişiminin en hızlı gözlemlenebildiği medya organı ise televizyondur ve bu açıdan bakıldığında, televizyon önünde geçirilen saatler gözönüne alındığında televizyonun insanların birbirlerine yabancılaşıması ve yüzeyselleşmesini sağlamada önemli bir rol taşıdığı da bir gerçektir.

Medya, özellikle görsel medyada televizyon, görüntüler vasıtasıyla, insanın görme duyusuna hitap etmesini sağlamak için geliştirilen tekniklerle çekiciliğini arttırmasını bilmiştir. Bu oluşum, daha karmaşık bir ergonomik yapıyı gündeme getirmektedir. İnsanın düşünce mekanizmasını, beyninin etkilemesini gerçekleştirirken,

¹⁶ Ünsal Oskay, *İletişimin ABC'si*, İstanbul: Der Yayınları, 1997, s.86.

¹⁷ Haluk Şahin, a.g.e.s.39.

ekrandaki görüntüler duygusal ve düşünsel potansiyelimizi etkilemektedir. Bu durum televizyonun diğerlerinden farkını ortaya koyan başlıbaşına bir özelliktir..¹⁸

Medyaya ayırdığımız süre arttıkça, gerçekten kaçışımız da hızlanmaktadır. Bu hızı da etkileşimli “çizgi film” kahramanlarında bulmaktayız. Kişiler hız ve geçicilik kuralını, şimdi etkileşimli çizgi film kahramanlarının, hayal dünyasına girerek yaşamaktadırlar.

Örneğin Matt Groening’in yarattığı çizgi film “Simpsonlar” da günlük hayat rutinimizdeki gerçeği tıpkı bir ayna gibi tekrar bize geri yansıtmaktadır. Herkes kendinden bir parçanın yansımasını, bu çizgi ailede görmekte ve rahatlamaktadır. Böylece hayatın gerçeğinin herkesin aynı şekillerde yaşadığı görülmekte, gerçekleri daha iyi anlama olanağına sahip olunmaktadır.¹⁹

Ancak önemli bir durum daha karşımıza çıkmaktadır. Bu da; bir hayal ürünü kahramana verdiğimiz ilgi ve sevgiyi çoğu zaman yakınlarımızdan sakınmakta oluşumuz, gerçekten kopuşumuzu somutlaştıran, kesinleştiren bu kaçışlara hızla koşmakta olduğumuzdur.²⁰

Yirmi yıl önce “Televizyon kültürü şekillendirir mi yoksa yalnızca yansıtır mı” sorusu pek çok araştırmacı ve toplumsal eleştirmen tarafından ilgi çekici bulunmuştur. Ancak, zamanla televizyon, “kültürümüz” haline gelmeye başladıkça, bu soru geçerliliğini yitirmiştir.²¹ Demek ki televizyonun içeriğinin yaşantımızdaki etkisi son derece fazladır ve konuştuklarımız televizyonda görülenler yani televizyonun içeriği haline gelmiştir.

Televizyonun , izleyiciye vereceği bir bütünlüğe sahip olmayışı, adete mozaik biçiminde çeşitli ve birbiri ile ilgisiz görüntüleri ardarda sıralaması izleyiciyi, genel ve temel bir kültür anlayışından yoksun

¹⁸ Nurdoğan Rigel, *Medya Ninnileri*, İstanbul: Sistem Yayınları, 1993, s.30.

¹⁹ Nurdoğan Rigel, a.g.e. ss. 15-16.

²⁰ Nurdoğan Rigel, a.g.e. s.20.

²¹ Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994, s.91.

bıraktığı gibi, dış dünyayı algılamasında da sıkıntıya düşmesine neden olabilecektir.²² Buradaki asıl problem; bu kültür anlayışının medya yapılarını denetleyenlerin emrinde olması ve böylelikle de izleyenlerin, okuyanların denetim altına alınması sonucunu doğurmasıdır. Bu olguyu Noam Chomsky'nin sözleri şöyle açıklamaktadır²³:

"21. Yüzyılda, ekranı kontrol eden kişi bilinci, bilgilenmeyi ve düşünceyi de kontrol edecektir. Ekran zihnimizin aynasıdır. Ekranı edilgin bir şekilde seyrediyorsanız, programlanmışsınız demektir. Kendi ekranınızı düzeltiyorsanız, aklınızın denetimindesiniz."

Televizyonlarının başlarındaki izleyiciler programları izlediklerinde hem ürünün üretilmesine (canlı yayınlarda) hem de aynı anda ürünü tüketerek bu tüketim sırasında sosyal-siyasal-ekonomik ve kültürel "ben" in yeniden üretilmesine katılmaktadırlar. İzleyiciler bu güdümlü ürünün tüketicisi olarak program boyunca yapılan reklamlardaki ürünlerin de tüketicisi olmaktadır. Bu, aynı zamanda reklama dayalı örgütlenme biçimlerinde reklam endüstrisine bağımlılığı da beraberinde getirmektedir. Burada görülen ikili ilişki sonucunda izleyici; televizyonun ürettiği ve reklam pazarında sattığı mal-üründür.²⁴

Televizyon kamuoyu oluşmasında en etkili güçlerden biridir. Kanaatlerin oluşmasını belirleyen temel unsurlar bireylerin gördükleri, işittikleri veya okudukları olgulardır. Bir gösteri seyretmek, bir siyasal konuşmayı dinlemek ve siyasal bir haber okumak bir kanaatin oluşmasını ve ifadelendirilmesini sağlayabilmektedir.²⁵

Televizyon diğer haber alma araçları göz önüne alındığında çekim gücü rakipleriyle karşılaştırılamayacak oranda olan ve daha fazla halkın ilgisini çeken bir kitle iletişim aracıdır. Bu nedenle televizyon,

²² Emre Kongar, *Demokrasi ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997, s.26.

²³ Noam Chomsky, *a.g.e.* s.14.

²⁴ İrfan Erdoğan, *a.g.e.* s.50.

²⁵ Arsev Bektaş, *Kamuoyu İletişim Demokrasi*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1995, s.118.

herkesin bildiği gibi en iyi durumda rakipsiz bir dinlenme, en kötüsünde ise rakipsiz bir propaganda aracıdır.

Kitlelere değişik tür ve amaçlarla hazırlanmış programlar aracılığıyla sürekli mesajlar ileten televizyonun temelde “haber verme, eğitime, eğlendirme” başlıkları altında toplayabileceğimiz amaçları vardır. “Haber verme” en önemli işlevidir. Görüntü ve sesi birlikte kullanarak, zamanı yakından izleyerek haber veren, değişik programlar aracılığıyla kitlelere seslenen televizyonun bireyler üzerinde çok farklı etkiler yaratabilmektedir.

Televizyon aracılığıyla iletilen programların niteliği, yüklendiğinin ne olduğu bir kenara bırakıldığında önemli olanın “neyin, nasıl iletildiği, hangi amaçlarla” donatıldığı sorusuna yanıt vermek olduğu görülmektedir.²⁶

Kamuoyu oluşturmada etkisini inkar edemeyeceğimiz televizyon; kamu veya özel anlamda kurumsallaşmakla, bir kuruluş olmanın getirdiği etkenle ne yazık ki asıl yerine getirmesi gereken işlevlerden uzaklaşmaktadır.

Kişilerin ilgisini gerçek olaylardan ve sorunlardan gösterilere çekmekte, bunun da ötesinde olayları ve sorunların kendisini gösteriye dönüştürerek sunmaktadır.²⁷

1.3 Medyanın Etki Gücünü Kullanım Şekilleri

Kitle İletişim Araçları dünyanın hemen her yerinde herşeyden önce “eğlence” amacıyla kullanılmaktadır. Gerçekten de başta televizyon olmak üzere bu araçlar günlük yaşamın “boş zaman” bölümünü yayılmacı bir biçimde dolduruyor, daha önce başka etkinliklere ait olan alanları da işgal ediyorlar. Bu durum, insanın kendisine ait

²⁶ Serap Öztürk, “TV Haberciliği ve Türkiye’deki Uygulamaları”, Yeni Türkiye Dergisi, (Kasım-Aralık 1996), 12, s.1086.

²⁷ Arsev Bektaş, a.g.e s.37.

olduğu varsayılan zaman diliminin medyalar tarafından kolonileştirilmesi biçiminde algılanabilmektedir.²⁸

İnsanın 24 saat olan günlük yaşamının içerisinde medyalara ayıracağı zaman dilimi sınırlıdır. Bu sınırlılık hem yaşam dengeleri hem de medyalar arasındaki rekabet açısından önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin; görsel medyalara ayrılan zaman çoğaldıkça okumaya ayrılan zaman azalmaktadır. Bu arada, özünde edilgen bir durum olan medyalar aracılığıyla eğlenmeyi daha etken, daha katılımcı bir deneyime çevirme çabaları dikkat çekmektedir. Tüm bunların ötesinde, herkesin bir medya üreticisi olabilmesi (teknolojik açıdan taşınabilirliğin artışı, telefonların gelişimi...) mümkün olabilir duruma gelmektedir.

Yeni teknolojiler bazı kişilere kiminle, ne zaman, hangi koşullar altında iletişim kurdukları konusunda daha fazla denetim gücü verirken; aynı zamanda bazı kişilerin de istemedikleri iletişimden kaçınmalarını, iletişimin anonim kalmasını güçleştirmektedir. Bir yanda bazı mekan ve zaman kaydırma gibi yeni olanaklarla çeşitli handikapları aşma olanağı, öte yandan özel yaşamın yokolması olasılığı medyanın teknolojik gücünün iki odak noktasıdır.²⁹

Daha çok izleyiciyi ekran başına çekecek görüntüleri yakalayarak, en çok seyredilme peşinde olan, reklamı amaç olarak gören medya patronları bu görüntüleri yakalama emrini verirken farkında olmadan bir görsel dil oluşturulmaktadır. Bu mesajları çözümlemenin yaşı 13 olarak saptanmıştır.³⁰ Bu nedenle bizi çekecek, her kesimden, her bilgi birikiminden, deneyimlerden, birilerinin baktığında rahatlıkla çözümleyebileceği görsel mesajlar alımakta ve bu yolla zihnimiz rahat bir şekilde sadece seyretmek eylemi yapılmaktadır.

²⁸ Haluk Şahin, a.g.e.s.32.

²⁹ Haluk Şahin, a.g.e.s.38.

³⁰ Nurdoğan Rigel, a.g.e. s.31.

Medya kişilerin zihinlerine binlerce imajı, görüntüyü nakletmektedir. Uyku ve iş zamanları dışında içine girdiğimiz bu dünya; aynı zamanda düşüncelerimize olduğu kadar hayallerimize de hükmetmektedir. Herşeyi imgelere ayrıştırarak bizlere gerçekte düş arası yeni bir yaşam atmosferi sunulmaktadır.

Medya, özellikle haber bültenlerinde olmak üzere alıcılara kendi yargılarına göre oluşturduğu bir dizi içerisinde haberlerini, programlarını sunmaktadır. Örneğin; bir başka program yayınlanırken alt yazıyla verilen haberler ya da programın kesilerek araya haberin girmesiyle verilen haberler bize “*en önemlinin*” çerçevesini çecektir. Programların kendi içerisindeki sırası, düzenleniş biçimi ayrı ayrı mesajlar iletmektedir.³¹

Görsel medyada görüntünün güzelliği ve fondaki müzik düşüncüyü etkileme sürecinin uzatmak için kullanılırken bu süreç, 15-20 dakika ile sınırlıdır. Bu nedenle televizyon yapımlarında duygu yükünün ağırlığı önem kazanır. Çünkü ilgiyi “duygusallık” ayakta tutmaktadır.³² Bu anlamda televizyon haber ve programları “ölüm, aşk ve duygu” olarak özetleyebileceğimiz üç ana temele dayanır.³³

*“Televizyon duygusallığı ön plana alarak böylece izeyici kitlelerini kazanıyor. Ya yazılı basın, kitleleri bilgilendirerek düşünceye yönelten basın, duygu sömürücülüğüyle televizyon gibi zihinleri uyuşturmaya devam ediyor.”*³⁴ Kitle gazeteciliğinin bir sonucu bu haliyle basın, amacından sapmış görünmektedir.

Kitle İletişim Araçları kitle kültürüyle ortaya çıkmıştır. Kitle kültürünün altında yatan temel sebep ise sanayileşmedir. Sanayileşmenin getirisi olan kitle kültürü; her türlü kültürün kitlesel üretimle yaygınlaşmasını ve bunun doğal bir sonucu olarak “*bayağılaştırılmasını*” vurgular. Popüler kültür ise insanların hoşça

³¹ Şengül Özerken ve Yasemin İnceoğlu, *İletişimde Etkileme Süreci*, İstanbul: Pan Yayınları, 1997, s.88.

³² Nurdoğan Rigel, a.g.e. s.109.

³³ Nurdoğan Rigel, *Kağıt Kaplanlar*, İstanbul: Der Yayınları, 1993, s.40.

³⁴ Nurdoğan Rigel, a.g.e. s.164.

vakit geçirmesi amacını güder. Bu yüzden halkı uyuşturduğu ve derinlemesini düşünceye engel olduğu ileri sürülür. Sanayileşmenin getirilerinden teknolojinin bir ürünü olan popüler kültürde amaç para kazanmaktır. Güzel ve doğru olanı sergilemekten daha çok bir ürünün daha çok satması ve daha çok kişiye ulaşması asıl hedeflenendir.³⁵ Egemen sınıflar tarafından yönlendirilen popüler kültür bir anlamda bu sınıfın amaç ve çıkarlarına hizmet etmektedir. (Egemen sınıflar olarak adlandırılan, özellikle kitle iletişim araçlarında, sermaye grupları ve sermayeyi elinde tutan özel ya da siyasi kişiler, kurumlardır.)

Basında, özellikle radyo-televizyon teknolojisinde popüler kültürün getirilerinin yani kara ve reklama dayalı tecimsel(ticari) modelin yaygınlık kazanması ve böylelikle bağımlılığın artması çarpıcıdır. Bu anlamda geliri arttırıp üretimi ucuzlatmak ticari kuruluşlar haline gelen haber araçları için temel hale gelmiştir. Özellikle gelirinin % 70'inden fazlası reklamdan gelen gazeteler ve dergiler hem ekonomik hem de içeriksel-kültürel açıdan büyük bir bağımlılığa girmektedirler.³⁶

Bu bağımlılığı sağlayabilmek için yazılı ve görsel basının yaptığı tipik kodlamalar vardır. Bu kodlamalar basının, günümüz deyiimiyle medyanın “*kurgu*”sunu oluşturacaktır. Bu kodlamayı sözcükler, resimler, simgeler seçerek yapar. Ayrıca ileti kodlanırken çok kısa, çarpıcı, dikkat çekici, kolay akılda kalıcı olmalıdır. Bu tipte kodlanmayan iletiler hedef ya da hedef kitlenin (haber ulaşığı insanlar) ortamına erişebilse bile onun tarafından algılanmayacak, hedef kitlenin yaşam ortamında “gürültü” ögesi olarak kalacaktır. Anlamsal içeriği tam bir biçimde iletilmediğinde de ileti çarpıtılarak algılanmış olacaktır.³⁷

³⁵ Arsev Bektaş, a.g.e. s.132.

³⁶ Ersan İlal, *İletişim, Yığınsal İletişim Araçları ve Toplum*, İstanbul: Der Yayınları, 1997, s. 83-86.

³⁷ Ünsal Oskay, a.g.e. s.19.

Yaşanan reel dünyanın aslını, tamamını değil, medya araçlarının uygun gördüğü görünümü ile, uygun gördüğü kadarıyla ve gazetenin meslek etiğine göre işlenmiş haliyle bize sunulan dünyayı yaşarız. Yaşadığımız, bu “ürüne” dönüştürülmüş dünyadır. İzlediğimiz her program, okuduğumuz her haber, onlarca kişinin belirli bir işbölümü içinde oluşturduğu bir üründür. Bu; endüstriyel bir üründür. Bu nedenle önemli olan; “kurumsallaşmış” kişiliklerine göre oluşturulan dünyanın gündemidir.³⁸

Günümüzde amaç;eskinin tersine düşüncenin yayılması değil, kar elde etmektir. Medya sahibi kar amacına yönelik bir şirkettir, daha çok satışa dayanan bir reklam geliri ilişkisi, temeli oluşturmaktadır.

Medya kendisini toplumsal-ekonomik koşullara uydurmuştur.

³⁸ Ünsal Oskay, a.g.e.s.48

2 MEDYADA ETİK

2.1 Medyada Etik Kavramı

Teknolojinin kullanımının sınırları arttıkça kitle iletişiminin sınırları da arttı. Bir anlamda iletişimde sınırsızlığın başladığı günümüzde medya, gücünün sınırlarını da arttırdı.

Ekonomik ve siyasal açıdan egemenliğin ve gücün “medya” dan geçtiğini keşfeden siyasal ve ekonomik güçler, güç grupları bu gücü ellerinde bulundurduklarında birçok kazanç yolunun da açıldığını keşfettiklerinden ne yazık ki kendi amaç ve çıkarlarını sağlamak adına “toplumun” hizmetinden çok kendi hizmetlerine dönük bir çıkar karmaşası yaşamakta ve asıl olması gerekenleri bir kenara bırakmaktadırlar. Asıl olması gereken, izlenilmesi gereken yol ne olacaktır?

Asıl olması gereken aslında artık uzak bir ideal olarak da görülse –tabii burada herkesi aynı gruba koymak haksızlık olacaktır- “medya etiğinin” tam anlamıyla ya da tam anlamıyla olmasa da vicdanen ve görünen kadarıyla yerine getirilmesidir. Peki o zaman etik nedir?

Etik; ahlaki değerlerle ilgilenen, toplumların norm olarak benimsediği değerleri sorgulayan ve nasıl uygulandıklarını araştıran bilimdir.³⁹

Kitle iletişimde hedef-kitle yani alımcılar bağımlı konumundadır. Bağımlı durumdaki insanlar da aldıkları mesajı kendi alt kültürleri içerisinde değil, toplumdaki egemenlik ilişkilerini taşıyan başat kültür içinde açımalarlar. Bu başat kültür; iletiyi gönderen tarafın değerlerine, normlarına amaçlarına ve siyasal görüşüne göre önceden belirlenir. Bu sebeple iletişim; egemen konumdaki tarafın buyruklarını algılamak şekline dönüşmüştür.

³⁹ Seçil Bükler, “Medyanın Sunduğu Yeni Ahlak”, Yeni Türkiye Dergisi(Eylül-Ekim 1996), 11, s.128.

Buradaki iletişim sürecinde, mesajı gönderene ve mesaja eleştirel bir tutum söz konusu olamaz. Bu anlamda uygulanan etik; insanların bir bölümünü bağımlı, bir bölümünün ise egemen konumda olduğunu haklı gösteren, doğal sayan bir etiktir. Bu nedenle günümüzde kitle iletişimi eğitici, açıklayıcı değil, sınırlayıcı, kısıtlayıcıdır.⁴⁰

Demokrasinin egemen olduğu ülkelerde, temel kişi hakları yasa ve anayasalarla güvence altındadır. Ancak bu hakların gereğince kullanılmasını sağlamak basın özgürlüğü ile doğrudan ilgilidir.

Basın özgürlüğü en geniş anlamıyla, “bir hakkın ya da hakların yaşama geçirilebilmesinin önemli bir aracı ve kişilerin” doğru haber almasını sağlayıcı bir kavram olarak tanımlanabilir. Basın özgürlüğü sadece gazetecilerin özgürlüğü değil doğru haber alma hakkına sahip her kişinin özgürlüğüdür.

Doğruluk, dürüstlük, kişi haklarına ve evrensel değerlere saygı, basın ve etik değerlerin “olmazsa olmaz “ kurallarıdır.

Ancak özgürlük sınırsız olamaz, çünkü sınırsız özgürlük özgürlüğü tehdit eder. İşte “*sorumluluk*” kavramı bu noktada karşımıza çıkar. Sorumluluk, haberi veya programı ilk yapandan başlayarak yayın olayının gerçekleşmesine kadar ilerleyen bir süreci kapsamaktadır. Okuyucu, dinleyici ve seyircilere yani hedef kitleye yönelik bir sorumluluk söz konusudur. Topluma hizmet temeldir.

Etik denildiğinde, gazeteciler ve onların çalıştığı kurumlar arasındaki ilişkiler de ön plana çıkar. Batılı toplumlar, farklı dereceler ve farklı sonuçlarla da olsa, basın (radyo ve televizyon dahil) ile hükümet arasında ayırım bulunması inancını paylaşırlar. Demokratik Batı’nın tüm üyelerince benimsenen, tanımlayıcı inancının “özgür” basın ilkesi olduğu söylenebilir. Bu bir zihinsel doktrin olduğu kadar, aynı zamanda olmazsa olmaz fikrinin ayrılmaz bir parçası sayılan bir ekonomik kavramdır.⁴¹

⁴⁰ Ünsal Oskay, “Yıkanmak İstemeyen Çocuklar” Olalım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, s.17.

⁴¹ Haluk Şahin, a.g.e. s.74.

Yani denilebilir ki bir basın kuruluğu aynı zamanda ekonomik olarak ne kadar özgürse o derece bağımlılıktan kurtulacak ve bir anlamda ahlaki zorunlulukları o denli özgürce yerine getirebilecektir. Yukarıda da belirtildiği gibi kamu hizmeti gören iletişim araçlarının bu görevi yerine getirirken kullandıkları ölçüt “*kamu yararı*” dır ve olmalıdır . Tecimsel kazanç için seyirciyi cezbeden bilgiler yayınlayan kitle iletişim araçları bilme hakkının ana temasını “ bireylerin ne bilecekleri” üzerine kurmuşlardır. Bu yüzden iyi niyetli gazetecilerce sağlanacak bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bilgiler eşik bekçilerince özde kurumun plolitikasına göre şekilleneceğinden tam olarak tarafsız, “nesnel” olacağı garantisi şüphelidir. Çalışılan kurumun ekonomik politikası nesnelliği iter istemez hem kurum hem de basın mensubu için etkileyecektir. Etik değerler artık maddiyatın değerlerince çevrelenecektir. ⁴²

Etik, iletilebilecek dış gerçekliğin moral sorumluluk ve görevle yükümlü kitle iletişimcilerle iletildiği zaman gerçekleşir. Yansızlık ve denge egemen güçler yararına, onların taleplerine göre şekillenen bir anlayış içinde olmamalıdır.

2.2 Medyanın Ahlaki Sorumluluğu

Günümüzde yazılı, sesli ve görüntülü basın ve yayını kapsamak üzere kullanılan “*Medya*”nın ahlak ile her zaman ve zeminde sıkı münasebetleri olmuştur. Öyle ki bu sıkı bağlar adeta bir bütünü teşkil eden ayrılmaz parça niteliğine haizdir. Bunu sebebi elbette ki, basının kamuoyunu bilgilendirmek gibi önemli bir vazifeyi yerine getirmesi ve mahiyeti itibariyle sahip olduğu tesirdir. Bu özellikleri dolayısıyla, toplumun ve fertlerin bilgi alma hakkı ile kamuoyunun

⁴² İrfan Erdoğan, a.g.e. s.278.

yönlendirilmesinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için, hukuki hükümler yanında ahlaki ilkeler de vazedilmiştir. Bilindiği gibi ahlak ilkeleri, toplumun doğru saydığı ve sağlıklı bir sosyal hayat için insanların uymak zorunda olduğu usul, nizam ve kaidelerdir.⁴³

Kitle İletişim Araçlarının da yerine getirmeleri gereken önemli ahlaki yükümlülükleri vardır. Medyada monoloğa indirgenmiş enformasyonda, yüzyüze konuşma durumunun aksine, medyada alıcının yanıt verme ya da farklı görüşte olduğunu açıklama fırsatı yoktur.

Öyleyse tüm medya yayıncılarının ve gazetecilerin karşı karşıya kaldığı ikilem şudur: Ya her türlü yolu kullanarak izleyicileri ve dinleyicileri belli bir kanalı izlemeye veya gazeteleri okumaya ikna etmek ya da doğru ve tarafsız bir enformasyonla ve etik kanılarla onları inandırmak.⁴⁴

İletişim edimi ahlaki olduğu kadar teknik sorunlar da doğurmaktadır. Enformasyonu bir amaç ya da araç olarak görme tercihi, insanları bir amaç ya da araç olarak kabul etme tercihinde indirgenmektedir. Dolayısıyla ahlak enformasyonun kökeninde yer almaktadır.⁴⁵

Gazetecilik etiği sorunlarının sadece medya sahipleri bağlamında değil, aynı zamanda da ticari çıkarlar bağlamında da ele alınması gerekir. Temel ticari güdüler göz önüne alındığında, kitle iletişim araçlarının daima olabildiğince en geniş izleyici kitlesini kendilerine çekme tasası içindedirler. Elbette izleyici kitlesinin büyüklüğü kitle iletişim araçlarının reklam gelirlerini arttırmaktadır. Bu anlamda gazeteler en sansasyonel başlıklar için yarışmakta ve televizyon, izleyici üzerinde doğrudan duygusal etki yaratmak amacıyla düzenlenen en çarpıcı görüntüleri gösteren bir gösteri aracı haline

⁴³ İsmail Kapan, "Medya ve Ahlak", *Yeni Türkiye Dergisi* (Eylül-Ekim 1996), 11, s.136.

⁴⁴ Süleyman İrvan, *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1997, s.285.

⁴⁵ Süleyman İrvan, a.g.e. s.286.

gelmektedir. “Ne yazık ki televizyonculuk ve radyoculuk “ratinge”, gazetecilik ise “tiraaja” kilitlenmiştir.”⁴⁶

Peki, ticari bağımsızlıkla düşünce bağımsızlığı arasında adaletli bir denge nasıl kurulabilecektir. Bu; çözümü güç bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira medya teknolojisinin getirdiği maliyet çok yüksektir.

Kamuoyundaki etkinlik ve politik güç, medya kuruluşu bazında karı geri plana atabilmektedirler. Para sahipleri toplumda etkin olmak arzusuyla yayın kuruluşu sahibi olmak istemektedirler. Günümüzde üç-dört grubun elinde bulundurduğu ve gelir pastasını paylaştığı medya kuruluşları sürekli bir rekabet halindedirler. Bu ortam, rekabetin reklamcılar tarafından körüklenmesiyle daha da bozulmaktadır.⁴⁷

Daha fazla satma ve daha fazla seyredilme arzusunun yarattığı soruna bir türlü çözüm bulamayan ve giderek içeriksizleşme tehlikesiyle karşılaşmaya başlayan medyanın reklam gereksinimi, medyanın bağımsızlığı konusunu da gündeme getirir. Bu durumda haberin, kar amacı karşısında geri plana düşmesi doğaldır. Medya tekellerinin, okuyucu, dinleyici, seyircisine sağladığı alternatifler çoğunlukla ticari alternatiflerdir.⁴⁸ Günümüzde tüketiciye sunulacak olan radyo ve televizyonun belirleyicisi “Pazar güçleri” ve “reklam paraları”dır.⁴⁹

Ekranı kontrol edenler bilinci, bilgilenmeyi ve düşünceyi de kontrol edecektir. Edilgin bir şekilde ekranı seyretmek programlanmak demektir. Noam Chomsky, ekranda, medyada sunulan şeylerin halkın dikkatini dağıtmak, devlet tarafından “demokrasi” adı altında öne

⁴⁶ Kenan Akın, *Medyatik Türkiye*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999, s.68.

⁴⁷ Mehmet Sağnak, *Medya Politik*, İstanbul: Eti Yayınları, 1996, s.388.

⁴⁸ John Keane, *Medya ve Demokrasi*, çev.Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1992, s.83.

⁴⁹ John Keane, *a.g.e.* s.69.

sürülen egemenliğin yürütülebilmesi için birer araç olduğunu söylemektedir. “*Şiddet*” içeren filmler, haberler de bunlardandır.⁵⁰

Burada önemli olan, şirketleşmiş, ticari kurumlar haline gelmiş, tekelleşmiş medya kuruluşlarının “ahlakının” değil, medya çalışanlarının kendi medya ahlakının devreye girmesidir.

Aslında, medya için başarının gerçek sırrı, reklamcılara ve diğer iş kollarına çekici gelecek, ulaşılmak istenecek bir okuyucu, seyirci, dinleyici kitlesi yaratmaktır. Para kazanan bir gazetenin ya da televizyonun nitelikli gazetecilik yapması, ahlak kurallarına uyup bağımsız bir tavır izlemesi daha kolay olmaktadır. Maddi olanakların genişlemesiyle birlikte bu olanakların doğru kullanımıyla gazeteciler tarafsız ve özgür bir çalışma ortamı sağlayacaklardır.⁵¹

Medya etiğinin şiddet bağlamında değerlendirilmesinde diğer bir önemli rol; okuyucu, seyirci ve dinleyiciye bağlıdır. Noam Chomsky’nin belirttiği gibi edilginleşmiş bir şekilde değil de aklını kullanarak medyayı takip eden, edilgin olmayan kitle duyarlı davranırsa bir anlamda basın ahlakının koruyucusu durumunda olacaktır. Örneğin; Amerikan basınında ciddiyetiyle tanınmış gazeteler fotoğraf seçiminde son derece dikkatli davranmaktadır. Çünkü okuyucularının beklentileri o yöndedir. Okuyucular fotoğrafta en küçük bir aşırılığa duyarlı davranmakta, biraz şiddete ve cinsellik gösterisine kayan fotoğraflar gördüklerinde tepkilerini dile getirmekten çekinmemektedirler. “*Associated Press*” 1980’de A.B.D.’nin İran’daki rehinelerini kurtarmak için giriştiği operasyon sonucu bir kargo uçağı ile bir helikopterin çarpışması sonucu ölen askerlerin kömürleşmiş cesetlerinin fotoğraflarını abonelerine dağıttığında yaşamıştır. Fotoğrafı her gazete yayınlamış,

⁵⁰ Noam Chomsky, a.g.e. s.41.

⁵¹ Zeynep Alemdar, *Oyunun Kuralı*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1990, s.34.

yayınlayanlarsa okuyucularından gelen büyük tepkilerle karşılaşmışlardır.⁵²

Basının kendini denetlemesinin de bu yönden önemli olduğunu belirtmiştik. Kendini denetim yolunda atılan adımlar genellikle “*basın ahlakı*” çerçevesinde toplanmaktadır. Toplumsal sorumluluk kuramı bu girişimi açıklar. Daha doğru bir deyişle, kendini denetim bir yandan özgürlük diğer yandan ise ahlak çerçevesinden değerlendirilmek istenmektedir.⁵³

Basın kendini yönetenler tarafından da özgür bırakılmalıdır. Basın özgürlüğünün korunabilmesini sağlayan basın ahlakının yürütülebilmesi için basının yani medyanın kendi ahlak kurallarını belirlemeli, uygulamasını da kendisi yapmalıdır. Bu anlamda basın meslek kuralları ile basın ahlakı içiçedir. Basın ahlak kurallarının bazıları, kamu yetkilileri tarafından belirlenirken bazıları ise mesleğin kendisi tarafından kendi ahlak standartlarını belirlemektedir. Biraz sonra inceleyeceğimiz bu ilke ve kurallar bütününe geçmeden önce medyanın ahlaki açıdan tam anlamıyla gereklerini yerine getirebilmesi için gerekli koşulların neler olduğunu açıklamaya çalışalım.⁵⁴

2.2.1 Medya Ahlaki Sorumluluğunu Yerine Getirme Koşulları

Medyanın ahlaki sorumluluklarını yerine getirebilmesi, doğru, eksiksiz, tarafsız ve “kamu yararına” bir politikayla iletişim işlevini gerçekleştirebilmesi günümüz ekonomik koşulları ve tekelleşme düşünüldüğünde hayli zor görünmektedir. Ayakta kalmanın, varlığını sürdürebilmenin ilk koşulu maddi imkanların bolluğu ve

⁵² Zeynep Alemdar, a.g.e. s.45.

⁵³ Oya Tokgöz, *Temel Gazetecilik*, Ankara:İmge Yayınları, 1994, ss.58-59.

⁵⁴ Haluk Şahin, a.g.e. ss.59-60.

sürekliliğinden geçmekte olduğu bu devirde ne yazık ki bu kanun ve yasaların sıkı bir denetimiyle gerçekleşebilmektedir.

Medyanın kendi kendini denetlemesi, kendi kurallarını koyup varolan kurallara ve ilkelere de riayet ederek görevini yapması ideal olandır. Ancak bu nereye kadar uygulanabilecektir.

Bu anlamda aşağıda belirttiğimiz bazı önerilerle bu kapsamı geliştirmeye çalıştık.

1. Enformasyona erişimdeki eşitsizlikler giderilmelidir. Sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesiyle iletişim olayına hep mesaj “gönderen”in açısından bakmaktan vazgeçip “alan” açısından da bakmak öğrenilmelidir.
2. Enformasyonun girdi alanı genişletilmelidir. Enformasyonun girdilerinin kaynakları genişletilmeli, kitlelere medyanın kullanımı için fırsat ve olanaklar sunulmalıdır. Toplumu oluşturan gruplar medyaların performansı konusunda eleştirel bir bilinç geliştirerek durum değerlendirmesi yapmalıdır.
3. İletişim politikalarının belirlenmesine halkın tüm kesimleri katılmalı, tartışma ortamları yaratılmalıdır. Ragıp Duran “*Apoletli Medya*” adlı kitabında bu öneriyi Le Monde gazetesini örnek göstererek şöyle genişletiyor⁵⁵:

“Her yayın organında güvenilirliklerin ve inandırıcılıkların iyileşmesi için bazı tanımların açık seçik yapılması ve açıklanması gerekiyor. İlkeler; çalışma yöntemleri şeffaf olmalı, okurla, izleyici ile diyoloğa girmeli, mesleğin somut güçlükleri abartılmadan belirtilmeli, yapılan hatalar kabul edilip açıklanmalı, haber ve habercilik üzerine açık tartışma yapılmalı, insanlara kollektif tartışma alanları yaratılmalı...”

4. Medyaların ayrıcalıklı değil sorumlu kurumlar olarak çalışmaları sağlanmalıdır. (Bunun için medyaları tekellerin

⁵⁵ Ragıp Duan, *Apoletli Medya*, İstanbul: Patika Yayınları, 1996, ss.18-19.

egemenliğinden çıkaracak yasal düzenlemelerin yapılması, halkın temsiline dayanan karar verme süreçlerinin oluşturulması, finansman kaynaklarının bulunması gibi önlemlerin alınması gerekir.

5. Kamu felsefesi, enformasyona erişimi ve süreçlerine katılımı temel bir insan hakkı olarak tanımalıdır.
6. Bu hakkın bilinmesi ve etkin biçimde kullanılabilmesi için *temel eğitimde* gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Görüldüğü gibi basın ahlakı konusunda sadece medyaya rol düşmemekte bu medyalardan enformasyon alan izleyici, okuyucu ve dinleyiciye de görevler düşmektedir. Karşılıklı etki-tepki temeline dayanan bu iletişim ortamında mesajları alan kesim pasiflikten çıkmalı aktif bir konuma gelmelidir.

Özellikle çocuklar düşünüldüğünde henüz tam olarak kendi kararlarını veremeyen genç beyinlerin medya tarafından yıkanmasını önlemekte en büyük ve önemli görev anne-babalara düşmektedir. Tabii ki bu durum öncelikle ekonomik ve sosyal koşulları iyileştirilmiş anne-babaların ya da toplumun diğer kesimlerinin eğitilmiş olmalarıyla sağlanabilecek bir ortamdır. Unutmamalıdır ki çocuklar anne-babalarından, çevrelerinden gördüklerini uygularlar. Nasıl anadilimizi öğrenirken anne-babalarımızın, en yakın çevremiz olan aile çevremizin konuşmalarından etkilenmekte, onları taklit etmekte ve öğrenmekte isek, iletişim sürecinde de ilk etkileri onlardan almaktayız. Onlar gibi davranmaya çalışmaktar, onların okudukları gazeteleri okumakta, onların seyrettikleri televizyon kanallarını izlemekte ve yaptıklarını çocuk yaşımızda modellemekte, taklit etmekteyiz. O halde yapılacak ilk iş çocukları yetiştiren büyükleri eğitmek olacaktır.

Medya sahipleri ve çalışanları da bu toplumun birer ferdidir ve onlar da bu toplumda yaşayanlarla az ya da çok aynı etkilere maruz kalmaktadırlar. O halde sorumluluk sadece topluma değil aynı

zamanda da kendi yaşamına karşı olan sorumluluktur. Bu anlamda medya etiğinin korunmasının gerekliliği zincirin halkaları gibi medya ve medya ile ilgili tüm kuruluşları, grupları ilgilendirmektedir.

Tepkilerini açıkça dile getiren, kendisine “*halkın istediğini veriyoruz*” aldatmasına kaptırmayan bir kitle olmak gerekmekte, gerekirse bu tip bir düşünce sistemiyle karşısına çıkan medya aracını almamak, okumamak, seyretmemekle cevap vermek gerekmektedir. Demokratik bir toplum olmanın getirileri bu şekildeki bir davranış sistemi uygulamakla ortaya çıkacaktır.

Günümüzde üzücüdür ki ahlaki açıdan sayılan hedefleri gerçekleştirebilmede pek de etkili olmayan medyanın, özellikle yayınlanan haberlerden, fotoğraflardan, programlardan en etkilenen kesim olan çocukları korumada, ahlaki açıdan kendi kendisini denetlemesinin yanında, meslek kuruluşları, meslek ilkeleri ve kanunlarla da denetlenmesi gerekmektedir.

Çocukların televizyondaki şiddetten korunmaları için ahlaki açıdan yapılması gereken ve hem kanunlarla hem de ahlak yasalarıyla yapılması gerekenlerin belirtildiği “Medya-Şiddet-Çocuk Bağlamında Basındaki İlkeler ve Yasalar” çalışmanın en son kısmında ayrıntılarıyla yer almaktadır.

3 MEDYADA KULLANILAN ŞİDDETİN ÇOCUKLAR ÜZERİNE ETKİSİ

3.1 Şiddet ve Şiddetin Çeşitleri

Şiddet, en genel tanımıyla insanın doğasında varolan bastırılmış bir davranış biçimidir. Sertlik, sert ve katı davranış, azarlama ve cezalandırmada aşırıya gitme, inandırmaya veya anlaşılmaya gitme yerine kaba kuvvet kullanmaktır. Demokratik ülkelerde güçlünün haklı olma çabasının göstergesidir.⁵⁶

İnsanın psikolojik, ahlaksal ve fiziksel bütünlüğüne zarar veren eylem olarak ortaya çıkan şiddet, yasal yollarla uygulanan şiddet biçimi olan cezalandırma, özgürlüğü kısıtlama ve çeşitli biçimlerde yasaların yaptırımlarıyla karşılanma sonuçlarını doğurmaktadır. Bu anlamda ölçülebilir ve tartışma götürmez tek şiddet, “FİZİKSEL ŞİDDET”tir. Fiziksel şiddetin üç temel karakteristiği vardır; Acımasız, dışsal ve acı vericidir.⁵⁷ Maddi güç kullanımıyla tanımlanır. Şiddetin en açık örnekleri fiziksel hasara neden olan, kasdi, pasif olmaktan ziyade aktif, sonuçları açısından dolaysız olandır. İnsanın kendisine yönelttiği şiddet eylem olarak “intihar” da şiddetin bir diğer tanımı içinde verilebilir.⁵⁸

Şiddet olgusuna yönelik ayırımlardan birisi de “göstergesel-sembolik şiddet” kavramıdır. Göstergesel şiddet “Anlamın geçerliliğini göstergeler yoluyla başkalarının kendilerini bu anlamda özdeşleştirmelerini sağlayacak denli etkili kılma gücüne denir. Göstergesel şiddet, göstergelerin maddiliğiyle bağlantılıdır ve açık şiddetin olanaksız olduğu yerde şiddetin büründüğü “gizli, kibar”

⁵⁶ Özcan Özal, “Medya ve Şiddet”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Eylül-Ekim 1996), 11, s.550.

⁵⁷ Suat Gezgin, “Göstergesel Şiddet”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Eylül-Ekim 1996), 11, s. 558.

biçimidir." ⁵⁹ Fiziksel şiddetteki kesinlik ve netlik, göstergesel şiddette çoğu zaman yoktur ve tartışmaya açıktır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi şiddet, daha doğrusu fiziksel şiddet genellikle bir maddi kuvvet, güç kullanımı anlamına gelir. Bireysel birtakım şiddet olayları (cinayetler, birtakım kollektif şiddet olayları, iç savaş, soykırım...vb.gibi) vardır. Şiddet- terör ilişkisi bu bağlamda irdelenebilir. Ancak her şiddet olayı bir terör olarak adlandırılmaz. Bazıları buna "*siyasal şiddet*" deyimini kullanır. ⁶⁰ Teröristlerce yapılan siyasal şiddet, teröristlerin gücü ve teröristlere karşı kullanılan güç,adeta tarihin devamlı tekrar etmesi ile süregelen bir döngüdür.İletişim organları bu şiddet ve güç kullanımı oyununda kendi rollerini fazlası ile oynamaktadır.

Şiddetin medyada gösteriminin özellikle çocuklar üzerinde etkilerini inceleyeceğimize göre şiddetin medyada sıkça kullanılan bir çeşidinden daha sözetmekte fayda vardır.Prof.Dr.Ünsal Oskay buna "*düz şiddetin pornografik gösterimi*" demektedir. ⁶¹ Şiddetin "*düz şiddet*" gösterimi daha yaygındır.Şiddet;reel dünyamızdaki görünümünü, televizyonun "*hayalet(phantome)*" dünyasındaki çocuk dizilerine varıncaya kadar yaygınlaşmıştır.Pornografi ise,kitle iletişiminin pazarındaki değişmelerden dolayı, önce sadece müstehcen ya da erotik olmayı aşarak pornografik bir nitelik almıştır. Şimdilerde ise şiddet ile cinselliği birleştiren çok daha kapsamlı sado-masohistic pornografiye varmıştır. ⁶²

⁵⁸ Doğan Heper, "Basın Meslek İlkeleri, Medya ve Şiddet", Yeni Türkiye Dergisi (Eylül-Ekim 1996), 11, s.547.

⁵⁹ Suat Gezgin, a.g.m. s.558.

⁶⁰ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Basın Kendini Sorguluyor, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1996, s.188.

⁶¹ Ünsal Oskay, Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, İstanbul: Der Yayınları, 1993, s.355.

⁶² Ünsal Oskay, a.g.e. s.362.

Önceleri düz şiddetin izleyici/seyircileri şiddete yöneltmeyeceği söylenegelse de bu tutumun uzun zaman sürdürülebilmesine eksik bir görüşün etkisi olduğu anlaşılmıştır. Düz şiddetin fantazyaya kurgulaması içinde gösteriminin “*arınma(catharsis)*” sağlayacağı savunulmuştur.

Bugünkü pornografinin, içindeki şiddet ögesi bakımından düz şiddet gösterimi türünden ayrı sayılması mümkün değildir.⁶³

Görüldüğü gibi şiddetin çok değişik kapsamları bulunmaktadır. Bir sonraki bölümümüzde de belirteceğimiz gibi “*şiddet duygusu*” her insanda ve canlıda varolan bir olgudur. Önemli olan özellikle insanoğlu için, akla sahip olan varlıklar olduğunu farzederek, bu duyguyu “*davranış*” a dönüştürmemek, bu duyguları gerektiği durumlarda bastırabilmektir.

Çocukların, özellikle okul öncesi yaş grubunun yazılı basın araçlarını kullanabilirlikleri çok az olduğuna göre (sadece üzerlerindeki fotoğraflara bakarak anlamaya çalışacaklar ve ne olduğu konusunda belki de sayısız sorular üreteceklerdir) görsel medyanın bir aracı olan televizyonda yer alan şiddet gösterimleri onları en fazla etkileyecek olanlardır. Peki şiddet onları nasıl etkileyecek, ne gibi yöntemler, hangi araçları kullanarak bu gerçekleşebilecektir?

Şimdi öncelikle televizyonun şiddeti niçin kullandığına değinecek ve sonra da yukarıda sıralamış olduğumuz soruların yanıtlarını elimizden geldiğince vermeye çalışacağız.

⁶³ Ünsal Oskay, a.g.e.s.363.

3.2 Görsel Medya (Televizyon) ve Şiddet Bağlantısı

3.2.1 Medyanın Şiddeti Kullanma Nedenleri

Haberler sosyal olarak üretilmiş mahsüllerdir.⁶⁴ Televizyon yayını ya da gazete sayfalarından yansıyanlar sadece günlük sıradan olaylar olabilmelerine rağmen, medya tarafından “haber” olarak tanımlanabilmektedir.

Medyanın gündemi belirleme ve belirlenen gündem ışığı altında haberler üretmek misyonu vardır. Kültürel değerler, gelenekler, maddi ve ekonomik baskılar haberlerin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca muhabirlerin zamana karşı yarışları, taze ve ilginç haber edinme düşünceleri ve elde edilen haberlerin yönetmenler tarafından sınırlandırılmaları endişesi, hazırlanan haberlerin şekillenmesini büyük ölçüde etkilemektedir.

Medya, dikkat ve ilgi çekiciliği, zayıf davranışları etkilemesi, etkisinin kalıcı olması, elastikliği ve aktüaliteyi takip kolaylığını sağlayabileceğimiz araçlardan oluşmaktadır.⁶⁵ Bu anlamda geniş halk kitlelerini topluca harekete geçirmede, yönlendirmede, değişime uğratmada etkili olarak kullanılmaktadır. Kişilerin standart tepkiler göstermesini sağlayacak kültürel kodlar üretilmekte ve bunlar toplumda hakim hale getirilmektedir. Bu araçların etki derecesini toplumun kültür ve inanç yapısı ile sosyal ilişkiler belli ölçüde tayin etmektedir.⁶⁶

⁶⁴ İbrahim Kavgacı ve Bekir Çınar, “Medya, Polis ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye Dergisi*(Kasım-Aralık 1996), 12, s.1161.

⁶⁵ Veysel Gani, “Medya ve Eğitim”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Kasım-Aralık 1996), 12, s.1364.

⁶⁶ Mehmet Doğan, “Türkiye’de Kadın ve Aile Anlayışı Konusunda Kitle İletişim Araçlarının Tahrif (ya da Tahrif) Edici Tesirleri”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Kasım-Aralık 1996), 12, s. 1313.

Basın-yayın organları kendilerine has tanımlamalar ve anlamlar ışığı altında neyin önemli ve kaydadeğer olduğunu kendi kendilerine belirleyerek çalışmaktadır. Sonuç olarak sosyal hayatın belli kesitlerine daha fazla eğilinilerek, yönelinerek gündem belirlenmektedir. Medyaların günümüzde büyük işletmeler olduğu ve büyük sermayeler de gerektirdiği bu bağlamda düşünüldüğünde tartışılmaz bir gerçek olarak önümüze çıkar.

Hiç şüphe yok ki, insanlar şiddet olaylarının gazetelerde, medyalarda, radyo ve televizyonda yer almasına gerek haber olarak gerekse görüntü olarak ilgi duyarlar. Demokratik bir toplumda medyanın bunu gözardı etmesi beklenemez. Çünkü demokratik bir ülkede geçerli olan şey *"Yayınlanması uygun olan her haber yayınlanacaktır"* mantığıdır. Burada önemli olan gazetecinin ya da yayıncının meslek etiği çerçevesinde, sorumluluk anlayışıyla bunu yapmasıdır. Bu, eğitim ve kültür meselesidir.⁶⁷

Kitle İletişim Araçları, bilgi, aynı zamanda imge satarak, yayarak toplumun motivasyon potansiyelini yönlendirme hakkını ellerinde tutarlar. İzleyici hiç farkına varmadan kitle iletişim araçlarından yayılan bilgilerle, başka toplumların, kültürlerin hayatları, iletişimleri, sosyal sorunları ve tüketim alanları konusunda bilgilerle donanmaktadırlar. Verilen mesajın özü olmasa da bu bilgilendirme bizi *"modelleme"*ye götürür. İnsanlar yeni bir şey bulabilmek için diğerlerinin yaptıklarını modellerken çocuklar da çevrelerindeki dünyayı modellerler.⁶⁸

Kitle İletişim Araçlarının yoğun duygulanımdan gelen etkisi modellemeden kaynaklanmaktadır. Görsel-işitsel olarak verilen mesajın içine geçen gerçeğin dünyasından imgeler büyük bir güç yaratır. Kitlenin tüketimine, daha çok benimsemesine sunulan her

⁶⁷ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, a.g.e.s.189.

⁶⁸ Nurdoğan Rigel, *Medya Ninnileri*, s. 172.

model bir duygusal mesaj taşır ki bunlardan en tehlikeli olanı “*ŞİDDET*”tir.

İletişim araçları, yaşamlarını sürdürebilmek için heyecan verici çeşitli olaylara gereksinim duyarlar. Bu bakımdan şiddet onların yaşamsal gıdası gibidir. Kitle İletişim Araçlarından iletilen dolaylı bilgilerin büyük kısmı görüntülüdür ve olayları sanki oradaymışız gibi algılamamızı sağlarlar. Görüntüler olayların aslının aynı birer kopyası gibidirler. Bu yüzden de şiddetin “*öğrendiğimiz*” ve hayal ettiğimiz kadarı önem kazanmaktadır.⁶⁹ Stallone “*Rambo*” ile, Arnold Schwarzeneger “*Terminatör*”le bu etkiyi yaratırken sekste şiddeti Michael Douglas “*Temel İçgüdü*” ile modellenmektedir.⁷⁰ Bu modelleme kitlenin yaşama bakış açısını değiştirmekle belki de insan yaşamına en kötü etkiyi yapmaktadır. Modelleme bu anlamda ne yaratır? Modelleme; tecimselleşmiş bir dünyanın içinde yeralan televizyonun bireylerin kültürel, ekonomik ve de manevi dünyasına girerek bir çeşit sömürünün başlangıç noktasını oluşturur. Zaten kitle iletişimin de “*tüketici kültür*”ünün yaratılmasının temel noktasını bu düşünce oluşturur.

Ticari reklam gelirleri ile finanse edilen televizyon ve radyo yayıncılığı, bazı özellikleri nedeniyle endişeye yol açan gelişmelere sebep olmaktadır. Örneğin; A.B.D.’de Başkan yardımcılığı, M.G.K. başkanlığı da yapmış olan Zbigniew Brezinski “*Kontrolden Çıkış Dünya*” adlı eserinde şu ilgi çekici tesbitleri yapmaktadır:

“...*şiddet olaylarını gündelik hale getiren televizyon ve film kültürü ve bunun sonucu uygar ülkeler içinde en fazla cinayet oranına ulaşılması...*”

“*Eğlendirme maskesi altında saklanarak seyirci oranını arttırmak amacıyla cinsellik ve şiddeti sergileyip izleyicilerde gereksinimlerini anında karşılama duygularını körüklüyor.*”

⁶⁹ Yves Michaud, *Şiddet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s.54.

⁷⁰ Nurdoğan Rigel, a.g.e.s. 174.

*“Televizyon yenilik adına gerçekleri duygusallaştırmak konusunda sınırları aşmış, her türlü ahlaki değerlerden sıyrılmış ve cinsel tatmini normal, hatta arzulanır bir davranış biçimi olarak sunmaya başlamıştır.”*⁷¹

1968-1992 yılları arasında yapılan A.B.D. Mesaj Sistemi analizi ise şu çarpıcı gerçeği ortaya koymaktadır.⁷²

*“Televizyonda ağırlıklı yıllar itibariyle değişmeyen üç temel konu vardır. Sırasıyla; 1.Aile-ev-cinsel yakınlaşma, 2. Suç eylemleri, 3. Şiddet. Bu üç konu A.B.D. 'de prime-time televizyonun zaman olarak %80'ini kapsamaktadır.”*⁷³

Rekabet iç ve dış pazarlarda program fiyatlarını çok yükselttiğinden şiddet, suç, cinsellik unsurlarının fazlaca vurgulandığı ucuz yapımlara yönelme kaçınılmaz hale gelmiştir.

Haberler artık bilgilendirmekten çok izlenmeyi/okunmayı hedef almışlardır. Bu durumuyla, haber bültenlerinin özellikle televizyonlarda “haber show”a dönüştüğünü ileri sürenler vardır.⁷⁴ Özellikle son zamanlarda Reha Muhtar’la Show Haber zannederiz ki bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır. Özel televizyonlar birinci olmanın, haberi ilk vermenin ve soluk kesici olmanın gereğini vurgulamaktadırlar. Bu sebeple de, insanları şiddet ve cinsellik şok edici gösterilerle karşı karşıya bırakılmaktadırlar.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi basın ve diğer Kitle İletişim Araçlarının şiddete yer vermesi ilgiyi arttırmak için ve bu ilgi yaratmanın getireceği yararlar (reklam pastasından en büyük parçayı koparabilme) için kullanılan yöntemlerden biridir. Gereğinden fazla basında yer verilen şiddet, erotizmle hiçbir ilgisi olmayan eşitsizliği ve horlanmayı temel alan pornografinin başlıca satış arttırıcı öğe

⁷¹ Emir Turam, 2000’li Yıllarda Türkiye’de TV, İstanbul: Altın Kitaplar, 1996, s.46.

⁷² Emin Turam, a.g.e. s.47.

⁷³ Emir Turam, a.g.e. s.48.

⁷⁴ Özden Çankaya, Düünden Bugüne Radyo Televizyon, İstanbul: Beta Yayınları, 1997, s.121.

olarak kullanılması, toplumsal ilişkilerdeki insan sorunlarının çarpıtılmış bir mantıkla gözler önüne serilmesinin temelinde bu tür yayın politikalarının kitlelerde antidemokratik kişilik oluşturmada büyük payı vardır. Bunun üç nedeni:

- 1) Şiddeti hayatın olağan bir parçası olarak göstererek olağan bir şey gibi görmemize yol açılmaktadır.
- 2) Pornografide her türlü cinsel şiddet olarak eşitsizlikçi, doğal olmayan, hiyerarşik yaşam biçimini savunucudur. Bunları olağanlaştırır.
- 3) Hergün felaket haberi okuyup dinleyen sıradan insanların realite karşısında paniğe kapılmalarına neden olur. Böylelikle yaşadıkları sorunların çözümünü insan olarak bilgilendirilerek, örgütlenerek bilinçli müdahalede iktidarlara bulunarak halledilebileceğini öğrenmekten alıkonulan kitle, toplam çözümü irrasyonel yollardan beklemeğe hazırlanmış olurlar.⁷⁵

Medyanın şiddeti kullanmasında ilgi çekiciliğin devamını sağlamak istemesi başlıca sebeptir. Hedef; daha fazla izleyici, daha okuyucu ve buna bağlı olarak reklam pastasından daha fazla pay ve rating kapmaktır.⁷⁶ Şiddet iyi “rating” alır. Öyleyse, şiddet içeren programlar, filmler, çizgi filmler televizyon istasyonlarına iyi para kazandırır. Özellikle ticari televizyonların amacı kar etmek olduğuna göre bu televizyonlarda işin gereğini yapmaktadırlar. Özellikle “haber izlencesi” olarak sunulan “Reality Show” lar hayatın kendisi olarak gösterilmekte, olanı göstermek şiddeti meydana getirmekle aynı değildir anlayışını savunanlar için de ahlak olarak sorun yaratmamaktadır. Çünkü şiddet rating, rating para ve güç demektir.⁷⁷

⁷⁵ Ünsal Oskay, *İletişimin ABC'si*, s.55.

⁷⁶ Özcan Özal, a.g.m. s.550.

⁷⁷ Özcan Özal, a.g.m. s.554.

3.2.2 Televizyonda Şiddet Gösterimi ve Yaratacağı Düşünülen Sonuçlar

Seyirci oranını arttırmanın yolunun şiddetin dozajını arttırmaktan geçtiğini keşfeden “gerçeğin şovcuları” giderek sıradan insanın trajedilerinden, gözyaşartıcı dramlar yarattılar ve haberle duygu sömürmenin getirisini farkettiler.

Şiddet haberlerinin gördüğü ilgi ve “iyi haberi haberden saymayan” anlayış haber spikerlerini giderek birer felaket tellalına dönüştürdü. Seyirci tepkilerini gözlediğimizde bu algılamanın iki tür davranışa yol açtığını görüyoruz:

- 1) İlki ; tehlikeli bir umutsuzluk dalgasıdır. Herşey kötüye gidiyor, çare de görünmüyor yılgınlığı içinde insanlar bu gidişe dur diyebilecek bir üst otorite arayışına girerler. Faşizmin en sevdiği iklim bu arayış ortamıdır.
- 2) Apati yani duyarsızlık yaratır. Seyirci, izleyici, okuyucu zamanla bu şiddet gösterilerine alışmakta, bu “kanıksama” zamanla bir adım daha öteye sıçrayıp “daha fazla şiddet” çağrısına da dönüşebilmektedir. Evinin çatısına çıkıp intihar için hazırlık yapan bir baba, son anda polis tarafından intihardan vazgeçirilince kalabalığın çektiği “yuh” hala hafızalardadır. Seyirciye daha fazlasını sunabilmek için kameraların kan revan içindeki cesetlerin yaralarını sergilemeye ve ölümlerin üzerindeki örtüyü açmaya çalışmaları “şiddetin yansıtılmasının başlıbaşına şiddete” dönüşmesidir.⁷⁸

İşte televizyondan kaynaklanan şiddet budur.

⁷⁸ Can Dündar, “Televizyon ve Şiddet”, Cogito (Ekim 1996), s.389.

Sergilenen kan ve şiddeti haklı çıkarmak için savunma dayanakları ise, insanlara başlarına gelebilecek kötü şeyleri göstererek ibret almalarını sağladıkları ve bir kamu hizmeti yaptıklarıdır. Bu savunma daha çok kendilerine para kazandıran programlarını savunan yapımcıların bir buluşu olsa gerektir.⁷⁹

“Şiddet” in diğer bir şekli olan “cinsel şiddet” tanımlaması yapabileceğimiz şiddet öğelerinin kullanılmasının amacı da düz ve göstergesel şiddetin kullanımıyla aynıdır. Rekabet ortamının etkisiyle kanallar seyirci çekebilmek için ne gerekiyorsa yapmaya başladılar ve erotik filmlere yöneldiler. Ancak bu furyada çocuklar gözardı edildiler.

Siyasal şiddetin medyada kullanılmasının da çeşitli nedenleri vardır. Halkta yaratacağı ilginin yanısıra seyirciyi, izleyiciyi ekrana çekmekle halkın merakının da giderilmesi söz konusudur.⁸⁰ Genellikle gazeteciler açısından “suç” ile ilgili haberler, daima güzel haberlerdir. Bu çeşit haberler, bunları yayınlayan gazetelerin merak sebebiyle daha fazla satılmasına ve okunmasına neden olmaktadır.

“Suç” ile ilgili haberlerin gazete tirajlarını arttırmasında rolü olduğu gibi, terör eylemlerinin de haber olarak verilmesi tirajı arttırıcı etkindir. En basit şekilde bir açıklamayla, gazeteler tirajlarını arttırmak suretiyle gelirlerini arttırmak ve gazetelerin tirajlarının artması sonucunda da artacak olan reklam gelirlerini yükseltmek için, terörist aktiviteler ve diğer şiddet dayalı eylemleri haber yaparlar denilebilir. Ancak bunun her gazete için aynı olduğunu söyleyerek bir genelleme yapmak doğru olmayacaktır.

Medyanın siyasal şiddet olaylarını dengeli ve ölçülü bir şekilde haber yapmasının sağlanması önemli bir noktadır. Bu dengenin kurulmadığı durumlarda, medya; teröristlerin mesajlarının bütün

⁷⁹ Emir Turam, *Ekranaltı Çocukları*, İstanbul: İrfan Yayınları, 1996, s.109-110.

⁸⁰ Önder Aytaç ve İhsan Bal, “Medya ve Terorizm”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Kasım-Aralık 1996), 12, s.1192,

kamuoyuna duyurulmasına neden olan tehlikeli bir araç konumuna gelmektedir.⁸¹

Yukarıdaki bilgilendirmeleri aklımızda tutarak şiddetin medyada kullanılmasının ne gibi sonuçlar ortaya çıkaracağına tekrar dönersek daha önce söylediklerimizi derinlemesine incelemek gereği ortaya çıkacaktır. Umutsuzluk ve duyarsızlığın gelişiminin yanısıra realitenin kendisiyle, kurgulamanın aradan çıkmasıyla , karşı karşıya kalan izleyici, okuyucu, seyircinin kendi hayatları hakkında endişe, huzursuzluk ve paniğe kapılması olağandır. Siyasal şiddetin her türüyle ilgili haber yapılması ki bu terör ve terörist eylemlerle ilgili haberleri de içerir, bütün toplumun genelinde, korku ve endişenin yayılmasına yardımcı olmaktadır. Bu yolla siyasal şiddeti yaratanlar, hedef kitle olarak seçtikleri kamuoyunun korku ve endişeye kapılmasını sağlamak düşüncesiyle yaptıkları eylemler aracılığıyla, mesajların tüm topluma ulaştırılmasını temin ederler.⁸²

Bir diğer görüş de halkın, sadece görsel ve yazılı basın haberlerini okuyarak , dinleyerek veya seyrederek korku ve endişeye kapılmadığı, aynı zamanda haberlerde yapılan bu şiddet olayları hakkındaki *“renkli değerlendirme ve yorumlar”*ında halkı etkileyeceğidir. Yorum ve değerlendirmeler sonucunda siyasal şiddeti meydana getirenlerin isteklerine kavuşacakları ana kadar eylemlerini devam ettireceklerini söyleyen haberlerden dolayı da halk korku ve endişe duyacaktır.⁸³

Yine haberleri dinleyen insanların bir kısmı , dinledikleri haber programlarının da etkisiyle terör örgütlerinin sempatzanı ve destekçisi konumuna da gelebilir. Bu açıdan bakıldığında, medya yalnız izleyicinin değil aynı zamanda hükümetlerin ve güvenlik

⁸¹ Önder Aytaç ve İhsan Bal, a.g.m.s.1194.

⁸² Önder Aytaç ve İhsan Bal, a.g.m.s.1198.

⁸³ Önder Aytaç ve İhsan Bal, a.g.m.s.1201.

güçlerinin üzerlerinde bir basınç ve baskı yapabilmektedir.⁸⁴

En son olarak ekleyebileceğimiz bir noktada medyada yer alan siyasal şiddet olaylarının bir sonucu olarak bu şiddeti oluşturanların seslerini yayınlanan haberler aracılığıyla rahatça duyurabilmeleridir. Bu sebeple basın araçlarının “*bilgilendirme*” görevlerini tam ve doğru bir şekilde gerçekleştirmeleri beklenilmektedir.

Şiddetin yazılı ve görsel basın araçlarında kullanılmasının sonuçlara ise Gerbner’in bir araştırmasının sonuçlarıyla değerlendirmede bulunmak isteriz.

Gerbner’e göre bu tür yayınlar “*şiddeti ve şiddetin kurbanı olmayı meşrulaştırmaktadır.*”⁸⁵ Özellikle yayınlarda gösterilen şiddetin “yasadan” ve “nizamdan” yana görevli kişilerce uygulanan, yapılan bir şiddet olarak gösterilmesi, sunulması durumunda seyirci çok daha kapsamlı bir tehlike ile karşı karşıya kalmaktadır. Toplumsal realiteyi yanlış biçimde algılamaya yöneltmektedir. İnsanlar, kendilerini gitgide daha çok yalnızca yönetilen (bağımlı) taraf görmekte; geleceklerini ve kendi kaderlerini kendilerinden daha çok yönetim işlevini yüklenmiş “*otoriteler*” bırakılması beklenen bir sorun olarak görmeye başlamaktadırlar. Diğer yandan izleyici açısından bakıldığında toplumu korumak için iş yapan ya da yapar gözükenler (polis, avukat, doktor, belediye başkanı..vb.gibi) seyircinin yaşadığı bugünkü “meşruiyet” anlayışının ötesinde yetki ve iktidar biçimleri ile donanmakta, ancak meşruiyet anlayış ve sınırlarını zorlamakta olduğu ya da bu ikisi arasında bir bağlantı olduğu yolunda endişe ve kuşkuyla yol açmaktadır.

⁸⁴ Önder Aytaç ve İhsan Bal, a.g.m. s.1200-1201.

⁸⁵ Ünsal Oskay, a.g.e. s.369.

Şiddetin fantazyaya (gerçek olmayan) içinde izlenmesi eğlence sağlar, ruhsal gerginliği gerçek hedef yerine gösterilen hedefe yönelterek azaltır diyenler de vardır. Bu etkisine “arınma (catharsis)” etkisi denilmektedir.⁸⁶ Programlardaki şiddet gösteriminin fantazyaya olduğunun izleyicilerce kavranabilmesi için gösterimi yapılan şiddet (şiddet olayı) hakkında izleyicilere yeni perspektiflerin ve derinlemesine bir bakışın kazandırılmasına dikkat edecek kadar özenli bir yayıncılığın olması gereklidir.

Saldırganlık eğilimi taşıyan kişilerin saldırgan fantazyaları yeğleyeceğini söyleyen bir başka hipotezde ise bu tip kişilerin böylelikle (fantazyaya görünümlü şiddeti seyrederek) kendi içlerindeki huzursuzluk ve endişeyi azaltmakla, içlerinde bulundukları durum üzerinde hakimiyet kurabilmiş olma hissi edinmektedir. Böylelikle bu tip yayınları seyreden kişiler hem bir arınma hem de bir tür eğlenme olanağı bulmuş olacaklardır.

Ancak günümüzde kitleleri eğitmek ve onlara yeni bakış açıları kazandırmaktan çok “satılmak isteneni”, satılmayı kolaylaştırma eğilimi ile veren “dil” ve “algılama” kalıplarıyla veren yazılı ve görsel basın araçları fantazyayı gerçek ile içiçe geçirerek yukarıda söylenenlerin tekrar düşünülmesi gerektiğini bize hatırlatmaktadır.

Şiddetin bir diğer şekli olarak tanımladığımız cinsel şiddet, pornografinin etki ve sonuçları açısından incelendiğinde iki tür sonuca yol açar denilmektedir. Pornografi hem tüketicilerinin hem de üreticilerinin reel toplumdaki ortak ihtiyaçları olarak imal edilmiş olmaktadır. Pornografi tüketicisinin bu ihtiyacı onun toplumsal yaşamdaki ezilmişliği ve horlanmışlığı karşısında bir “catharsis” olarak da ortaya çıkıyor değildir. Tersine, reel yaşamında toplumsal sisteme “meydan okuma” da bulunamadığı için onun yerine *ikame* edebileceği (gücü yeteceği) bir şiddete yönelmedir.⁸⁷

⁸⁶ Ünsal Oskay, a.g.e. s. 371.

⁸⁷ Ünsal Oskay, a.g.e. s. 390.

3.2.3 Televizyon Programlarının Sıralamasında Şiddet

Medyanın Pazar güçlerini ele geçirmede ve parasal kaynakların akışını sürdürmede temel olarak ele aldığı konulardan biri olan şiddetin gösterimi bugün hemen hemen her ülkenin televizyon yayıncılığında başvurduğu bir yoldur. Şiddet gösterimi çok kanallı televizyonda, günün her saatinde yer almaktadır. Televizyon programlarının içeriğinde neredeyse bir "kurtarıcı" vazifesi gören, şiddet içeren filmlerde, dizilerde, haberlerde, çizgi filmlerde ve reklamlarda gözlemleyebileceğimiz şiddet unsurları ekranı -denetimsiz- bir şekilde kaplamaktadır.

Bu anlamda konuya televizyon ekranlarında yayınlanan, özellikle de ticari kanalların daha fazla izleyici çekmek amacıyla sık sık kullandıkları seks ve şiddet öğelerinin ne kadar yer aldığını istatistiki olarak bildiren araştırmaların sonuçlarını da vererek açıklık getirmekte fayda olacaktır.⁸⁸

Konuyla ilgili ilk araştırmayı yapan Head, 1954 tarihli araştırmasında televizyon ekranlarında en fazla rastlanan şiddet türünün dövüşme olduğunu, hemen arkasından da sırasıyla adam öldürme, silahla tehdit etme, saldırı ve sahtekarlığın geldiğini bulmuştur. Gerçek hayatta ise cinayet istatistiki olarak en az rastlanan suçlardan biridir. Ve örneğin tecavüzden daha enderdir. Fakat Head'in araştırmalarına göre incelenen programların hiçbirinde tecavüz olayına rastlanmamaktaydı ve televizyon programlarında gerçeklerin böylece saptırılmış olduğu açıkça görülmekteydi.

O zamandan günümüze televizyondaki şiddetin içeriği hakkında çok fazla araştırma yapılmış, bunların hepsinde televizyondaki programlarda bulunan şiddet dozunun televizyondaki ticarileşme oranının yükselmesine paralel olarak arttığı görülmüştür. Televizyon

⁸⁸ Emir Turam, "TV'deki Şiddetin çocuklara Etkileri Üzerine Farklı Bir Bakış", Cogito(Ekim 1996), s.399.

kanallarında saat başı 32 şiddet sahnesi sergilenmekte, televizyonlarda şiddeti, reality showlar, şiddet filmleri(uzakdoğu filmleri, kungfu), korku filmleri, ebedi filmlerde sanat değerine haiz filmler kameraların nasıl herşeyi gösteriye dönüştürdüğünü anlatmaktadır.⁸⁹

Şiddet, haberlerden taşmıştır.Gazetelerin üçüncü sayfalarında görmeye alıştığımız türden bol kanlı polis adliye haberleri, görsel efektleri ve gerilim müziğiyle soslandırılarak servise konulmuştur. Kameraların ulaşamadığı noktada felaket tacirleri "*canlandırma*" adı altında dramalar çekerek gerçeğe kurgunun içiçe geçmesinin ve gerçeğe vahşetin keyifle izlenen bir filme dönüşmesini sağlamışlardır.

Türkiye'de "*Milliyet*" gazetesi tarafından 11 Aralık 1993 Cumartesi günü yedi ayrı kanalın (TRT 1, TRT 2, Star, Show, ATV, HBB, Kanal 6) 09.00 – 23.00 saatleri arasında yapılan taramasında, televizyon ekranlarında 500'e yakın kişi hayatını yitirirken 600'den fazla yaralanma vakası görülmekte olduğu bildirilmiştir. Haftada gösterilen toplam film sayısının 600 civarında olduğu ve bunlarda her türlü şiddetin yanında erotik hatta pornografik sahnelere de sık sık rastlanmakta olduğu saptanmıştır.⁹⁰

Sonuç olarak bu tür yayınların belirli bir süre içinde suça yönlendirmediği doğru olsa bile suç sayılan davranışları olağanlaştırmakta; hayatımızı ve çevremizi suçlarla barış içinde yaşamamız gereken bir hayat, çevre olarak tasvir etmekte olduğunu da unutmamalıdır.Ayrıca her televizyon kanalında hergün birkaç tane suçlama ve suçlulara ilişkin dizi izleyen ortalama insan hayatının her alanını suçluların ve suçların istila ettiğini düşünmeye başlamaktadır.

Şiddet yazılı ve görsel basın araçlarında bu denli yer almasına karşı daha ciddi uyarılarda bulunanlar da vardır. Bu araştırmacılar günümüzün modern toplumlarında "*anomie*"nin (duyarsızlık) yaygınlaştığını; realiteye karşı duyulan husumetin düşsel fantazyaların

⁸⁹ Can Dündar,Yağmurdan Sonra,Ankara: İmge Yayınları, 1996,s.49.

⁹⁰ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, a.g.e. s.191-192.

getireceği catharsis'le hafifletilemeyecek yoğunluğa vardığını ileri sürmektedirler. Duyarsızlığın yaygınlaşması toplumsal gözaltında tutmanın işlemediği yer ve anlarda, o ana kadar herkesin “aklı başında” insan saydığı kimselerin de suça yönelme olasılığını arttırmaktadır.⁹¹

Bu konuyu son bir değerlendirmeye kapamak istiyoruz.

Günümüzde basın-yayın araçlarının yani kitle iletişim araçlarının yapısı farklılaşmıştır. Bu farklılaşma medyanın gazete, basım ve televizyon örgütlenmelerinin ticari örgütlenmeler haline dönüşmesiyle ortaya çıkmışlardır. Kamu kurumu biçiminde örgütlenmiş olanlar da ticari olma durumuna itilmişlerdir.

Kitle İletişim Araçlarının ürettiği ileti, egemen anlamıyla mesaj, kitle iletişiminin ürettiğidir. Bu ürün; kitle iletişimi örgütünün saldıdığı, imal edilmiş bir üründür. Kitle iletişimi örgütlü bir faaliyet olarak belli ürünler ortaya çıkartır.

Kitle iletişiminin iletisi, ürettiği ki buna mesaj diyoruz söylenen bir söz, yazılan bir makale, bir program ve programda söylenenler, haber ve haberde sunulanlardır. Bir görünüm ötesinde, gerçek anlamıyla “*mesaj, bir amacın belli bir biçimde paketlenmiş şeklidir.*” Her kitle iletişim aracı bir biçimden fazla iletiye izin verir.Örneğin, televizyonda ses, canlı ve resmedilmiş görüntüler, basılı yazılım aynı çerçeve içinde veya birbiri ardından verilebilir.Radyo sesli iletişime izin verir ve görüntü”*alıcının*” beynindeimajlar olarak yaratılmaya çalışılır.Hangi biçimde sunulmuş olursa olsun “*İleti dikkatle hazırlanmış bir amacın paketlenmesidir.*”⁹²

Bu amaçlar ;

a)Bir ürün tanıtımını

b)Belli tutum, görüş, davranış, alışkanlık, zevk ve tüketim biçiminin teşvikini

⁹¹ Ünsal Oskay, *İletişimin ABC'si*, İstanbul: Der Yayınları, 1997, s.57.

⁹² Ünsal Oskay, *a.g.e.* s.58.

c)Ekonomik kalkınmayı ve bunların içinde bizim konumuzla ilişkili olarak”*kendi kanalına mümkün olduğu kadar çok izleyici çekerek reklam gelirlerini arttırmayı*” içerir.⁹³

Bu amaçla basın-yayın araçları mesajlarını “yemler” le sunar.İletilen yemlerin içinde seks, cinayet ve felaket haberleri, kazalar, intiharlar büyük yer tutar.Kitle iletişimi ürettiği iletileri “*para yapmak ve bunun için de kendinin ve yaşadığı ortamın kalıcılığını, sürücülüğünü ve gelişmesini sağlamak*” için üretir.Kitle İletişim Aracı’nın faaliyetlerini biçimlendiren itici güç ve amaç paradır.⁹⁴

Amaçlanan para ise reklam verenlerden, siyasi ve ekonomik güç odaklarından gelir.Gazetelerde bunun elde edilebilmesi “*okunulabilirlik*”ten geçerken görsel-işitsel basın organlarında bu “*dinlenilirlik ve seyredilme*” oranlarına bağlıdır.Günümüz toplumunda ve iletişim araçlarında bunu sağlamak için başvuru her yol mübahtır.İçinde şiddet kokan her türlü yayının ilgi çekmeyi ve iletişim aracının tercih edirliliğini arttırdığını gören kitle iletişim araçlarının sahipleri sonuçlarını gözardı ederek şiddetin kullanılabilirliğini arttırmaktadır.Medya etiğinin ikinci plana atıldığı bu durumda istenilen sadece hedef kitlenin oranını ikiye katlamaktır.

Kitle iletişim araçlarının şiddeti kullanma amaçlarından birisi düzenin onaylanmasıdır denilmektedir.Örneğin; 007 James Bond öykülerinde kahraman, düzenin koruyucusudur. Düzenin dışındakiler kendiliğinden kötüdür ve yenilmeye mahkumdurlar.Bu anlamda her ne şiddet kullanırsa kullansın “007 James Bond” haklıdır.⁹⁵ Bu, tüketiciye ulaşmanın bir yoludur.Yine uygun iletilerle, tüketiciye ulaşmak istediği tiplerini çok keskinleştirecektir.Örneğin; gene toplumdaki şiddet eğilimine koşut olarak öncelik tanınan polis

⁹³ İrfan Erdoğan,a.g.e. s.249.

⁹⁴ İrfan Erdoğan,a.g.e.s.253.

⁹⁵ Ersan İlal,a.g.e. s.65.

dizilerinde bu tiplerini kendince uygun bulduğu kişilerden seçecektir.(A.B.D’de kızıl derili, zenci polis gibi) ⁹⁶

“*Halka istediğini verme*” adı altında empoze edilen bu iletiler aslında bu programların en sadık takipçileri, gizli tüketicileri olan çocuklar üzerinde dikkat edilmesi gereken etkiler bırakmaktadır.Sonuçları açısından bu iletilerin etkilerinden açık bir biçimde korunması gereken de onlardır.

Bir sonraki bölümde medyadaki şiddetin çocuklar üzerindeki etkilerini, kökenlerini neden medyadaki şiddetten bu denli etkilendiklerini göreceğiz.Asıl sebebin medya mı yoksa aileler mi olduğu sorgulamasına geçeceğimiz bu bölümde, öncelikle çocukların haberi nasıl değerlendirdiğini göreceğiz ve niçin televizyon seyrettiklerini (hatta seyrettirildiklerini) açıklayacağız.

3.3 Şiddet-Televizyon İlişisine Ait Teoriler

a. Catharsis (Arınma) Teorisi

Saldırganlık dürtülerinin, saldırganlığın açığa vurulması ya da boşaltılması ile azaltılabileceğini benimseyen çok eski bir görüştür. Arınma deşarj olmaktır. Saldırgan bir fantazyaya seyirci kalmak, saldırganlık taşıdığımız hedefe karşı hissimizin oluşmasına fırsat yaratır ama gerçek anlamda gerçekleşmesine yani davranış düzeyine varmasını önlemiş olacaktır.

⁹⁶ Ersan İlal,a.g.e.s.70.

b. Saldırgan Örnekler Teorisi

Televizyonda görülen şiddet seyircinin heyecanını arttırırken, bu saldırganlık için katalizör etkisi gösterecektir. Kişi gerçek hayatta , televizyonda gördüğü şiddeti çevresine uygulayacaktır.

c. Takviye Saldırganlık Teorisi

Televizyon ile, bir evde olan normal davranışlar rahatlıkla şiddete dönüştürülebiyecek, içinde saldırganlık eğilimi fazla olan kişi, televizyondaki şiddeti gerçek hayatta kullanmak adına bir deneyim olarak görecektir. Bu teoriye göre, kolay heyecanlabilen hiperaktif yapılı bir çocuk, televizyondaki şiddetten çok rahat etkilenebilmektedir.

d. Deneysel Öğrenme Teorisi

Daha çok öğrenme aşamasında olan küçük yaştaki çocuklara uygulanan bu teoride, saldırgan davranışlar, doğrudan şiddet programları seyredilerek öğrenilir. Bandura'nın deneyi bu teorinin gelişmesinin temeli olarak kabul edilmektedir.⁹⁷ Aileden biri olan televizyon daha ılımlı olsa ,çocuklara doğru davranışları öğretebilir. Televizyondaki karakterler doğru yönlendirilirse küçük yaştaki şiddetten söz edilemez.

Konumuzun sonunda 6-7-8 yaş grubunu kapsayan çocuklar üzerinde yaptığımız araştırma sonuçları bu teorilerin doğruluk derecesini, nereye kadar doğru olduğunu bize gösterir niteliktedir.

⁹⁷ Nurdoğan Rigel, *Haber Şiddet Çocuk*, s.215.

4 OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN ŞİDDET EĞİLİMİ

4.1 Çocuklar İçin Televizyon

Demokratik sistemlerde basın ana görevi kamuoyu oluşturma ve toplumun diğer erklerini denetlemektir. Basının gücü buradan gelmektedir. Toplumsal anlamda ise ister görüntülü ister yazılı olsun basın-yayın organlarından beklenen haberlendirme ve bilgilendirme görevlerini yerine getirmesidir.⁹⁸ Bunu yapan basının verdiği haberin gerçek ile özdeş olması gerekmektedir.

Haberler hazırlanırken çocuklar tüketici grubu olarak ele alınmazlar. Ama bu, milyonlarca çocuk nüfusuna sahip olduğumuz gerçeğini değiştirmez. Çocuklar gizli tüketici olarak, onlar için hazırlanmış olmasa da bu iletileri açılarlar. Medya, iletilerini yetişkinlere tükettirebilmek için çocukları yönlendirici olarak kullanırken, aynı zamanda bu iletilerin etkisi altına almaktadır.⁹⁹

Yetişkinler için hazırlanan, ancak gizli tüketicileri arasında çocukların da bulunduğu haberler, medyanın temel iletileri arasındadır. Haberlerin çocuk tüketiciler düşünülerek kurgulanması mümkün değildir. Ayrıca haber toplum tarafından zorunlu bir ihtiyaç olarak kabul edilmiş ileti olduğundan, tüketimi sırasında çocuk için bir denetim de sözkonusu olamaz.

Günümüzde basın, asıl işlevini yapmaktan uzaklaşmakta, haber adı altında şiddeti canlandırarak satmaktadır. Bunu yaparken de en yıkıcı etkisini, etkiye en fazla açık durumdaki çocuklar ve gençler üzerinde göstermektedir. Duygusallığın kullanılarak sunulduğu haberlerin en sadık tüketicileri çocuklardır. Gazetelerin tirajlarını

⁹⁸ Suat Gezgin, a.g.m.s.559.

⁹⁹ Yasemin İnceoğlu, a.g.e.s.100.

yükseltmek amacıyla verdiği promosyonların çoğu da yine onlar içindir.¹⁰⁰

Elektronik iletişim teknolojileri tarafından kuşatılan çocukların iletişim araçlarına yetişkinler kadar hızlı (bir düğmeye basacak kadar) ve doğrudan erişim olanaklarına sahip olduklarını belirten ünlü iletişimci Neil Postman, bu durumu “Çocukluğun Yokoluşu” kavramı ile açıklamaktadır. Postman’a göre elektronik iletişim araçları aracılığıyla sunulan “HİPERGERÇEKÇİ” dünya ile ilişki kurmada güçlük çekmektedirler. İşte bu nedenle de çocuklar, bu elektronik çevre ile ilişki kurma becerisini kazanamadan, hızlı bir şekilde çocukluklarını kaybetmektedirler.¹⁰¹

Çocuklar toplumda kendi yerlerini öğrenmek amacıyla içinde yaşadıkları toplumu gözlemlemektedirler. Çocuklar bu gözleme eylemini gerçekleştirirken yetişkinlerden yeterince yardım almamakta, bunun yerine televizyona yönelmektedirler. Televizyonun etki düzeyi, gazete, sinema, kitap, ana-baba, arkadaşlar ve başka odakların etkileriyle aynı orandadır.

Çocuklar ile yetişkinler arasında televizyonun kullanım nedenleri farklılıklar gösterir. Yetişkinlerin çoğu televizyonu eğlenmek amacıyla izlerken, çocuklar ise eğlendirici buldukları televizyonu dünyayı tanımak ve anlamak için izlemektedirler. Biraz evvel de söylediğimiz üzere kurmaca ile gerçek arasındaki farkı kolay bir biçimde algılayamamaktadırlar. Bu anlamda da korunmasızdırlar.

Günümüzde televizyon, çocuklar için yeni bir bakıcıdır. Buna “elektronik bakıcı” da denilebilir. Anneler çocuklarını televizyonun karşısına koydukları zaman önemli bir zaman tasarrufunda bulunurlar. 0-6 yaş arası çocuklar uyanık oldukları zamanın %92’si gibi önemli bir miktarını televizyon izleyerek geçirmektedirler. Çocuklar

¹⁰⁰ Nurdoğan Rigel, Haber Şiddet Çocuk, İstanbul: Der Yayınları, 1995, s. 161.

¹⁰¹ Bülent Çaplı, “Çocuk ve Televizyon”, Yeni Türkiye Dergisi (Kasım-Aralık 1996), 12, s. 1334.

elektronik bakıcılar ne sunuyorsa onu izlerler.¹⁰² Bu bağlamda televizyonun çocuk üzerindeki etkisi iki unsura bağlı görünmektedir: *İçerik ve izleme süresi*. İzleme süresi arttıkça genel olarak etkilenmenin de oranı artmaktadır.

O halde izleme süresi için ne yapılabilir? Acaba kısıtlanabilir ya da çocuk tamamen televizyon seyrettirilmeyebilir mi?

Denilebilir ki izleme süresi kısıtlanabilir. Özellikle çocuğun kendi hayal dünyasını fazlasıyla etkilemeye başlıyor ve hayatını, yapması gerekenleri engellemeye başlıyorsa aile kısıtlamaya gidebilir. Ancak ikinci soruya verilecek cevabımız tamamen “*Hayır!*” olacaktır. Neden?

Çünkü kültürel bir çevrede yaşayan çocuk için özellikle arkadaş çevresi ve bulunduğu toplumdan kopmamasının, “*dışlanmamanın*” neredeyse tek yolu televizyon olmuştur. Çocuk; artık birey olarak değil günün gereklerini uygulayan, bir anlamda uygulattırılan bir birey olarak kitle iletişim kültürünün insanıdır. Çevresinden ayrı bir insan olarak düşünülemeyeceğine göre burada sadece yapılacak olan izleme süreci içerisinde kontrolü elinde bulunduracak, gerekirse otoritesini ortaya koyarak çocuğun izlemesini engelleyecek bir büyüktür. Bu; anne, baba veya çocuğu sahiplenene bir büyük olacaktır.

Çocuklarda yaş yükseldikçe haberi anlama çabası da artar. Bu çocuğun somuttan soyut kavramlara geçişindeki algısal gelişiminin bir ürünüdür. Soyut bir kavram olan haberleri, haberlerin içeriğini de dikkate alarak yorumlamaya çalışır. Haber, dinamik bir bilgi yığınağı yaparken, çocuğun bilgiyi bir durum olarak değil, bir süreç olarak almasına neden olur.¹⁰³ Ayrıca spikerlerin okuduğunu da “*haber*” olarak değerlendiren 5 yaş grubu çocukların spikerlerin jest ve mimikleri eşliğinde sundukları haberlerden olumsuz yönde

¹⁰² Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, a.g.e.s.194.

¹⁰³ Nurdoğan Rigel, “Haberin Gizli Tüketicisi Çocuk”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Eylül-Ekim 1996), 11, s.567.

etkilenmektedirler. Bu da tarafsız olması gereken haberin bu özelliğini ortadan kaldırır.

Bir sonraki konumuzda da belirteceğimiz üzere çocukların, televizyonların fiziki şiddet öğelerini ilk sırada kullanmaları, özellikle okuma-yazma bilmedikleri göz önüne alındığında önemli olmanın en kolay ve en ucuz yoludur.¹⁰⁴

Haberin temel ilkeleri arasında yer alan “önemlilik” ögesinin (diğerleri; zamanlılık, sonuç ve insan ilgisini çekme) çocuğun algılamasında yeralış biçiminin baktığımızda çocuğun bilincinde “haber karşılığı” “ölüm” olarak şekillenmektedir.¹⁰⁵ Çocukların seyrettikleri savaş haberleri, gazetelerin ilk sayfaları, haberlerin ölüm haberleriyle sıralanmış olması bunun sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Haberin imajı “ölümün aktarılmasına” çevrilmiştir.

Bunun dışında yetişkinlerin dünyasına ait “ölüm” kavramı çocuk dünyasında da yer almaya başlamıştır. Haberlerin daha basit, kolay anlaşılır hale getirilmesi bu sonucu doğurur. Çocuğun görüş açısına göre televizyonda en çok gösterilen şey; yetişkin dünyasının sorunlarla, üzüntüyle dolu olan acı gerçekleridir. Bu dünya hastalık, şiddet, yetersizlik ve düzensizliklerle doludur.¹⁰⁶

Çocukların tüm yatırımcıların hedefi olduğu, nüfusun büyük bölümünü de oluşturdukları düşünüldüğünde çocuklara “ölüm” satılır. Pazarlama işlevini çocukların yönlendirilmesiyle sağlayan televizyon, bunu yapabilmek için çeşitli yollara başvurmaktadır. Örneğin; oyuncak satmanın yolunun oyuncağı bir çizgi film serisi ile birleştirmek olduğunu belirlemiş olan pazarlamacılar, bir anlamda oyuncaklara , televizyon bağımlı çocuklara neden olduklarının farkında değildir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Özden Çankaya, a.g.e. s.126.

¹⁰⁵ Nurdoğan Rigel, a.g.m. s.568.

¹⁰⁶ Neil Postman, *Çocukluğun Yokoluşu*, çev. Kemal İnal, Ankara: İmge Yayınları, 1995, s.119-125.

¹⁰⁷ Bülent Çaplı, a.g.m.s.1335.

Haberi “*korkutan bir gerçek*” olarak gördüğünü söyleyeceğimiz çocuklar için en dikkat çekici durum çocukların bundan hoşlanmalarıdır. Haberi kurgulayan günümüz medyası çocukların Van Damme , Rambo fimlerinde kötünün cezalandırılırken duyduğu zevki duymasını getirmekte ve şiddetten zevk almaya başlamaları tehlikesini doğurmaktadır.¹⁰⁸

Şiddetten zevk alma başladıkça şiddetin asıl üreticisi haline gelmek kaçınılmaz bir olgudur. Liselere inen şiddetin nedenleri arasında birincil sebep olmasa da haberlerin, televizyonda izlenen programların da olduğunu inkar edilemez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁰⁸ Nurdoğan Rigel, a.g.m.s.575.

4.2 Televizyondaki Şiddet Gösteriminin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

4.2.1 Televizyon ve Şiddet

Günümüzde her ülkede toplumun değişik kesimlerinden insanlar televizyon yayınlarının çocuklara ne kadar zararlı olduğundan bahsetmekte ve kanalların çocukların seyrettikleri saatlerde onların genç dimağlarında tahribat yapacak programları yayına koymalarından yakınmaktadır.

Yeni aldığı silahını arkadaşına gösterirken kaza sonucu onu öldüren Adana'lı bir liseli gencin mahkemesinde onu savunmaya çalışan avukatı, televizyonda yayınlanan film ve dizilerin çocukları cinayete teşvik ettiğini öne sürerek "*Müvekkilim bir medya kurbanıdır.*" diyebilmektedir.(Milliyet, 14 Aralık 1993)

Televizyonun çocuklara zararlı yönleri olduğu konusunda söylenenler çocukların ve gençlerin gördükleri davranışları veya fikirleri taklit etmeye çalışma özelliklerine dayandırılmaktadır. Televizyonda sürekli olarak insanların kavga ettiklerini ve birbirlerini vurduklarını gören bir çocuğun zamanla aynı şeyleri kendisinin de yapmaya kalkışacağı kabul edilmektedir. Televizyon programları şiddete yönelmenin dışında ırkçı davranışlara veya farklı cinsel yaklaşımlara da sebebiyet verdiği düşünülmektedir.¹⁰⁹

Seyredilen proramların izleyicileri ve özellikle küçük yaşta olanların üzerinde bazı izler bırakması doğaldır, fakat bütün bu suçlamalar ne derece doğrudur? Gerçekten de iddia edildiği gibi

¹⁰⁹ Emir Turam, a.g.m. s.392.

toplumdaki bütün kötü olayların temelinde daha önce ve özellikle de küçükken seyredilmiş televizyon programları mı yatmaktadır ?

Televizyon içerdiği programlar gereğince ki bunlar çok çeşitlidir, kimi programlar özellikle direkt olarak çocuklar temel alındığından çocuğu doğrudan etkiler, taklide, modellemeye götürürken kimisi de dolaylı yoldan, önce büyükleri etkileyerek etkisini gösterir.

Bu program grupları arasından “*çizgi filmler*” çocukları temel alarak ve özellikle onlar için yaratıcı gruplar tarafından kurgulanır ve en fazla etkiyi onların üzerinde bırakır. Konumuzda da temel olarak ele alacağımız çizgi filmler hem içerisindeki şiddet öğeleriyle ki bu fiziksel şiddettir- hem de kullanmış oldukları dil ile çocukların zihinlerinde kayda alınmaktadır. Zamanlarının büyük bir çoğunluğunu televizyon karşısında geçiren çocuk için ise bu, yaşantısını etkileyen temel etkenlerden biri olmaktadır. Televizyondaki haberler ki çizgi filmlerle karşılaştırıldıklarında en az etkiyi bıraktığı söylenebilir, reklamlar, televizyon dizileri ve filmler ikincil etkiye sahiptirler. Bu söylediğimiz içeriklere baktığımızda şiddet, özellikle bu programların içeriğinde yer alan kurgularla çocuk zihinlerine girer. Taklit ve modelleme ile de çoğalır. Ancak şiddetin çocuk zihnine, psikolojisine ve davranışına yerleşmesinin tek tartışılmaz sebebi televizyon değildir.

Bu noktada sorulması gereken soru bir çocuğun nasıl bir anne-babaya sahip olduğu, sonra nasıl bir aile ve kültür çevresinde yetiştiği, nasıl bir eğitim aldığıdır. Öncelikte yer alacak bu sorular cevaplandıktan sonra bir çocuğun seyrettiği televizyon programından etkilendiğini kabul etmek daha doğru olacaktır.

4.2.2 Televizyondaki Şiddetin Çocuklara Zararları

Biraz sonra da açıklayacağımız gibi bu konu üzerinde çok çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Biz de burada bu görüşlerden bizce çocuğun gelişiminde, şiddete yönelmesinde etkili olduğu düşünülen görüşleri aktarmaya çalışacağız.

Okul öncesi çocuklar okuyup yazamadıklarından tabiidir ki günün gereklerine uygun olarak ilk seçimleri televizyondan yana olacaktır. Diğer görsel medya ürünlerinin maliyetleri ve ulaşılabilirlikleri gözönüne alındığında büyüklerinin de tercihi onları televizyonla başbaşa bırakmaktan yana olacaktır. Henüz okuyup yazamayı bilmeyen, etrafında olup bitenlere bir anlam verme çabası içinde olan çocuk; televizyondaki görüntü ve seslerin ritmine kapılacak ve ondan ayrılamaz hale gelecektir. Televizyonun önüne konulan çocuk; önceleri gördüklerine bir anlam veremese de zamanla ve yaşı ilerledikçe “taklide” başlayacaktır. Bu taklidi de hem davranışlarıyla hem de televizyondan aldığı sözcüklerle gerçekleştirecektir.

Bu söylediklerimize göre televizyon seyretmenin çocuklara zararlı olduğunu savunan iki ana ekol vardır:

Bunlardan birincisi “*kötümser kültürel görüş(Cultural Pessimism View)*” olarak adlandırılmakta ve televizyonun okuma-yazma standartlarını, sanatsal anlayışı ve bazı başka kültürel nüansları körlettiğini savunmaktadır. Bu akımın savunucuları çocuklar üzerinde televizyonun yaratacağı bireysel tahribattan önce kültürel değerlerin ortadan kalkmaya yüz tuttuğunu düşünmeleridir. Televizyon, yazılı kültürde saklı bulunan yok etmektedir.¹¹⁰

¹¹⁰ Emir Turam, *Ekranaltı Çocukları*, s.65.

İkinci ekol ise televizyonun somut olarak çocukların sağlığına zararlı olduğunu savunmakta, psikolojik zararlardan ziyade fizyolojik zararlar üzerinde durmaktadır. Bu görüşe göre televizyon seyretme alışkanlığı bir hastalık gibi çocukları etkisine almakta ve gerek sinir sistemlerine gerekse beyinlerine zarar vermektedir. Böylece çocuklar gereğinden fazla pasif davranmakta, şiddete eğilimli, aşırı kilolu ve antisosyal olmaktadır.¹¹¹

Bu ikinci görüş biraz sonra açıklayacağımız Postman'ın kilerden oldukça farklıdır. Televizyon yayınlarının içeriğinin tamamen ikinci planda olduğunu, hatta cinsel öğelerle veya şiddet sahneleriyle dolu bir programı seyretmenin Susam Sokağı'nı seyretmekten farklı olmadığını, televizyonun verdiği zararın esas olarak saatlerce karşısında oturup ekrana bakmaktan kaynaklandığını öne sürmektedir.¹¹²

Bu görüşe hak vermek için Postman'ın savunduğu "yayınların içeriğinden" doğan zararların önemsiz olduğunu, hatta yayınların içeriğinin çocuklara pek zarar vermediğini, esas zararın televizyon seyretmek eyleminden doğduğunu kabul etmek gerekecektir. Çocuklarda televizyon bağımlılığının kronik bir hal almasıyla çocukların içlerine kapandıkları, sosyalliklerini kaybettikleri görülmektedir. Kanımızca da etkililiğini görüntü ve sesle sağlayan televizyonun içeriksel olarak yapısı çocuklar için son derece önemlidir. Örneğin; televizyondaki reklamın cingilını duyan bir çocuğun, hatta çocukların, televizyonun başından ayrılmadığı ve reklamın içeriğini belki de o reklamı verenlerden daha çok ezverlediğini kabul etmek gerekecektir. Evet televizyonu sürekli seyren bir çocuğun gözleri bozulacaktır, ancak asıl önemli etkisini

¹¹¹ Emir Turam, a.g.e.s.66.

¹¹² Keith W. Mielke, "Sesame Street and Children in Poverty", *Media Studies Journal* (Fall 1994), Vol.8.s.128.

içeriğinde yer alan programlardaki gösterimlerden yapacağı inkar edilemez bir gerçek olarak günlük hayatımızda sürekli gözlenebilir.

Şimdi Neil Postman'ın 1982'de yayımlanan "*Çocukluğun Yokoluşu*" adlı kitabındaki televizyonun çocuklar neden zararlı olduğunu anlatan görüşlerini açıklayalım.¹¹³

Postman'a göre elektronik iletişimin keşfinden sonra büyüklerin dünyasına ait enformasyonun çocuklara ulaşmasını önlemek imkansızlaşmıştır. Yazılı enformasyon hem ulaşılması daha zor olduğundan hem de anlaşılması için okuma-yazma bilmenin yanında belli bir kültür seviyesine ulaşmış olmayı da gerektirdiğinden, çocuklar tarafından kolay kolay ele geçirilememekteydi. Böylece çocuklar (en azından matbaanın keşfinden televizyonun yaygınlaşmasına kadar) kendilerine zararlı olduğu varsayılan büyüklerin dünyasına ait enformasyondan korunmuş olmaktaydılar.

Postman çocukluğun, büyüklere yönelik enformasyonu en azından gerekli kültür seviyesine ulaşmalarına kadar çocuklar için erişilmez kılan matbaa sayesinde korunabildiğini savunmaktadır. Televizyon yaygınlaştığından beri ise büyüklerin dünyasına ait olan ve en başta seks ve şiddet öğelerini barındıran filmler ve programlar çocuklar için bir düğmeye basılıp erişilecek kadar yakın hale gelmişlerdir. Bu tür programların henüz iyiyi kötüyü ayırt edemeyecek durumdaki çocuklarda derin etkiler bırakması son derece doğaldır.

Kitap okurken sayfalardaki olayları kendi zihninde canlandırması gereken çocuklar, hayal güçlerinin aşırı hallerde bir tampon vazifesi görmesiyle etkiyi yumuşatmış olmaktaydılar. Bunun sebebi bir hikayeyi veya masalı okurken hayallerinde yarattıkları "*görüntülerin*" kendi yerleşik normlarıyla uyum içinde olması

¹¹³ Neil Postman, a.g.e.s. 127.

yüzünden, doğal olarak kabul etmekte zorlanabilecekleri aşırılıklardan uzaklaşmış olmalarıydı.

Oysa televizyon ekranındaki olaylar son derece yalın ve nettir. Üstelik çeşitli görüntü ve ses efektleriyle etkileri son derece güçlendirilmektedir. Ekrandaki görüntüleri izleyen bir çocuk, özellikle okul öncesi çağda (0-6 yaş), olayı adeta aynen yaşamakta, bu yüzden karşı karşıya kaldığı etki daha fazla olmaktadır.¹¹⁴

Ekrandaki görüntüleri izleyen çocukların okuma zevkini ve okuma süresini azaltması, ayrıca bilgi alacakları kaynağı "kitap" olarak görmemesi bu etkilerin ikisidir. Bir diğeri hareketsizlik içinde kalmalarıdır. Bunun sonucunda fiziki gelişimlerinde ortaya çıkan gerilikler çocukları tehdit etmektedir. Fantazi dünyası o kadar canlı bir biçimde sunulur ki çocuk kitaplardan elde ettiği fantezi dünyasını geliştiremez duruma gelir. Tüketim davranışları değişirken, birey, aile ve arkadaşlık ilişkilerinden uzak düşmeye başlayan çocuğun bu yolla saldırganlığı artacaktır. *Çocuklar gördüklerinden etkilenirler, çünkü; bu önemli bir öğrenme kaynağıdır.*¹¹⁵

Tam bu bağlamda sözedilmesi gereken ikinci bir problem, çocukların ekran karşısında izlediklerini yanlış anlama olasılıklarıdır ve bu olasılık sanıldığından daha fazladır. İlk bakışta düşünemeyeceğimiz çok basit olaylar bile çocuklar tarafından yanlış anlaşılabilmektedir. Örneğin; çok yakın plandan çekimlerin küçük çocuklar için anlaşılması güç görüntüler yarattığı bilinmektedir. Daha 1950'lerde Almanya'da yapılan bir araştırma altı yaşındaki çocuklar için bir masal filminde seyrettikleri farenin yakın plandan görüntüsünün asıl görüntüsünden farklı bir hayvan olduğunu düşündüklerini ortaya çıkarmıştır.¹¹⁶

¹¹⁴ Emir Turam, a.g.e.s.61.

¹¹⁵ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, a.g.e.s.195.

¹¹⁶ Can Dündar, a.g.m. s.388.

Bütün eleştirilere rağmen televizyon seyretmek çocuklar için bir bilgi kaynağı olabilmektedir. Çocuklar, günlük hayatta göremeyecekleri farklı hayvan türlerini, bitkileri, farklı ülkeleri hatta farklı insan yaklaşımlarını tanıyarak büyürler. Aileler de bunun farkındadır. Televizyonun zihinsel ve psikolojik açıdan zararlı olabildiği hakkındaki bütün uyarılara rağmen, televizyon birçok ailede çocuklar için öncelikle önemli bir enformasyon ve kültür kaynağı olarak görülmektedir. Televizyonun zararlarıyla ilgili bütün tartışmalarda çocukların ekran karşısında saatler boyu oturduklarından söz edilmektedir. Peki anne ve babalar neden buna izin vermektedirler? Acaba çocuklar üzerinde otorite kurmakta zorlanmakta mıdır?

4.2.3 Çocuğun Şiddete Yönelmesinde Aile

Burada incelenmesi gereken en önemli nokta “annenin” kültürel ve zihinsel durumudur. Anne sosyal açıdan yalnız mıdır? Birçok açıdan fakat özellikle maddi açıdan zor durumda mıdır? Çocuklarına televizyon dışında meşguliyetler bulmak için yeterli bilgisi, imkanı, fikirleri veya arkadaşı yok mudur? Genel olarak sıkıntı ve üzüntü içinde midir?

Eğer bu soruların cevabı “evet” ise, çocukların televizyon karşısında fazla zaman geçirdiğinden yakınmak, o ailenin problemlerinin yalnızca çok ufak bir bölümünü dile getirmek olacak ve çözüme erişmek için yetersiz kalacaktır. Görüldüğü çocukların aşırı televizyon seyretmelerinin televizyonun kendisinden kaynaklanmayan sebepleri de olabilmektedir. ¹¹⁷ Örneğin; konumuzun başında da belirttiğimiz gibi anneler çocuklarını televizyon karşısına

¹¹⁷ Emir Turam, a.g.e. s. 395.

koyduklarında önemli bir zaman tasarrufunda bulunduklarını belirtmiştik.

Çocuklar herkes için aynı olan biyolojik kurallar çerçevesinde büyürler. Buna rağmen başlangıçta biribirine benzeyen bebeklerin çok farklı insanlara dönüşmelerinin sebebi; gelişmelerinin tek başlarına olmayıp, değişik sosyal ve kültürel ortamlara sahip yaşam alanlarında hayatlarını sürdürmeleridir.

Öncelikle farklı yapıdaki çocukların televizyondaki şiddetten farklı seviyede etkilenecekleri kabul edilmelidir. Çünkü her çocuğun hem genetik olarak hem de geçirdiği tecrübeler açısından farklı olduğu bir gerçektir. Burada tabii ki televizyonun önemi küçümsenemez. Ancak televizyonun çocuklar üzerindeki etkisi hiçbir zaman anne-babasından, yaşadığı birtakım gerçek tecrübelerden ve hatta yakın arkadaşlarından fazla olamaz. Karakterin şekillenmesinde ve daha sonra görülen davranış şekillerinde televizyon ancak bir dereceye kadar etken olabilir. Asıl önemli olan anne-baba ile kendini özdeşleştirmenin, onları modellemenin sonucunda ortaya çıkar. Bu durum yapılan anket çalışmasında da öğrencinin şiddetle ilgili olmasa da modellemeye bir örnek olması nedeniyle ilgi çekicidir. Şöyle ki; anne-babalarının seyrettiği programların etkisi altında kalan çocuklar, azınlıkta kalan bir sıralamda haberleri, reklamları ve çeşitli dizileri, filmleri seyretmektedirler. Özellikle Pembe Dizi cevabını aldığımız kız öğrenci annesinin “Vahşi Güzel” adlı diziyi seyrettiğini belirterek kendisinin de annesine katıldığını söylemiştir.

Bu etki; *aileden gelen dürtülerin televizyondan gelen şiddet dürtüleriyle paralelliği* halinde çok güçlenmektedir. Örneğin ailesi tarafından sürekli dövülen bir çocuk şiddete yatkın bir kimlik kazanır. Bu durumdaki bir çocuğun televizyonda çok şiddet seyretmesi durumunda davranışlarının şiddet göstermeye daha yatkın olacağı kesindir. Televizyon çocukların iyi veya kötü insanlar olarak

olgunlaşmalarını sağlayamaz. Bunu sadece aileleri ve toplum yapabilir. Kötü davranışların kökleri ve sebepleri çok karmaşıktır. Bu davranışların sorumluluğunun sadece televizyona yüklenmesi doğru değildir.

Çocuktaki şiddetle ilgili olarak, tek başına televizyonu suçlu ilan etmek haksızlık olacaktır. En basitinden daha önce de söylediğimiz gibi ailelerin ve çevrelerin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapıları da bu durumu etkilemektedir.

Çocuğun etrafa zarar vermesi, yani sadistlik eğiliminin belli başlı nedenlerine bakarsak;

- a. Anne-baba sevgisi, şefkat ve ilgiden yoksun büyüme
- b. Aşırı ceza ve eziyet görme
- c. Aile bireylerinin ilişkilerinin bozuk olması
- d. Büyüklerin hayvanlara ve başkalarına eziyet vererek kötü örnek olmaları
- e. Vahşet dolu kitaplar okumak, film seyretmek ve hikaye dinlemek.

İşte çocuk zamanla, sürekli içiçe olduğu şeylerden çekinmemeye, Hatta onlardan zevk almaya başlamaktadırlar.¹¹⁸

Çocuğun davranışlarıyla ilgili sorunlar çok değişik olabilir. Nelerin sorun olduğu ise yine anne-babaların yetiştirilme tarzlarıyla başlayan bir süreç içerisinde anne-babanın ölçüsüne göre değişir.

Çocuklarda aniden oluşan davranış sorunları çoğu zaman geçici bir üzüntü, ailedeki bir huzursuzluk gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Bu; çocuğun gelişim süreci içerisinde onda güvensizlik hissi yaratabilir ve bu güvensizlik hissini değişik şekillerde anlatabilir. Aslında söz dinlememeye başlayan bir dizi sorun aslında sevgi ve ilgiye yakarıştır. Özellikle okul öncesi çağda çocuklar oldukça zor bir dönemden geçerler.

¹¹⁸ Hüseyin Peker, Çocuk ve Suç (Çocuk Vakfı Yayınları, 1994), ss.107-108.

Saldırganlık, şiddet, yıkıcılık çocuğun kişiliğinin bir parçası olabileceği gibi yukarıda belirttiğimiz gibi kısa dönemli bir bunalımın eseri de olabilir. Anne-babanın uyguladığı kurallardaki aşırı katılık veya gevşeklik ve buna çocukların gösterdikleri tepki şiddetin, sadistlik eğiliminin temellerindendir.¹¹⁹ Kurallar gereklidir. Ancak ceza ile özellikle dayak ile şiddet hareketinin gerçekleşmesi büyüdüklerinde çocuklarda bir nefret duygusunun gelişmesine sebebiyet verecektir.

Televizyon programlarının da zararsız olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Özellikle şiddet ve seks unsurlarının henüz gelişimini tamamlamamış genç dimağlar tarafından yanlış anlaşılacağı ve hatta onlara zararlı olacağı da kesindir. Çünkü televizyon sayesinde küçük çocuklar henüz kavrayamayacakları büyüklere yönelik bilgileri kendilerine kolayca erişilir bulmuşlardır.

En çok yakınılan konular olan seks ve şiddet öğelerinin onları anlayacak ve değerlendirecek bir kültürel tecrübeye ulaşmamış beyinlere verdikleri zarar önemli boyutlardadır. Bu zarar genellikle daha ileriki yaşlarda, çekingenlik, içine kapanma, güvensizlik ve hatta saldırganlık gibi ruhsal sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocuklar, özellikle de okul öncesi olanlar seyrettiklerine bir anlam verememekte ve dünyadaki bütün olayların seyrettikleri gibi olup olmadığı konusunda endişeye, korkuya kapılmaktadırlar.

Ancak olaylar bu kadar basit değildir. Televizyondaki şiddetin çocuklara negatif etkisinin boyutları abartıldığı kadar olmamaktadır. Öfke ya da düşmanlık duygusunun yoğun ve yıkıcı bir biçimde somutlaşması olarak da tanımlanan şiddetin televizyonun ortaya çıkmasından sonra ortaya çıktığını düşünen anne-babalar vardır.¹²⁰ Oysa şiddet her yerde vardır. En basit bir düşünceyle kimi zaman söylediğimiz bir sözün ya da yaptığımız bir davranışın sonucunda,

¹¹⁹ Dr. Tony Smith, *Evinizdeki Doktor*, İstanbul: Ad Yayıncılık, 1998, s.48.

¹²⁰ Fitzhugh Dodson, *Çocuk Yaşken Eğilir*, çev. Seçkin Selvi, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1993, s.190.

istediğimiz yönde ilerlemeyen sonuçlar az veya çok kırııcı olmamıza hiç mi sebebiyet vermemiştir. Okuduğumuz tarih kitaplarında savaşların etki ve sonuçlarından bahsedilirken, heykellerdeki motiflerde, resimlerde kısacası her yerde şiddeti çeşitli türleriyle hem yaşamakta hem de görmekteyiz.

İşte bu noktada “şiddet duygusu” ile “şiddet davranışı” arasında bir ayrım yapmak yerinde olacaktır. Şiddet davranışı davranışlara yöneliktir. Şiddet duygusu ise duyulması engellenemeyen, ancak kontrol altına alınıp davranış haline sokulmayan duygudur. Hepimiz zaman zaman birini dövmek duygusuna kapılırsak da bu bir duygu olarak kalır. Bunu davranış biçimine getirenler duygularını kontrol edemeyenlerdir. Bu duruma hemen bir örnek vermek gerekirse Türkiye’de “Mor Çatı” adı altında kurulan koruma evlerini gösterebiliriz. Aile içi şiddetin bir örneği olan eşlerini döven kocalarından korunmak isteyen kadınların toplandığı bu evlerde şiddet duygularına yenilen kocalarından korunmaya çalışan kadınlar, çocuklarını da yanlarına alarak sığınmaktadırlar. Bu anlamda acaba çocuklar televizyondan mı yoksa ailedeki şiddetten mi etkilenecektir. Bizce yanıt çok açıktır.

Çocuklarda şiddet duygusu yaşarlar. Bazı yaşlarda, örneğin iki ile üç yaş arasında ve yine onlu yaşların başında şiddet duygusu güçlenmektedir.¹²¹

Televizyondaki şiddetin çocukların karakterlerinde değişikliklere sebep olduğunu savunanların en büyük dayanağı, çocukların gördüklerini “taklit” etmeye yatkın olmalarıdır. Seyrettiği bir programdaki kavga sahnesinden sonra aynı şeyi arkadaşlarıyla ekrar eden bir çocuğun, televizyon sayesinde şiddete yöneldiği düşünülür.¹²² Bazı başka araştırmacılar şiddet dolu sahnelerle yüzyüze irakılan çocukların filmleri izledikten hemen sonra filmdeki sahneleri

¹ F.Dodson, a.g.e. s.193-194.

² F.Dodson, a.g.e.s.194.

taklit etmeye çalışmalarının, “*uzun vadede*” kendi hayatlarında aynı şekilde davranmayı sürdürecekleri ve büyüdülerinde şiddete eğilimli kişiler olacakları anlamına gelmediğini iddia etmişlerdir.

Seyrettiği filmde sonra eline aldığı bir sopayı kılıç gibi kullanarak havada sallayan bir çocuk, bu hareketi *kısa vadede* yapar. Bir süre sonra oyunun heyecanı geçtiği için taklitten uzaklaşır. Bu kısa vadeli davranışlar, çocuğun içindeki şiddet duygusunun dışa vurumunu sağlayan çıkış yollarıdır.

Eğer şiddetin öğrenilmesi veya zaten içimizde varolan şiddet duygusunun körüklenmesi söz konusu ise, çocuğun bunu televizyon yerine “*AİLE ÇEVRESİ*” nden öğrenmesi çok daha öncelikli bir ihtimaldir. 85 öğrenci üzerine yapılan anket çalışmasında %44.70 gibi bir oranda öğrencilerin ailelerinde şiddet olduğu gözlemlenmiştir.

Ailende Şiddet Var mı?

Şiddet	N	%
Var	38	44.70
Yok	25	29.41
Yanıtsız	22	25.80
Toplam	85	100.00

Çocuklar sadece televizyon seyrederek şiddete yönelmezler, televizyon seyrederek iyi ya da kötü insanlar haline gelmezler. Aileleri, içinde yaşadıkları toplum, arkadaş çevreleri, gittikleri okullar ve yaşadıkları tecrübeler bu konuda çok daha etkili faktörlerdir.

Bu konuda aynı fikirde olduğu görülen Dodson’a göre çocuklar şu şekillerde şiddete yönelebilirler¹²³:

²³ F.Dodson, a.g.e.s.195.

- a) Anne-baba çocuğun psikolojik ihtiyaçlarını yerine getiremez ve çocukta nefret, öfke, şiddet duygularını uyandırılırsa,
- b) Çocukların şiddete başvuran anne-babalarını taklit etmeleriyle,
- c) Anne-baba çocuğun göstereceği şiddet hareketlerine, örneğin bir başka çocuğu dövmesine, karşı çıkmadıkları sürece,
- d) Genel olarak çocuklar şiddet duygularını boşaltma olanağı bulamadıkları zaman.

Gerçekten de 6-8 yaş grubunu kapsayan araştırmamızda da gördük ki ne yazık ki çocukların % 44.70'ini kapsayan bir oranda aile içi şiddete maruz kaldıkları görülmüştür. Çocuklar, bu anlamda şiddeti onaylamadıklarını söyleseler de ileriki yaşlarda şiddet uygulamayacaklarını ya da şiddete eğilimli kişiler olup olmayacaklarını kim garanti edebilir.

Çocukların bu yollardan şiddete yönelmesi engellenebildiği sürece tek başına televizyon programlarından korkmak için bir neden yoktur. Ancak çocuklar, her ne olursa olsun televizyon seyredelerken bir büyüğün gözetiminde olmalı ve gerekirse engellenebilmelidir. Nitekim 85 birinci ve ikinci sınıf öğrencisi üzerinde yapılan anket çalışmasında elde edilen veriler; çocukların çoğunlukla bir gözetici olmaksızın televizyon seyrettiklerini doğrulamaktadır.

Televizyonu Kiminle Seyrediyor?

Kimlerle	N	%
Aile	21	24.70
Kardeş	10	11.76
Yalnız	54	63.52
Toplam	85	100.00

Yine de televizyonda verilen iletinin özenle hazırlanması gereklidir. Şiddete ilişkin yayınların toplum üzerindeki etkilerinin

araştırıldığı 1950'li yıllarda yapılan araştırmalarda, yaşadığı ortamı, arkadaş çevresi, grup bağları iyi olan yetişkinlerin üzerinde bu tür yayınların olumsuz etkisinin olmadığı; kişiliği, aile çevresi, sosyal ortamı iyi olmayan çocuk ya da yetişkinlere ise suça yöneltebildiğini göstermektedir. Bu tür yayınların belirli bir süre içinde suça yönlendirmediği doğru olsa bile, suç sayılan davranışları **"olağanlaştırmakta"** dır.

Ayrıca suç işlemenin inceliklerini, estetikleştirdiklerini, suçu, estetikleştirilmiş bir kurmaca ilginçliği ile anlatmakta ve yansıtmaktadırlar. Bu nedenle yalnızca anlatımlarındaki **"hız ve aksiyon"** akışıyla değil, yaşadığımız hayatın kırgınlık ve öfkelerini **"haklılaştırır"** görüldüğü için de ilgi çekicidir. Bu; bir tür suç ile empati sağlama ve rahatlama yani **"catharsis"** elde etmeyi sağlar.¹²⁴

En tepeye **"hız, eylem ve duygu"** yerleşince savaş haber üretimi ve tüketimi gündeme gelmiş ve bu tipteki haberlerin en sadık takipçileri de çocuklar olmuştur. Şiddet içeren filmlerin sonunda yapay bir biçimde de olsa kötünün cezalandırılışını görerek şiddet ve nefretten arınma sağlanır dense de hiçbir ikna edici araştırma bunu destekler nitelikte değildir. Öyle olsa bile bu, haber için söz konusu değildir. Çünkü haber gerçektir, kurgusuzdur. Daha doğrusu öyle olması beklenir.¹²⁵

Şiddet konusunda yapılmış olan çok sayıda araştırmanın değişik görüşleri destekler içerikte olacağı açıktır. Tanınmış siyaset bilimci George Gerbner ve arkadaşları televizyonda şiddet içeren programlar seyretmenin çocuklar üzerindeki en önemli etkisinin daha şiddet yanlısı olması değil önceden de belirttiğimiz gibi daha çekingen ve korkak davranışları olduğunu savunmuşlardır.¹²⁶

¹²⁴ Ünsal Oskay, *İletişimin ABC'si*, s.58-59.

¹²⁵ Nurdoğan Rigel, *a.g.e.* s.16.

¹²⁶ Emir Turam, *a.g.e.* s.100.

Özellikle televizyonda çocuklar kullanılıyorsa, afişe edilip, onların ruhsal yapılarıyla oynanıp ekranda yer veriliyorsa, çocuklar hem kendileri hem de yaşlılarıyla, sosyal davranışlarıyla “özdeşleştirme” yaparak korkuya yönlendirilecektir.¹²⁷ Bu yolla çocuk kendi hayatında da bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği korkularla karşılaşacaktır. Durumu değişik bir yönden değerlendirdiğimizde, ailesi veya kendisi afişe olmuş çocuk, günlük hayatına dönünce arkadaşlarından ve yetişkinlerden gelebilecek çok çeşitli sorularla karşı karşıya kalacaktır. “-Baban anneni ne biçim dövmüş?”, “-Annen katil olmuş. Anlatsana nasıl oldu?”.. gibi.¹²⁸

Çocukların şahsiyetlerinin ve kendilerine örnek aldıkları kişilerin özelliklerinin televizyon izleme alışkanlıklarında belirleyici rol oynadığı iddiası ortaya atılmıştır. Bu görüşün doğal bir uzantısı olarak, şiddetten hoşlanmayan çocukların bu tür programları seyretmeyecekleri, başka kanalları tercih edecekleri söylenmektedir. Bu iddia doğru olsa bile herkesin içinde belli belirsiz şiddete yönelme duygusu gizlidir ve bu yüzden bu tür programların izleyici oranları yüksek olmaktadır.

Çocukların “*olaylara yaklaşımları*” da etkilenme derecelerinde önemli rol oynamaktadır. Çocuklar, genelde yakınlarında kendilerinininkine benzer şartlarda oluşan olaylardan daha fazla etkilenirken, uzak ülkelerde yaşayan ve kendilerine benzemeyen insanların başına gelen olaylardan pek etkilenmemektedirler. Burada esas alınması gereken ölçü, çocukların kendilerini programda işlenen olaylarla özdeşleştirebilmeleridir.¹²⁹ Örneğin; 17 Ağustos 1999 depreminden sonra televizyonlarda tekrarlanan görüntülerle yıkılmış olan apartmanlar, su altında kalan evler, o evlerin kapı zilleri, “kimse yok mu?” sorusunu tekrar tekrar soran kurtarma ekiplerinin sesi,

¹²⁷ Sevgi Yücel, *Medyatik Medya*, Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık, 1998, s.61.

¹²⁸ Sevgi Yücel, a.g.e.s.62.

¹²⁹ Emir Turam, a.g.e.s.101-102.

ağlayan kadınlar, çocuklar ve adamlar. Bu sahneler zihinlerden kaybolmamıştır. Ancak bu durumdan en fazla etkilenen kesim ise yine çocuklar olmuştur. 85 çocuk üzerinde yaptığımız araştırmada çocukların hala depremden korku duyduklarını ve deprem ile ilgili haberleri korkutucu bulduklarını saptadık. (Televizyonda neden korkarsın sorusuna “Haber” diyerek yanıt veren 19 çocuğun dokuzunun, üzerinden hayli zaman geçmesine rağmen depremi korkutucu olarak görmesi, depremle ilgili haberlerden korkması ilgi çekicidir.) Depremden en fazla etkilenen illerimizden biri olan Yalova’ya Ekim 2001 tarihlerinde yapılan bir gezide hala kullanımda olan prefabrik evlerden birisinin “Çocuk Psikolojik Danışma Merkezi” olduğu ve halen faaliyette bulunduğu belirlenmiştir Bu durumdan çıkarabileceğimiz “özdeşleştirme” görüşünü de dikkate alarak iki ölçü göz önünde bulundurulmalıdır:

1. Kendi deneyimleri sonucu yaşadıkları şiddetten ki bu doğanın gerçekleştirdiği tabiatın şiddetidir, etkilenmişlerdir.
2. Kendilerine çok yakın bir bölgede, kendisiyle aynı dili konuşan, kültürü paylaşan, yaşam tarzları olan çocukların başına geldiği için özdeşleştirme yapmışlardır.

Özdeşleştirme yaparak çocuklar orada yaşanan korkuyu, şiddeti “öğrenmiş” lerdir.

Özellikle haber spikerlerinin görüntü parçalarının ön veya son konuşmalarını yaparken kullandıkları abartılı mimiklerin bu korkuyu yaratmada etkisi büyüktür. ¹³⁰

Kimi araştırmacılar daha önce belirtmiş olduğumuz Gerbner’in iddialarının tersini savunmuşlar ve şiddet içeren film ya da televizyon programı seyreden çocukların şiddet hareketleri ile karşılaştıklarında daha cesur davranabildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca çocuklar ekranda kötü veya yanlış bir olayı izleyip, bilinçli olarak kötü ve uzak

¹³⁰ Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994, s.116.

durulması gerekli bir yaklaşım karşısında olduklarını teşhis edebilirler.¹³¹ Örneğin; bir zamanlar Dallas dizisinin kötü karakteri “Jr” yalancı, hain, duygusuz ve daha birçok negatif özelliği temsil eden bir karakterdir. Bunu seyredenler onun yaptıklarının kötü davranışlar olduğunun ve yapılmaması gerektiğinin bilincinde olarak ekranı seyretmekteydiler. Yine de bu sonucu genelleme yapılarak bütün çocuklar için kullanmanın yerinde bir düşünce tarzı olmayacaktır. Günümüzde çocuklar televizyon kültürüyle öylesine içiçe yaşamaktadırlar ki gerçek-yapay, iyi-kötü ayrımını yetişkinler kadar bilebilmekte ve sezebilmektedirler.

Kısacası; çocuklar da bu ayrımı yapabilmekte ve özellikle çizgi filmlerde görülen şiddet sahnelerinin, aslında iyi ve kötünün televizyonda gösterilen sembolik bir çarpışması olduğunun farkında olduklarını göstermektedir. (Somut kavramları anlamaktan soyut kavramları anlamaya geçiş devresi olan 6 yaş ve sonrasında bu ayrımı daha net bir şekilde yapabilmektedirler.)

Ancak her ne kadar çocuklar yanlarında bir büyükle bu çizgi dizileri seyrederse seyretsinsinler farkında olabilirliklerini yine bir büyüğün doğru ve yanlış onlara söyleyerek ayırabilecekleri kesindir. Şöyle ki şiddet iççeren bir sahneden sonra kişi ya da eşya olsun zarar gören şeyi işaret ederek “*Bak, gördün mü? İşte böyle zarar görüyorlar, canları acıyor veya parçalanıyor? İyi olmadı değil mi?*” doğru olanı *çocukların kendisinin anlamasını* sağlamak gereklidir. Çocukları program içeriklerindeki şiddetten korumanın en akıllıca yolu budur.

¹³¹ Emir Turam, a.g.e. s.98.

4.2.4 Çizgi Filmler ve Şiddet

Medyanın sunduğu programlar aracılığıyla “tüketim kültürünü” yerleştirerek ekonomik çıkar gruplarının hizmetinde olması medyanın pompalandığı program çeşitlerini de arttırmıştır.

Bu programların kimi dolaylı olarak kimi de doğrudan mesajların pompalandığı kitlenin zihnine girerek tüketimi ve böylelikle de izlenilirlik oranını arttırmayı hedeflemektedir.

Çocuklar sözü edilen kitlenin tam hedefinde bulunurlar. Çünkü böylelikle büyükler de etki altına alınarak istenilen tüketim gerçekleştirilir. Her ne kadar çocuklar hedeflenerek bu programlar kurgulanmasa da yine de alttaki amaç onlardır.

Dolaylı olarak hedef kitleye sunulan araçlar filmler, reklamlar, diziler ve diğer program ürünleriyken sadece ve sadece çocuklar düşünülerek, doğrudan onların hedef alındığı program ürünleri ise “çizgi filmler”dir.

Günümüzde televizyon ekranlarında özellikle sabah 07.00-10.00 ve 17.00-18.30 saatleri arasındaki akşam kuşağında çocukların neredeyse başından hiç kalkmadıkları çizgi film kuşakları yer almaktadır.¹³² Hafta içi sabah ve akşam kuşağında olmak üzere beş buçuk saat çizgi film yayınlanırken hafta sonları bu süre yaklaşık on buçuk saate kadar uzanmaktadır. Çocuklar program türü olarak % 90.6 oranında çizgi filmleri tercih etmektedir.¹³³ Bu durumda çocukların, özellikle tercihleri başka yönlerde kullandırılmıyorsa televizyonun zararlı etkilerine maruz kalması daha mümkün olacaktır.

İstanbul’un Avrupa ve Asya Kıtası üzerindeki 5 okulda 85 çocuk üzerinde yaptığımız araştırmada gördük ki bu çocukların % 60’ı gibi büyük bir rakamla televizyon denilince akıllarına ilk gelenin çizgi film olduğunu belirtmişlerdir. Bu da bize çocukların günlük

¹³² Hürriyet, 6-13 Şubat 2002

¹³³ Emir Turam, *Ekranaltı Çocukları*, İstanbul: İrfan Yayınları, 1996, s.57.

hayatlarında “çizgi filmlerin” ne denli önem taşıdığını ve süre olarak da hayatlarında büyük bir yer kapladığını göstermektedir.

Televizyon Denince Aklına İlk Gelen Nedir?

Tanımlamalar	N	%
Çizgi Film	51	60
Dadı, Ç.Bela, sit-com.lar	15	17.64
Haberler	4	4.71
Türk Filmi	4	4.71
Pembe Dizi	1	1.18
Reklam	2	2.35
Cevapsız	2	2.35
Toplam	85	100.00

Bunun yanısıra “seyrettikleri çizgi filmlerden hangilerinin en çok tercih ettikleri” sorulduğunda ise biraz sonra aşağıda da belirteceğimiz gibi “masum ancak şiddet açısından tehlikeli olabilir” diye değerlendirilebilecek olan çizgi filmler ve çizgi film kuşakları olan Bugs Bunny, Tom ve Jerry, Fox Kids’i tercih ettiklerini gördük.

“Hangi Çizgi Filmleri En Çok Tercih Ediyorsun?”(Tablo 1 E)

Tanımlama	Kız	Erkek	Toplam	%
Fox Kids	8	11	19	37.25
Bugs Bunny	5	7	12	23.53
Tom ve Jerry	3	2	4	9.80
Red Kit	3	1	4	7.84
Tweety	2	-	2	3.92
Düğme Burun	2	-	2	3.92
Süpermen	-	1	1	1.96
Biyonik Çocuk	-	1	1	1.96
Spider Man	-	2	2	3.92
Şirinler	2	1	3	6.00
Toplam	25	26	51	100.00

Ancak yukarıda belirtilenlere ek olarak diğer bir bakış açısıyla bakıldığında bu çizgi filmlerin “şiddeti” değil de bir anlamda kendini savunmayı, korumayı ve bunun neticesinde kötüye karşı galip olmayı da bir anlamda öğretir denilebilmektedir. Her ne kadar çizgi filmde Bugs Bunny karşısında bulunan düşmanı saydığı kişiye şiddet uygulasa da, Jerry, Tom’un saldırması durumunda akla gelebilecek her türlü tepkiyi gösterse de bu bir anlamda kendisini koruma, huzurlu ortamı sürdürme amacıyladır denebilmektedir. Bu çizgi filmlere bir de bu yönden bakmak şiddeti değerlendirmede bakış açımızı genişletecek bir yol açacaktır.

Çizgi filmlerin en masumunda bile şiddet tehlikelidir bakış açısından değerlendirildiğinde anne-babaların televizyon programları

hakkındaki şikayetlerinde önde gelen konulardan biri çocukların “çizgi film”lerdeki zararlı etkilerden korunmasıdır.

Bu etkenlerin başında şiddet gelmekte ve izleyici sayısını arttırmaya yönelik kaygıların çocukların iyiliğinin düşünülmesinin önüne geçmesi yüzünden her geçen gün büyüyen bir problem yaratmaktadır. Çizgi filmlerde görülen davranışların taklit edilmesi ve argo kelimelerin çocukların zihinlerine, ağızlarına yerleşmesi de bu zararlı davranışların başında yer almaktadır.¹³⁴ Show TV’de yer alan Fox Kids’de, her gün 16.35’de yer alan 402.Cadde adlı çizgi film buna en güzel örnektir. Çizgi filmin başta tanıtımında olmak üzere içeriğinde de yer alan “pis bunak, adi, yalancı, git başımdan...vb.gibi sözlerin çokluğu hemen dikkati çekmekte ve çocuklar da kendilerince uygun buldukları yerlerde bu tip çizgi filmlerdeki sözleri içlerinden geldiği gibi, anlamını düşünmeden söyleyebilmektedirler.

Çocuklara çizgi filmlerle aksettirilen kültür ürünleri ve bu ürünlerin pazarlanması da diğer bir konudur.Örneğin; birkaç yıl önce “*Ninja Kaplumbağalar*” da yapılan pazarlama stratejisi de aynen bu doğrultudadır. Önce çizgi film ekranlarda çocukların sevgisini kazanıyor, sonra reklamlar ve oyuncakları ile çizgi romanın talep potansiyeli yaratılıyor. Öyle ki Ninja Kaplumbağalar oyuncakları en çok satılan çizgi film kahramanları haline gelmiştir.¹³⁵ Ninja Kaplumbağalar gibi günümüzün *Pokemon* ve *Digimon* gibi çizgi filmlerinin pazarı önce büyükleri etkisine alarak çocukları bu çizgi filmlerin dünyasına sokmuştur. Anahtarlıktan tişörtlere her türlü ürünün geliştirilmesinde gördüğümüz bu çizgi filmlerin etkisi son derece sinsi diyebileceğimiz bir yaklaşımla gözlemlenmektedir.

Şöyle ki satışı arttırmanın yolunun çocukların bu tür ürünlerle pazarlamaktan geçtiğini anlayan pazarlamacıların düşünmedikleri aslında bu çizgi dizilerin aslında şiddet içerikli olduğudur. Bunlarda

¹³⁴ Emir Turam, a.g.e. s.103.

¹³⁵ Nurdoğan Rigel, *Medya Ninnileri*, s. 23.

gözlemlenen “iyinin kötüyü cezalandırma ve mutlu sona ulaşmasında” geliştirdiği davranış şekli şiddetin kendisi olmakla daha önce de deyinmiş olduğumuz şiddetin haklılaştırılması duygusunu çocuklara ne yazık ki vermektedirler. İyi olan çizgi film karakterleri, şiddet gösterse de kazanır, mutlu sona ulaşmakla ödüllendirilir, kötü olan ise yine şiddetle yokedilir.(Örneğin; Tom ve Jerry’de kedi olan Tom fare olan Jerry yakalayıp öldürme isteğinde olduğu için daima en fazla şiddete maruz kalır, yaralanır, dövülür, elinde birşey patlarken Jerry huzurlu bir şekilde en sonunda yuvasında dinlenir.)

Bu noktada çocuk; şiddeti kimi zaman onaylamakta kimi zaman da onaylamamaktadır. Bu iki tür görüşe yol açar. Çocuk , çizgi filmlerdeki şiddette bir bakıma kendini bulup korunma, savunma ve mücadeleyi öğrenirken şiddeti onaylayacaktır. Kendinden bir parçayı özdeşleştirme yapmakla bu çizgi filmdeki kahramanlarda bulacaktır. Halbuki aile içi şiddet söz konusu olduğunda şiddet onaylanamaz ve gelecekteki yaşantıları açısından kabul edilemez bir nitelik taşıyacaktır. Yapılan anket çalışmasında bu yönde elde edilen sonuçlar şunlardır:

Şiddeti Onaylıyor musun?

Şiddeti	N	%
Onaylarım	19	22.35
Onaylamam	61	71.76
Yanıtsız	5	5.88
Toplam	85	100.00

Konunun bir başka önemli yanı da çocuklardan Rocky, Rambo gibi şiddet içeren filmleri köşe bucak saklayan büyüklerin, onlara alternatif olarak “Tom ve Jerry” türünden çizgi filmler önermeleridir. Oysa yukarıda da söz ettiğimiz gibi burada başka bir tehlike başgösterir. Tom ve Jerry, tüm bir film boyunca “kedinin fareyle

oynadığı gibi” birbirlerinin yiyor, kafalarını yüzlerce kez tavana çarpıyor, vücutlarının üzerinden tanklar geçiriyorlar. Fakat sonuçta bir şey olmuyor. Ve bu “sonuçsuz şiddet” çocukların hafızalarında, yumruklanmış ya da yüksekte atılan canlıların bir silkeleneip, yeniden hayata dönebilecekleri yönünde bir mesaja dönüşüyor. Danimarka’da yapılan bir araştırma Tom ve Jerry izleyerek büyümüş çocukların ilk sokak kavgalarından sonra yumrukladıkları arkadaşlarında niye bu kadar hasar olduğuna *şaşıklarını* ortaya koyuyor.

Böyle bakınca, *Tom ve Jerry* türü “masum” çizgi filmlerin, en çok şiddet içeren filmlere göre çok daha tehlikeli olabileceği sonucu çıkıyor. Çünkü söz konusu film, “*şiddeti olanca acımasızlığıyla sergilerken seyirciyi gerçek şiddetin hiç de sanıldığı kadar sıradan bir şey olamadığı*” mesajıyla uyarıyor. Bu yolla belki de sevimli bir maske giydirilmiş halde şiddeti çocukların bilinçaltına işlemiş oluyoruz.¹³⁶

Çok gözümüze çarpan bir örnek olduğu için “*Tweety*” çizgi filmini örnek vermek bu anlamda yerinde olacaktır sanırım. Bu çizgi filmi zannederiz ki en fazla şiddet içeren filmlerden biridir. Şöyle ki o sevimli sarı, güzel yüzle çizilmiş olan küçük civ civ, o küçük cüssesine aldırmadan kendisini kapabilecek durumda olan ki doğada, günlük yaşamda tersi düşünülemez, kediye kafa tutmakla kalmayıp ona aynı zamanda zarar vermekte, hatta va hatta bir köpekle işbirliği kurup kendisini kapmaya gelen kediyi bombalamakta, havaya uçurmakta, en yüksek dağ tepelerinden kolayca aşağıya atabilmektedir. Bu; kurgudur. Evet, ancak bu sevimli halleriyle çizgi film karakterleri çocuklara şiddeti kolayca aşılatabilmektedirler.

Yine “masum” çizgi filmlerden biri olan “*Red Kit ve Daltonlar*”ı hatırlayalım. *Red Kit* sigara içen ancak alkol kullanmayan bir çizgi film karakteri olarak karşımıza çıkarken, değişen kültürel

¹³⁶ Can Dündar, a.g.m.s.387.

değerler ve alışkanlıklar sonucunda(günümüzde sigara içmek eskinin aksine bir övünç ya da daha doğru bir deyişle takdir edilecek bir davranış biçimi olmak yerine tam tersi bir etkiye sahiptir) Red Kit'in ağzındaki sigara, yerini "ota" bırakmış, böylece çocukların sevdikleri bir karakteri taklit edecekleri düşüncesiyle bu kötü alışkanlığın kaynağı bir tür durdurulmuş olmaktaydı.¹³⁷

Bu noktada belirtmemiz gereken tek olgu şu olacaktır. Çizgi filmler "*çocuğu doğrudan etkiler, çünkü hedef sadece çocuklar* dır. O halde en dikkat edilmesi gereken programlar oldukları halde çocukların tek başlarına bırakılarak, kendi başlarına seyrettikleri en tehlikeli program gruplarıdır.

"Reklamlar" da bu anlamda çocukların en çok etkilendikleri televizyon içeriklerinden biridir. Hiçbir çocuk televizyondaki reklam cingilini duyduğunda kayıtsız kalamaz ve neredeyse tamamiyle reklamı seyreder duruma gelir. Reklamlar çizgi film karakterlerini satışta veya bir ürünün satışını arttırmada "dolaylı" olarak da olsa çocuğu etkiler. Örneğin; *Chitos*, *Çerezos* reklamlarıyla biraz önce söylediğimiz *Digimon*, *Pokemon* gibi çizgi film karakterlerinin oyuncakları verilmekte ve çocuklar bu şekilde özendirilmektedir. Bu yolla bir anlamda şiddetin içine atılmaktadırlar. Örneğin; Tarkan'ı seven bir çocuk *Pepsi*'yi gördüğünde Tarkan'la özdeşleştirme yapmaktadır .Bu da reklamcıların çocukları kullanarak, ürünlerini sattırmak için yaptıkları bir aldatmaca, biraz daha ileri giderek bu da bir tür şiddettir.

Türkiye'de RTÜK; televizyon yayınlarında şiddet görüntülerinin türü ve sıklığı üzerine yaptığı bir çalışmada, çeşitli kanalların yayınlardaki şiddet görüntülerini nicel olarak saptamıştır. 21.1.1995-27.1.1995 tarihleri arasında yedi günlük sürede bazı televizyon kanallarının yayınları izlenmiş, program türlerine göre

¹³⁷ Sen. Paul Simon, "Before The Show Starts", *Media Studies Journal* (Fall 1994), New York: Columbia University, vol.8, s. 4-5.

şiddet görüntülerinin sıklığı incelenmiştir. Zaman dilimi olarak çoğunlukla çocukların televizyon izlediği 08.00-11.00 ve 16.00-22.00 saat aralıkları seçilmiştir. Araştırma sonucunda bir haftalık süre içinde; televizyon kanallarında dayak ve benzeri şiddetin sıklık olarak en fazla kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Sıklık olarak kullanılan şiddet öğelerinde, dayak ve fiziki şiddeti, yaralanma, öldürme ve silahlı çatışma izlemektedir. Şiddet görüntüleri en çok dramalarda, ikinci olarak tanıtım filmlerinde, üçüncü olarak haber ve haber programlarında yer almaktadır.¹³⁸

4.2.5 Televizyondaki Şiddetin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

İncelememizin bu bölümüne kadar gördüğümüz gibi çocukları yayınlardan uğrayabileceği zararın esas kaynağını şiddet öğeleri oluşturmakla birlikte, başka unsurlar da etkili olabilmektedir. Küçük zihinlerin kaldırabileceğinden çok daha fazla büyüklere yönelik unsurla karşı karşıya kalan çocuklar birtakım problemler yaşamaktadır. Kimisi genel olarak içine kapalı ve çekingen bir kişiliğe bürünmekte, kimisi daha atak ve saldırgan olmakta, kimisi de karşılaştığı yeniliklere karşı korku duymakta veya herhengi bir programda gördüğü bir şey yüzünden farklı fobiler geliştirebilmektedir. Bunlar televizyondaki şiddet içeren programlar yüzünden “uzun vadede” ortaya çıkabilecek problemlerdir. Her çocuk için bu durum kesinlikle oluşur demek yanlış olacaktır. Önemli olan başlangıçtaki küçük değişikliklerin farkına varılarak karakter değişikliklerine varmadan üzerine gidilmesidir.

¹³⁸ Özden Çankaya, a.g.e. s.126.

Yaşanan problemlerin bazıları televizyon öncesi devirlerde pek rastlanmayan yeni problemler olarak, bazıları da varolan problemlerin daha şiddetli hale gelmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Şimde çok kısa bir şekilde bunlar nelerdir cevaplamaya çalışalım:

- a) Uyku Problemleri: Şiddeti, gerilim dozu fazla programların, uyku problemlerini arttırıcı etkileri bilinmektedir. Yatma problemleri, kötü düşüncelere kapılma, kabus görme bunların içinde yer alır.
- b) Felaket Korkusu: Hayal ile gerçeği ayıramamaktan kaynaklanır. Çoğunlukla okul öncesi yaş grubundaki çocuklarda görülür.
- c) Yaralanma Korkusu: Bu korkunu odak noktası kandır.
- d) Kırma Korkusu: Kendisi dışındaki varlıklara zarar verme korkusudur. Çocuk; eğer çevresinde gelişmiş bu tür örneğin intihar, öldürülme, yaralama gibi bir olay varsa bu korkuyu yaşayabilir.
- e) Konuşmalardan Aşırı Etkilenme: Konuşmanın bir parçasını duyan çocuk, bütünü anlamadan yanlış fikirlere kapılabilir. Hayal gücünün de yardımıyla olayın bütünü hakkında farklı manalar çıkarabilir.
- f) Ergenlik Dönemi: Dış etkilere son derece açık durumda bulunan ergenlik dönemindeki çocuklar bazı örnekleri hiç düşünmeden benimseyebilirler. Ne istediğini tam olarak bilemeyen, kendine ve karşısındakilere güvensizlik içinde bulunan , gerçeğe ilgili çatışmalar, kişisel üzüntü ve şüpheler yaşayan bu dönem içindeki çocuklar aile ortamının da etkisiyle çok çeşitli durumların etkisi altına girerler.

Örneğin; genç kız ve erkeklerde intihar girişimlerinin en çok görüldüğü yaşlar 17 ve 18'dir. ¹³⁹

Bu durumdaki gençlerin televizyon programlarındaki birtakım kişi ve davranışları rastgele örnek almaları ve bundan zarar görmeleri, eğer kendilerini doğruya yöneltecek "*aile ortamına*" ve sağduyuya sahip de değillerse, mümkündür. Ancak tek ve gerçek sebep değildir, olamaz da.

Şu bir gerçektir ki televizyon; eğer asıl işlevi olan "*bilinçlendirme, eğitme, haberlendirme*" görevini tam ve eksiksiz olarak yerine getirirse ve eğitimli anne-babalar tarafından bilinçli, sağduyulu bir şekilde kullanılırsa çocuklara zararlı değil aksine faydalı olacaktır. Ancak yine yaptığımız araştırmada gördük ki 85 öğrenci içerisinde % 24 oranında çocuğun televizyonu yalnız seyrettiği ve % 20 oranında ise kendisini uyaran bir kişinin olmadığını belirtmişlerdir.

Televizyonu Kiminle Seyrediyor?

Kimlerle	N	%
Aile	21	24.70
Kardeş	10	11.76
Yalnız	54	63.52
Toplam	85	100.00

Televizyondaki Bir Şiddet Sahnesinde Uyaran Var mı?(Tablo 1H)

Uyaran	N	%
Var	20	23.52
Yok	57	67.05
Yanıtsız	8	9.41
Toplam	85	100.00

¹³⁹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1994, s.304.

Burada aldığımız sonuçlar bize bu çocukların ailelerinin eğitim ve kültür seviyeleri konusunda nasıl bir ortam içerisinde bulunduklarının ayrıca araştırılması gerektiği fikrini vermiştir. Unutmamalıdır ki yapılacak tek şey ve alınacak tek önlem bilinçli bir uyarıcı olarak bir büyüğün daima yanlarında bulunması, yol gösterici olmasıdır.

Doç.Dr.Veyssel Batmaz'ın Türkiye'de, Robert Hourning'in El-Salvador'da ilkokul çocukları üzerinde yaptıkları araştırmada ortaya çıkan sonuç bu görüşü destekler niteliktedir.¹⁴⁰ Şöyle denmektedir:

“ Enformasyon çevrelerinde olan bir çocuğun televizyon izlemesi başarı oranını arttırırken, daha başka enformasyon kanallarını tıkamaya başladığı, gazete, dergi ve dersine zaman ayırmamaya başladığında televizyonun zararlı etkileri görülür.”

O halde sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Bir enformasyon kaynağı olarak medya özellikle de çabuk ulaşılabilirliği açısından televizyon elbetteki şiddet gösterimleriyle çocukların üzerinde etkiler bırakmaktadır. Ancak birincil sebep değildir. Çocuklar, yaşadıkları aile, ann-babalarının etkileriyle şiddet davranışlarını öğrenmekte bu öğrenme davranışlarını televizyon ve diğer medya araçlarıyla pekiştirmektedirler. Şiddet bir dürtü değildir. Nasıl küçükken yere düşen çocuğa büyükleri “Aman!” demedikçe ağlamazsa ki bu durum çocuğun düşmekten korkmayı öğrenmesidir şiddet de bu anlamda öğrenilir, gördükçe pekiştirilir bir duygu, davranış biçimidir. Televizyonda görülenler şiddetin yansımalarıdır. Tek bilgi kaynağı durumuna dönüştüğünde, eğitimsiz eller tarafından yönetildiğinde ve ticari bir meta halinde düşünüldüğünde asıl çocuklar için tehlike o zaman başlar.

Unutulmamalıdır ki sağlıklı genç dimağlar toplum yaşamı ve huzuru için en önemli unsurdur

¹⁴⁰ Aydın Doğan Vakfı, ABD ve Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının Sorunları, İstanbul: Aydın Doğan Vakfı Yayınları, 1997, s.170.

4.3 Çocuklar Üzerinde Medyanın Şiddet Bağlamında İlişisine Ait Teoriler

4.3.1 Saldırgan Davranışlarda Sosyal Öğrenme Modeli ve Bandura Deneyi

Televizyonda görülen kişi model alınarak, kendi kişiliğini bilgisini ve isteklerini değiştirebilmektedir. Albert Bandura'nın iki arkadaşıyla 1961'de yaptığı deneyle "*Saldırganlığa tanık olmanın etkisi nedir?*" sorusuna cevaplar aramıştır.¹⁴¹

Denek olarak alınan iki grup çocuklar, bir yetişkini basit oyuncaklar ve 150 cm. boyutunda şişme plastik bir bebekle oynarken izlerler. Grubun birindeki yetişkin bu bebeğe şiddet uygularken bu eylemlerini "*kır burnunu*", "*vur başına*", "*al sana*" gibi sözcüklerle destekler. Bu durum tam 9 dakika sürer. Diğer grupta ise yetişkin o bebekle hiç ilgilenmez.

Bir süre sonra her çocuk, içinde 95 cm. boyutunda benzer bir bebeğin de olduğu bir grup oyuncakla 20 dakika yalnız bırakılır. İlk grup yetişkini taklit ederken diğer gruptaki çocuklarda şiddet eğilimi çok az görülmüştür.

4.3.2 Modelleme

Özellikle televizyonda görülen taklit edilebilir modellerin, gördükleri kişilerin davranışlarını kendilerine uygulamalarıdır. Eğer birey;

- a) modelle aynı özelliklere sahip olduğunu düşünüyor,
- b) bir rehberin davranış şekline ihtiyaç duyuyor,

¹⁴¹ Yasemin İncoğlu, *Medya ve Toplum*, s.102.

c) taklit edilen karakterler sonuçta yaptıkları davranışın ödülünü alıyorsa ve bu modelin yaşamında olumlu etkide bulunuyorsa, birey modelleme yapar. Bu anlamda çocuklar belirlenmemiş kişilikleri açısından düşünüldüğünde model alacakları kimlikleri televizyondan seçebilirler.¹⁴²

Ek bölümümüzde de belirteceğimiz gibi saldırganlığa tanık olma ki bu en yakın aile ve aile çevresinden öğrenilir ve şahit olunur çocukların en çok etkilendikleri şiddet ve şiddeti taklit etme eğilimi bu yolla gerçekleşir. Araştırmamızda da göstereceğimiz gibi çocuklar her ne kadar bu şiddetin iyi olmadığını farkında ve onaylamamakta iseler de ileriki yaşlarında çocukken muzdarip olduklarını uygulamaktadırlar. Özellikle bir çocuğun 7 yaşına kadar karakterinin şekillendiği düşünüldüğünde anne-babadan gelen etkinin, onları “modelleme, taklit etme” nin ürünlerinin neler olabileceğini kestirmek zordur. Zira çocuk daha önce de belirttiğimiz gibi önce onaylamayacak, daha sonra nefret duygusunu geliştirebilecek ve daha sonra da bu duyguyu saldırganlık ve şiddet eğilimiyle bastırmaya çalışacaktır. Bu anlamda çizgi filmlerden öğrendikleri davranışlar ve dildeki bazı argo kelimeler kısa vadeli etki yapacaktır. Uzun vadeli olanlar “anne-babadan” gelen, taklit ve modelleme ile gelen etkilerdir. Anket çalışmasında da bunu doğrular nitelikte yanıtlar elde edilmiştir.

Ailende Kim Şiddet Uygular?

Şiddeti Uygulayan	N	%
Anne	17	20.00
Baba	38	44.70
Aile(Diğer)	9	10.58
Yanıtsız	21	24.70
Toplam	85	100.00

¹⁴² Nurdoğan Rigel, “Haberin Gizli Tüketicisi Çocuk”, Yeni Türkiye Dergisi (Eylül-Ekim 1996), 11, s. 587.

4.4 Medya-Şiddet-Çocuk Bağlamında Basındaki İlkeler ve Yasalar

Burada yukarıda sözünü ettiğimiz basının otokontrol sistemi ve “şiddetin her türünü çocukların ruh ve beden sağlıklarını korumak için” medyada kullanımının önlenmesini içeren ilkeler, yasalar uyulması gereken kurallar bir bütün olarak altında incelenecektir.

a. Gazetecilik Meslek Ahlakı Uluslararası İlkeleri’nde:

İlke 9- “Savaşın ve insanlığın karşısındaki diğer kötülüklerin Yokedilmesi” başlıklı ilkede, gazetecinin evrensel değerlere duyduğu ahlaki bağlılık gereğince saldırganlık, her çeşit şiddet, nefret ve ayrımcılık, ırkçılık gibi düşünceleri haklı göstermekten ya da kışkırtmaktan kaçınmasını gerektirir.¹⁴³

Görüldüğü gibi bu ilke sorumluluğu bütünüyle gazetecilere yükleyerek her türlü şiddeti haklı gösterici yayının gösteriminin engellenmesi düşüncesinin gerekliliğini gazetecilerin vicdani görev ve sorumluluklarına bırakmaktadır.

b. Avrupa Sınır Ötesi Sözleşmesi’nde:

3. Bölümde yeralan “Program Konuları” başlıklı kısımda yayıncının sorumluluklarının düzenlendiği maddede yeralan program hizmetlerinin “*edebî aykırı olmayacağı ve pornografi içermeyeceği, şiddet eğilimini körüklemeyeceği ya da ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelik taşımayacağı*” belirtilmektedir.

¹⁴³ Haluk Şahin, a.g.e. s.95.

Bu madde ile çocuklar ve gençler korunmakta, onların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek programların, bu yaş grubunun izleyeceği zaman ve saatlerde yayınlanmayacağı açıklanmaktadır. (*Madde 7*)

3.Bölüm Madde 11 çocuklara yönelik olup, içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda onlara zarar verecek unsurların bulunmaması gerektiği belirtilmiştir.¹⁴⁴

c. BM Genel Kurulu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de:

Madde 17 KİA’ nın önemini kabul ederek çocuğun; özellikle Toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla taraf devletler, kitle iletişim araçlarının çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler.¹⁴⁵

Görüldüğü gibi burada bası-yayın araçlarının bir anlamda çocukları şiddetten korumaya yönelik özenli yayınlar yapmaları gerekliliği belirtilmiş olmaktadır.

d. Basın Ahlak Yasası’nda:

Basın Ahlak Yasasının amacı; demokrasinin temel unsurlarından olan basın hürriyetinin topluma ve demokratik düzene en yararlı yoldan işlemesini sağlamaktır. Uyulması gereken temel ilke şöyle belirtilmektedir¹⁴⁶:

¹⁴⁴ Emir Turan, 2000’li Yıllarda Türkiye’de TV, s.80.

¹⁴⁵ Yasemin Inceoğlu, Uluslararası Medya, İstanbul: Beta Yayınları 1998, s.210.

¹⁴⁶ Kayhan İçel, Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul: Beta Yayınları, 1998, s.217.

“Gazetecilik mesleği, bu mesleğin dışında kalan özel veya ahlaka aykırı maksat ve menfaatlere alet edilemez ve amme menfaatlerine zarar verici şekilde kullanılamaz.”

Basın Ahlak Yasası'nın 1. Maddesi olan bu madde aynı zamanda bu ahlak yasasının basının kendi kendini denetlemesi konusuyla ilgili olduğunun bir göstergesidir. olan bu madde aynı zamanda bu ahlak yasasının basının kendi kendini denetlemesi konusuyla ilgili olduğunun bir göstergesidir. *“Yazı, haber, fotoğraf vesair şekillerde yapılacak şu hususlara riayet edilir”* dendikten sonra *a bendinde* *“Ahlaka aykırı ve müstehcen yayında bulunamaz.”* Hükmüyle basın organları özellikle cinsel şiddetin kullanılmaması yönünde uyarılmaktadır.

e. Basın Kanunu'nda:

Basın Kanunu'nun 31, 32 ve 33. Maddeleri'nde çocukları şiddet açısından etkileyecek yayınlara düzenlemeler getirilmektedir. Buna göre *“intihtar haberleri halkı etkileyecek biçimde yayınlanamaz.”* Basın Kanununun 32. Madde'sinde *“ İntihar vakaları hakkında, haber çerçevesini aşan ve okuyucuları tesir altında bırakacak mahiyette olan, tafsilat ve vakaya dair resimlerin neşri yasaktır.”* denilmektedir.

Bunun dışında şiddet suçlarıyla ilgili, ilginç bir düzenleme yine Basın Kanunu'nda bulunmaktadır¹⁴⁷. Buna göre *“Cinsel suçlarda suçun failinin ve mağdurunun, ama özellikle mağdurunun adının ve hüviyetinin yayınlanması yasaktır.”* Daha da ilginç bir husus, *“18 yaşından küçük çocuklar, suçun faili ya da mağduru olduklarında bunların da hüviyetlerini ve adlarının yayınlanması yasaktır.”*

¹⁴⁷ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, a.g.e. s.199.

Burada hepimizin yaşadığı bir gerçeği belirtmekte fayda vardır.

Her ne kadar bu kanunla ve diğer yasalarla şiddete maruz kalan ya da şiddeti suç olarak gerçekleştiren çocukların hüviyetleri saklanacak denilse de günümüz de bunun pek de yerine getirilmediğini görmekteyiz. Özellikle televizyonlar bu tip suç mağdurlarının yüzünü ekran netliğini bozarak göstermiyoruz dese de ne kadar meslek ahlakına sığar diyebileceğimiz bir tutumla kameraları çocukların yüzünden bir an bile olsa çekmeden ve görüntüyü de netleştirerek bu çocukların kimliklerini afişe etmektedirler.

f. Radyo Televizyon Üst Kurumu Yönetmeliği'nde:

Beşinci maddenin d bendinde "Toplumda korku ve paniğe yol açacak yayın yapılamaz." G bendinde "toplumu şiddet ve teröre teşvik edici yayın yapılamaz." denilmek suretiyle terör ve şiddet birbirinde ayrılmaktadır.

"Yayıncının sorumlulukları" başlığını taşıyan 3.Bölümde "duygu sömürüsü" kenar başlığı altında verilen yedinci madde "yayınlarda insanların ıstırapları, acıları, yaşadığı felaketler, ölüm anları, ve benzeri durumlar, duygu sömürüsüne yol açacak, korku yaratacak ve izleyicileri dehşete düşürecek biçimde verilemez." hükmü var ve yine bu bölümde "şiddet" kenar başlıklı bir madde görmekteyiz.

11.Madde "Şiddete karşı birey ve toplumu duyarsızlaştıran, insanları şiddet kullanmaya yönlendiren, özendiren yayın yapılamaz." denmektedir. Daha önce de söz edilen , fazla dozda şiddetle ilgili haberlerin ve görüntülerin yer almasının insanları bazen özendirdiği, bazen de duyarsız kıldığı gerçeğinden hareket edilerek ve buna dikkat edilmesini istenmektedir. Bir diğer nokta da ise "Haber program ve güncel programlarda şiddet unsuru taşıyan ses ve görüntüler sadece

olayın gerektirdiği ölçüde aşırıya kaçmadan kullanılabilir.” denilirken bununla aşırıya vardiirilmaması, sansasyona kaçılmaması gereğı üzerinde bir tür yükümlölük getirilmektedir.

Yukarıda saydıklarımızın müeyyideleri var. *11.Madde*’de yine çocuklar ve gençlerle ilgili bir noktayı görüyoruz. “*Şiddet unsuru ağırlıklı yapımlar çocuk ve gençlerin etkilenmemeleri için önceden uygun uyarıların bulunması kaydıyla ancak saat 23.00 ile 05.00 arasında yayınlanabilir. Bu tür programların tanıtım duyurularında şiddet içeren bölümler kullanılamaz.*” denmektedir.

Buna ek olarak yönetmelikte sevk edilen diğér bir madde, *12. Madde*, “*çocuklar ve gençler*” kenar başlığı ile sunuluyor ve “*Çocukların fiziksel, duygusal veya cinsel istismarını ya da çocuk emeğinin sömürüsünü özendirecek yayınlar yapılamaz. Yayınlarda ilgi çeken kişi veya karakterler çocuk ve gençleri özendirecek, onların ahlaki ve sosyal gelişimlerinde olumsuz yönde etkileyebilecek biçimde gösterilemez.*” denmekte ve nihayet yine, konunun *33. Madde*’sindeki paralel müeyyideler sevk edilmektedir.¹⁴⁸

g. Radyo ve Televizyonların Kuruluşu ve Yayınları Hakkında Kanun (3984 Sayılı Kanun)’da:

4.Madde’nin *g bendinde* “*Toplumu şiddet, terör ve etnik ayırimcılığa sevkeden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara imkan verilmemesi ilkesine aykırı olunamaz.*” denirken *m bendinde*, “*Çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması esasına uygun olmak suretiyle yayın yapılır.*” denildikten sonra çocukların yayınlardan olumsuz etkilenmemesi için yapılması

¹⁴⁸ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, a.g.e. s.190.

SONUÇ

Günümüz Kitle İletişiminin tüm örneklerini her yerde ve her yolla görebildiğimiz Kitle İletişim Çağıdır. Çağın gereklerine uygun olarak gelişen ve toplumun tüm kesimlerine yayılan kitle kültürü sanayileşme ve teknolojikleşmenin sonucu olarak ortaya çıkmış ve dağılımını da Kitle İletişim Araçları dediğimiz medya organlarıyla gerçekleştirmeye başlamıştır.

Bu araçlar, mesajlarını topluma iletirken öncelikli olarak hedeflerini yetişkinlere çevirmişler ve ulaşılabilirliklerinin gitgide kolaylaştığını umursamadan bu iletileri çeşitli şekillerde açım lamışlardır. Amacın; rekabetle birlikte ticarileşme sonucunda "para" kazanma olduğu bu iletişim organları ne yazık ki akıllarına bu iletilerden en fazla etkilenen kesim olan çocukları getirmemişlerdir.

Seks ve şiddet olaylarının gitgide artış gösterdiği televizyon, birincil sırada olmasa da çocukların televizyon programlarının içeriğindeki dil, davranış şekilleri ve kültürel kalıpları taklit edip modellemesi açısından etkisini göstermede kuvvetlidir. Özellikle çizgi filmler ve çocuk dizileriyle etkisini doğrudan gözlemleyebileceğimiz televizyon (çünkü bu dizilerde hedef çocuk seçilerek programlanır) dolaylı etkisini de haberler, reklamlar ve dizilerle göstermektedir. Bu programlardaki şiddet gösterimleri de özellikle okuma yazma da bilmediği göz önüne alındığında okul öncesi çocukları olumsuz etkileyebilmektedir. Ancak şiddetten etkilenmede birincil sebep aile ve aile çevresidir. Özellikle yapılan anket çalışmasından elde edilen sonuçlar göstermiştir ki kız çocuklar yaşamlarının ilk devresinde annelerinden etkilenip onları modellerken, erkek çocuklar güçlü olarak gördükleri (%30) babayı modellemektedirler. Bu sebeple her ne kadar şiddete maruz kalmaktan dolayı şiddeti onaylamadıklarını söyleseler

de bu çocukların ileride saldırgan kişilikte olmayacağını kim garanti edebilecektir.

Ailenin eğitiminin özellikle “anne” nin birincil önem taşıdığı bu durumda çocuk öncelikle ailesinden sonra arkadaş grubundan etkilenip modelleyerek şiddeti öğrenecek, görsel medya, televizyon ile bunu pekiştirecektir. Televizyondaki şiddetin etkisini dil, davranışlarla “kısa vadede” gözlemleyebileceğimiz televizyonun asıl “uzun vadede” şiddeti canlı tutan aile içindeki şiddete oranla etkisi ikincil derecededir.

Televizyondaki şiddetten etkilenen çocuklar için yapılabilecek tek şey; ailelerin duyarlı bireyler olarak henüz çeşitli olayları ve davranış şekillerini kavramada yardıma muhtaç olan çocuğu yalnız bırakmayarak, dikkatli uyarıcılar olarak doğruyu ve yanlış göstererek programları izletmeleri ve aynı zamanda medyanın oto-kontrol yöntemiyle çocuklara zarar verecek programlardan, fotoğraflardan...vs. kaçınarak yayıncılık yapması olacaktır. Yine yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler, çocukların %63.5 oranında televizyonu yalnız seyrettiği, %67 oranı gibi büyük bir oranda da bu tip şiddet sahnelerinde uyarılmadığıdır.

Çocuklar toplumsal yaşamın getirisi, olan televizyon seyretmekten alıkonulamazlar. O halde yapılacak olan şey; önce “eğitim”li insanlar yetiştirmek, böylece onları dikkatli, seçici insanlar haline getirebilmek, bunun yanı sıra da aileleri yetiştirerek çocukları aile-içi şiddetten olabildiğince koruyabilmek olacaktır. Şiddeti önlemenin temel yapı taşı budur.

KAYNAKÇA

Akın, Kenan (1999). **Medyatik Türkiye**. İstanbul:Birey Yayıncılık.

Alemdar, Zeynep (1990). **Oyunun Kuralı**. Ankara:Bilgi Yayınları.

Aydın Doğan Vakfı (1997). **ABD ve Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Sorunları** . İstanbul:Aydın Doğan Vakfı Yayınları.

Aytaç, Önder ve Bal, İhsan (1996). **Medya ve Terörizm**. **Yeni Türkiye Dergisi** 12, 1172-1201.

Bektaş,Arsev (1996). **Kamuoyu İletişim Demokrasi**. Ankara:Bağlam Yayınları.

Büker, Seçil (1996). **Medyanın Sunduğu Yeni Ahlak**. **Yeni Türkiye Dergisi** 11, 128-131.

Chomsky,Noam (1995). **Medya Denetimi**. (Çev.Şen Sür). İstanbul:Tüm Zamanlar Yayıncılık.

Çankaya, Özden (1997). **Dünden Bugüne Radyo Televizyon**. İstanbul:Beta Yayınları.

Çaplı, Bülent (1996). **Çocuk ve Televizyon**. **Yeni Türkiye Dergisi** 12, 1334-1337.

Dodson, Fitzhugh (1993). **Çocuk Yaşken Eğilir**.(Çev.Seçkin Selvi). İstanbul:Özgür Yayınları.

Doğan, Mehmet (1996). Türkiye’de Kadın ve Aile Anlayışı Konusunda Kitle İletişim Araçlarının Tahrif (veya Tahrif) Edici Tesirleri. **Yeni Türkiye Dergisi 12**, 1312-1317.

Duran, Ragıp (1996). **Apoletli Medya**. İstanbul: Patika Yayınları.

Dündar, Can (1996). **Yağmurdan Sonra**. Ankara: İmge Yayınları.

Dündar, Can (1996). Televizyon ve Şiddet. **Cogito Ekim**, 385-389.

Erdoğan, İrfan (1997). **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş**. Ankara: İmge Yayınları.

Feyerabend, Paul (1995). **Akla Veda**. (Çev. Ertuğrul Başer) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gaillard, Philippe (1994). **Gazetecilik**. (Çev. M. Selami Şakiroğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gani, Veysel (1996). Medya ve Eğitim. **Yeni Türkiye Dergisi 12**, 1363-1366.

Gezgin, Suat (1996). Göstergesel Şiddet. **Yeni Türkiye Dergisi 11**, 558-560.

Heper, Doğan (1996). Basın Meslek İlkeleri, Medya ve Şiddet. **Yeni Türkiye Dergisi 11**, 547-549.

Hibert, Ungurait ve Bohn (1979). **Mass Media**. Chicago: Longman.

İçel, Kayıhan (1998). **Kitle Haberleşme Hukuku**. İstanbul: Beta Yayınları.

İlal, Ersan (1997). **İletişim, Yıgınsal İletişim Araçları ve Toplum**. İstanbul: Der Yayınları.

İnceoğlu, Yasemin (1998). **Medya ve Toplum**. İstanbul:Der Yayınları.

İnceoğlu, Yasemin (1998). **Uluslararası Medya**. İstanbul: Beta Yayınları.

İnceoğlu, Yasemin ve Özerkan, Şengül (1997). **İletişimde Etkileme Süreci**. İstanbul:Pan Yayınları.

İrvan, Süleyman (1997). **Medya Kültür Siyaset**. Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları.

Kapan, İsmail (1996). Medya ve Ahlak. **Yeni Türkiye Dergisi** 11,136-139.

Kavgacı, İbrahim ve Çınar, Bekir (1996). Medya Polis ve Demokrasi.**Yeni Türkiye Dergisi** 12, 1161-1171.

Kaya, Raşit (1985). **Kitle İletişim Sistemleri**. Ankara:Teori Yayınları.

Keane, John (1992). **Medya ve Demokrasi**.(Çev.Haluk Şahin). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

Michaud, Yves (1992). **Şiddet**.İstanbul:İletişim Yayınları.

Mielke, Keith W.(1994). Sesame Street and Children in Poverty. **Media Studies Journal** 8, 125-134.

Oskay, Ünsal (1997). **İletişimin ABC'si**.İstanbul:Der Yayınları.

Oskay, Ünsal (1993). **Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**. İstanbul:Der Yayınları.

Oskay, Ünsal (1996). **“Yıkanmak İstemeyen Çocuklar” Olalım**.İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.

Özal, Özcan (1996). Medya ve Şiddet. **Yeni Türkiye Dergisi** 11,550-554.

Öztürk, Serap (1996). Televizyon Haberciliği ve Türkiye’deki Uygulamaları.**Yeni Türkiye Dergisi** 12, 1086-1098.

Peker, Hüseyin (1994). **Çocuk ve Suç**. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Postman, Neil (1995). **Çocukluğun Yokoluşu**.(Çev.Kemal İnal).Ankara:İmge Yayınları.

Postman,Neil (1994). **Televizyon Öldüren Eğlence**.(Çev.Osman Akınhay).İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

Rigel, Nurdoğan (1995).**Haber-Şiddet-Çocuk**.İstanbul:Der Yayınları.

Rigel, Nurdoğan (1996). Haberin Gizli Tüketicisi Çocuk.**Yeni Türkiye Dergisi** 11,561-592.

Rigel, Nurdoğan (1993). **Kağıt Kaplanlar**.İstanbul:Der Yayınları.

Rigel, Nurdoğan (1993). **Medya Ninnileri**. İstanbul:Sistem Yayınları.

Sağnak, Mehmet (1996). **Medya Politik**. İstanbul:Eti Yayınları.

Simith, Tony (1998). **Evinizdeki Doktor**. İstanbul: Ad Yayıncılık.

Simon, Paul (1994). Before The Show Starts. **Media Studies Journal** 8,1-10.

Şahin, Haluk (1991). **Yeni İletişim Ortamı ve Demokrasi**. İstanbul: Basın Konseyi.

Tokgöz, Oya (1994). **Temel Gazetecilik**. Ankara: İmge Yayınları.

Turam, Emir (1996). **Ekranaltı Çocukları**. İstanbul: İrfan Yayınları.

Turam, Emir (1996). **2000'li Yıllarda Türkiye'de TV**. İstanbul: Altın Kitaplar.

Turam, Emir (1996). TV'deki Şiddetin Çocuklara Etkileri Üzerine Farklı Bir Bakış. **Cogito Ekim**, 391-406.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (1996). **Basın Kendini Sorguluyor**. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları 43.

Yavuzer, Haluk (1994). **Çocuk Psikolojisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yücel, Sevgi (1998). **Medyatik Medya**. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık.

EKLER

1 ÇOCUK-ŞİDDET-AİLE VE TELEVİZYON BAĞLAMINDA ÇOCUKLARIN ŞİDDETEN ETKİLENME DERECELERİ ANKET ÇALIŞMASI

Medyadaki özellikle de çocukların daha rahat ve kolay erişilebilirlik özellikleri gözönüne alındığında televizyondaki şiddet gösteriminin içerik olarak çocuklara daha fazla zarar verdiğini söylemiştik. Yine aynı şekilde çocukların, aşağıda rakamlarla da belirteceğimiz gibi büyük oranda büyüklerinden ayrı olarak seyrettikleri televizyon programları özellikle de “çizgi filmler”, çocukları, izleme süresinin artışı ile birlikte program içeriğinden etkilenme katsayısını da arttırmaktadır.

12 Aralık 2001- 03 Şubat 2002 tarihlerini kapsayan süreç içerisinde beş okulda ve 85 birinci ve ikinci sınıf öğrencisi üzerinde yaptığımız bu çalışmada amacımız; çocukların televizyondaki şiddet görüntülerinden, özellikle de çizgi filmlerinden edindikleri şiddet görüntüleri, burada yeralan argo sözcüklerden etkilenme derecelerini ailelerinden gördükleri şiddet davranışları ile kıyaslayarak, gelecekteki yaşamlarında hangisinin uzun vadede hangisinin kısa vadede çocukların psikolojik yapıları üzerinde etkiler yaratacağını görebilmektir.

85 öğrenciyle yapılan bu araştırmada çocuklarla birebir olarak yüzyüze görüşüldü. Burada birebir iletişim kurulmasının sebebi; soruları yanlış anlama ve cevapların yanlış anlaşılma olasılığını en aza indirmek istenmesinden kaynaklanmaktadır.

Birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinde 6,7,8 yaşı içeren bir grup oldukları düşünüldüğünde en büyük zorluk öncelikle fiziksel olarak öğrencilerin derslerden alınması sırasında çıkmıştır. Bir diğer

karşılaşılan zorluk ise öğrencilerden yanıtları alırken tekrar tekrar üzerine basılarak soruların yinelenmesi, öğrencilerin alınmak istenen yanıtlar üzerine odaklanamamasından kaynaklanmıştır.

Araştırmada Avrupa ve Asya kıtasında yer alan beş okul araştırmaya alınmıştır. Bu okulların ikisi Avrupa Kıtasında üçü de Asya Kıtasındadır. Bu araştırmanın iki ayrı bölge üzerinde yapılmasının nedeni farklı ekonomik ve sosyal şartlarda yaşayan çocuklardan yaşadıklarını kendi dilleriyle dile getirmelerinin istenmesindendir. Böylelikle farklı yaşam tarz ve şekillerindeki ailelerin çocukları arasındaki varsa farklılıklar ya da benzerlikler gözlenmiş olacaktır. Bu anket çalışmasında yer alan sorular şöyledir:

1. Televizyon denince aklına ilk ne geliyor?
2. Çizgi filmlerden en çok hangilerini seyrediyorsun?
3. Hangi çizgi film kahramanı yerinde olmak istersin?
4. Televizyonu kiminle seyrediyorsun?
5. Televizyondaki bir şiddet sahnesinde uyaran biri var mı?
6. Televizyonda neden korkarsın?
7. Çizgi filmlerde korktuğun nedir ya da nelerdir?
8. Sen bir kahraman olmak istesen aileden mi yoksa çizgi film kahramanlarından biri mi olmak isterdin?
9. O halde sence güçlü kimdir?
10. Ailende şiddet yaşıyor musun?
11. Ailende kim şiddet uygular?

Birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinde bu sorulara yanıt olarak araştırma kapsamı için gerekli olan seçenekler tekrar tekrar söylenerek sunulmuş ve yanıtlar buna göre değerlendirilmiştir.

Araştırmanın yapıldığı okullar ve bu okullardaki öğrenci sayıları aşağıdaki tabloda ayrıntısıyla yer almaktadır. (Tablo 1A ve Tablo 1B)

Demografik Yapı (Tablo 1A)

Okul Adı	Yaş Grubu	Öğrenci Sayısı	Cinsiyet/Kız- Erkek
Özel İdeal Ana ve İlkokulu	6 Yaş	13	7 Kız/ 6 Erkek
Bahçeşehir Gazi M.Kemal. İlköğrt. Okulu	8 Yaş	21	11 Kız/ 9 Erkek
Özel Sezin İlköğrt. Okulu	8 Yaş	25	15 Kız/ 10 Erkek
İstek Uluğbey İlköğrt. Okulu	8 Yaş	16	8 Kız/ 8 Erkek
Özel Ataşehir Anaokulu	6 Yaş	11	3 Kız/8 Erkek
		Genel Toplam	85

Bu beş okuldaki kız ve erkek öğrenci sayısının ayırımı ise toplam olarak aşağıdaki tabloda yansıtıldığı gibidir. (Tablo 1B)

(Tablo 1 B)

Cinsiyet	N	%
Kız	44	51.76
Erkek	41	48.24
Toplam	85	100.00

Yaş gruplarına göre dağılım yüzdeleri ise şöyledir:

Yaş Gruplarına Göre Dağılım (Tablo 1C)

Yaş	6 Yaş	7-8 Yaş
Cinsiyet	N - %	N - %
Kız	10 – 41.67	34 – 55.72
Erkek	14 – 58.39	27 – 44.26
Toplam	24 – 100.00	61 – 100.00

Öğrencilere ilk olarak “Televizyon denince aklına ilk ne geliyor?” sorusu yöneltilerek tek bir sözcük ile aklına ilk gelen şeyi söylemesi istenmiş ve bu sorunu cevabı olarak program sıralamasında yüzdeliği en yüksek çizgi filmler bulunmuştur.

Bu araştırmanın bir neticesi olarak 6-12 Şubat 2002 tarihleri arasındaki televizyon programlarında hafta içi çizgi film kuşakları 07.00-10.30, 12.30-13.00 ve 17.30-19.00 gibi çeşitli sabah, öğle ve akşam kuşaklarını içermekte, bu kuşaklar süresince yaklaşık olarak beş buçuk saat çizgi film yayını televizyonda yer almaktadır. Bu süre hafta sonlarındaki yayınlarda okul çağı çocukları da göz önüne alınarak on buçuk saati bulan bir yayın süresini kapsamaktadır. Özellikle okul öncesi çağ çocukları düşünüldüğünde bu sürenin etki derecesi çok fazladır. Henüz soyut ve somut olayları ayırma devresine gelememiş olan 0-6 yaş grubu çocuklar, hareket, davranış ve dil açısından bu yayınlardan son derece etkilenmekte ve taklit etmektedirler. Bu yaş grup çocukların henüz karakterlerinin şekillenme aşamasında oldukları düşünüldüğünde eğer akıllı ve duyarlı ebeveynlere sahip değillerse kısa vadede de olsa bu çizgi filmlerden etkilenecekleri son derece açıktır.

Bu duruma göre araştırma kapsamına aldığımız 6-8 yaş grubundaki çocuklardan aldığımız cevaplar bu söylediklerimizi

kanıtlar niteliktedir ve görülmektedir ki en fazla çizgi filmler seyredilmektedir. Diğer tercihleri ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Televizyon Denince Aklına İlk Gelen Nedir?(Tablo 1D)

Tanımlamalar	N	%
Çizgi Film	51	60
Dadı, Ç.Bela, sit-com.lar	15	17.64
Haberler	4	4.71
Türk Filmi	4	4.71
Pembe Dizi	1	1.18
Reklam	2	2.35
Cevapsız	2	2.35
Toplam	85	100.00

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi öğrenciler en fazla çizgi filmleri seyretmekte daha sonra sırayı Dadı, Çifte Bela gibi sit-comlar almaktadır.

Anne-babalarının seyrettiği programlarında etkisi altında kalan çocuklar, azınlıkta kalan bir sıralamda haberleri, reklamları ve çeşitli dizileri, filmleri seyretmektedirler. Özellikle Pembe Dizi cevabını aldığımız kız öğrenci annesinin “Vahşi Güzel” adlı diziyi seyrettiğini belirterek kendisinin de annesine katıldığını söylemiştir.

Öğrencilerden yalnızca iki tanesini söylediğimiz bu program türleri üzerinde seçim yapamamışlar, sorumuzu cevapsız bırakmalarına rağmen diğer sorularda özellikle “çizgi film”lerle ilgili olanlarda seyrettikleri Bugs Bunny ve Tom-Jerry hakkında etkilendikleri şeyleri söylemişlerdir.

“Hangi Çizgi Filmleri En Çok Tercih Ediyorsun?”(Tablo 1 E)

Tanımlama	Kız	Erkek	Toplam	%
Fox Kids	8	11	19	37.25
Bugs Bunny	5	7	12	23.53
Tom ve Jerry	3	2	4	9.80
Red Kit	3	1	4	7.84
Tweety	2	-	2	3.92
Düğme Burun	2	-	2	3.92
Süpermen	-	1	1	1.96
Biyonik Çocuk	-	1	1	1.96
Spider Man	-	2	2	3.92
Şirinler	2	1	3	6.00
Toplam	25	26	51	100.00

Hangisinin Yerinde Olmak İstersin? (Tablo 1F)

Tanımlama	N	%
Çizgi Film Kahramanı	54	63.52
Anne	4	4.70
Baba	12	14.11
Ağabey	7	8.23
Dede	2	2.35
Öğretmen	6	7.05
Diğer	85	100.00

Çocuklar bu soruya en çok çizgi fim kahramanı olmak istediklerini söyleyerek cevap vermişlerdir. Neden? Diye sorulduğunda ise alınan cevaplar hayli ilginçtir.

Öğrenciler çizgi film kahramanlarının adlarını söyleyerek cevap vermişler ve şöyle açıklamalarda bulunmuşlardır.

Peter Pan olmak isterim çünkü uçuyor, Teme Reis yerinde olmak isterdim çünkü dövebiliyor, Casper olmak isterdim çünkü kavga sırasında görünmez olabiliyor, Süpermen olmak isterdim çünkü kurtarıyor, koruyor, Bugs Bunny olmak isterdim çünkü o güçlü ve daima galip geliyor, Maske olmak isterdim çünkü istediği an değişiyor ve kaçabiliyor, Spider Man olmak isterdim çünkü dövüşebiliyor.

Burada da gördüğümüz gibi çocukların çizgi film kahramanlarını sevmesinde dahi bir kaçış özlemi, korunma ihtiyacı ve sevgiye özlem görülmektedir. Zira çocuklar yüzdelik sıralamasında cevap vermek istemeseler de şiddet görmektedirler. Sadece çizgi filmde değil, asıl ailede yaşadıkları şiddet bir kaçış duygusuyla çizgi filmlere yönelmelerine neden olmaktadır.

Televizyonu Kiminle Seyrediyor? (Tablo 1 G)

Kimlerle	N	%
Aile	21	24.70
Kardeş	10	11.76
Yalnız	54	63.52
Toplam	85	100.00

Bu sorunun cevabında da görülmüştür ki çocuklar ne yazık ki “yalnız seyretmeyi ve tüketmeyi” savunan kültür yozlaşmasının içinde baş unsurlar olarak yer almışlardır. Bu anlamda programlar kurgulanılırken hiç düşünülmeyen bireyler olarak çocuklar televizyonun, eğitimi ve duyarlılığı yeterli düzeyde olmayan anne-

babaların da teşvikiyle televizyonu yalnız seyreden bireyler olmuşlardır. Aynı şekilde aşağıdaki tabloda göreceğimiz gibi herhangi bir şiddet sahnesinde (fiziki, cinsel...vs.) uyarılmayan çocukların asıl şiddetten etkilenmeleri uzun vadede de bu yolla gerçekleşecektir.

Televizyondaki Bir Şiddet Sahnesinde Uyarın Var mı?(Tablo 1H)

Uyaran	N	%
Var	20	23.52
Yok	57	67.05
Yanıtsız	8	9.41
Toplam	85	100.00

Televizyonda korku duyduğın şeyler nelerdir sorusunun cevabı aşağıda tablodaki gibidir. Çocuklar televizyonda haberler söz konusu olduğunda kan, şiddet, savaş, deprem, ölüm görmekten korkmakta, çizgi filmler söz konusu olduğunda ise hayaletler, cadı, karanlık, canavarlar gibi gerçek dışı yaratıklardan duydukları korkuyu dile getirmektedirler.

Burada bizce en ilginç olan çocukların televizyondaki “seslerin” korkmalarına neden olup olmadığı sorulduğunda “sesin” korkmalarında o derece etkili olmadığı, asıl görüntünün onları korkuttuğunu dile getirmeleridir.

Televizyonda Neden Korkarsın? (Tablo 1I)

Korktuğu Şeyler	N	%
Çizgi Film	32	37.64
Haber	19	22.35
Film	17	20.00
Yanıtsız	17	20.00
Toplam	85	100.00

Çizgi Filmlerde Korktuğun Nedir? (Tablo 1İ)

Korktuğu	N	%
Canavarlar	3	5.88
Hayaletler	25	49.01
Robotlar	4	7.84
Dövüş,Kavga	13	25.49
Karanlık	5	9.80
Cadı	1	1.96
Toplam	51	100.00

Çizgi Filmlerde korktukları şeyleri söylemeleri istenildiğinde görülmüştür ki çocuklar en fazla gerçek dışı yaratıklardan korkmakta, ikinci olarak da dövüş, kavga, savaş, kan gibi sahnelerin zihinlerinde kötü etkiler bıraktığı görülmektedir. Bizlerin basit gibi gördüğü masum çizgi filmlerden “Casper” ilginçtir ki öğrencilerin en çok korktukları arasında yer almaktadır. Yine aynı şekilde “Spider Man” adlı çizgi filminden de bu cevabı veren çocuklar aynı zamanda da korkmaktadırlar.

Sen Bir Kahraman Olmak İstesen Kimin Yerinde Olmak İsterdin? (Tablo 1J)

Kim	N	%
Anne	5	5.88
Baba	28	32.94
Aile (Diğer)	17	20.00
Ç.Film Kahraman	35	41.17
Toplam	85	100.00

O halde Sence Güçlü Kimdir?(Tablo 1K)

Güçlü	N	%
Anne	7	8.23
Baba	25	29.41
Öğretmen	7	8.23
Aile (Diğer)	9	10.58
Ç.Film Kahramanı	33	38.82
Kendisi	4	4.70
Toplam	85	100.00

Öğrencilerden “Sence Güçlü Kimdir” sorusu sorulduğunda amaç; çocukların aileden mi yoksa çizgi filmlerdeki kuvvet gösterilerinden mi daha fazla etkilendiklerini kıyaslama olanağını yaratabilmek olmuştur.

Ailende Şiddet Var mı? (Tablo 1L)

Şiddet	N	%
Var	38	44.70
Yok	25	29.41
Yanıtsız	22	25.80
Toplam	85	100.00

“Ailedeki Şiddet” sorusunda özellikle 2 öğrencinin aşırı şiddete maruz kaldıkları sorulan sorular ışığında saptandı ve sadece içine kapanık, konuşmayan çocuklar olarak tanımlanan bu çocuklar rehberlik servisine bildirilmiştir.

Ailende Kim Şiddet Uygular? (Tablo 1M)

Şiddeti Uygulayan	N	%
Anne	17	20.00
Baba	38	44.70
Aile(Diğer)	9	10.58
Yanıtsız	21	24.70
Toplam	85	100.00

“Şiddeti Onaylar mısın?” sorusuna cevaben belirtmemiz gerekir ki alınan yanıtlarda çocuklar, hem aile içi şiddetten hem de çizgi filmlerdeki şiddetin öngörülmesiyle cevap vermişlerdir. Örneğin; babasının gösterdiği şiddete maruz kalan bir çocuk, yaramazlığından olduğunu söylerken babasının, onu dövdüğü halde bir sebebi olmasını haklı bulmaktadır. Aynı şekilde çizgi filmlerde örneğin; Twetty’de, civcivin kendini korumak için yaptıklarını da onaylamaktadır. Burada iki yorum katılabilir. Babasının şiddetine maruz kalan çocuk bastırılmakta, pasifize edilmekte, halbuki çizgi filmde kötü davranışlara maruz kalan bir varlıkla bu bastırılmış duygusunu açığa çıkarabilmekte ve böylece onun bir anlamda kendini koruduğunu görerek rahatlamaktadır. Ancak bu söylenilen ikincinin çocuğun gelecekteki yaşamı düşünüldüğünde uzun vadede ters bir etki bırakıp bırakmayacağı ayrı bir şekilde incelenmelidir.(Tablo 1N)

Şiddeti Onaylıyor musun? (Tablo 1N)

Şiddeti	N	%
Onaylarım	19	22.35
Onaylamam	61	71.76
Yanıtsız	5	5.88
Toplam	85	100.00

Şiddeti onaylayıp onaylamama konusunda öğrencilerin büyük bir çoğunluğu “onaylamam” yanıtını verdilerse de “onayların diyenlerin çoğunluğu da gelecekteki yaşamlar düşünüldüğünde bizce fazla bir oranı teşkil etmektedir. Öğrenciler özellikle çizgi filmlerdeki “Bugs Bunny, Tom ve Jerry, Red Kit” gibi şiddet sahnelerini onaylamakta ve yerinde olsalar yapabileceklerini, bu davranışların kötü olduğunu bildiklerini fakat yine de onayladıklarını söylemeleri bir anlamda çocukların içlerinde bastırılmış olarak kaldığı düşünülen şiddet duygusunun bir anlamda “katharsis” yaratması da denilebilir. Özellikle anna-babalarından şiddet gören çocuklar çizgi filmlerin yarattığı dünyanın içinde kaybolmakta, bu dünyanın içerisinde kendilerini onların yerine koyarak rahatlamakta, gerçek dünyadaki huzursuzluklarından kaçışı sağlayarak bu yolla rahatlamaktadırlar.

Bir diğer bakış açısıyla değerlendirildiğinde bu çocukların “çizgi filmler” bölümünde de belirttiğimiz gibi özellikle Tom ve Jerry, Bugs Bunny gibi çizgi filmler yoluyla kendilerini savunmanın bir yolunu, nasıl mücadele edilebileceğini gözlemledikleri de ayrı bir bakış açısını önümüze getirmektedir. Kendilerini bu çizgi film kahramanlarının yerine koymaları da bu duygu ve düşüncelerin bir sonucudur.

ANKETİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

6-8 yaş grubu üzerinde, 1 ve 2.sınıflarda yaptığımız bu araştırmamızda gördük ki çocuklar üzerinde televizyonun “kısa vadede” de olsa bir etkisi olduğunu inkar etmek mümkün değildir. Özellikle çizgi filmlerden edindikleri sözcükleri hemen taklitle günlük hayatlarında kullanan çocuklar, bu sözcükleri uyaran ve düzelten bir büyük olmadığı sürece diline yerleştirmekte, sürdürmektedir. Bir diğer yandan da bu masum çizgi filmlerin getirdiği gerçek dışı dünyaya kapılan, kendisini çizgi filmlerdeki kahramanların yerine koyan çocuklar, eğer ailelerinde kendilerine sahip olacak, onları denetleyecek ve televizyonun getirdiği kimi zararlı etkilerden koruyacak bir büyüğe sahip değillerse çizgi filmlerin veya televizyonun getirdiği iyi kötü ne varsa beyinlerindeki bilgisayara kaydedeceklerdir.

Öğrencilerin çizgi filmleri büyük bir oranda tercih etmeleriyle birlikte günde yaklaşık çeşitli zaman dilimleri gözönüne alındığında dört buçuk, beş saati televizyon önünde, büyük oranda yalnız ve bir büyük gözetiminde olmaksızın geçmektedir. Kendilerinin yalnız kalmak istediklerini, gürültü olduğu için yalnız kalmak istediklerini ve zappingden şikayet ettiklerini söylediler de bir fotoğraf makinesine benzeyen zihinleri gözönüne alındığında gerektiğinde yaptırıcı olmak ve televizyonun önünden kalkmasını söylemek büyüklerinin bir vazifesidir.

Bunun yanı sıra “uzun vade” deki etki ancak ve ancak büyüklerden gelmektedir. Büyüklerinden özellikle de “baba”larından büyük oranda şiddet gören çocuklar bundan korkmakta, sinmekte, içine kapanık bir hal almaktadır. İleriki yaşlarda ruh sağlığı bozulan ve bunun sonucunda saldırgan olan, şiddete eğilimli kişiler de aileden şiddet görenlerdir. Sevgiyi, güveni, korunma duygusunu ve ihtiyacını

karşılayamayan çocuklar neticede bastırdıkları duygularını ne yazık ki “şiddet” davranışıyla kapatmaktadırlar.

Şiddet duygusu herkeste bulunabilir. Ancak önemli olan bunu davranış haline getirmemektir. O halde en büyük görev nesilleri yetiştirmede birinci derecede önem taşıyan “anne”lere düşmektedir. “Anne” ler iyi yetiştirilirse gelecek nesiller de o derecede sağlıklı olacaktır.

